

EUROPEAN HUMANITIES STUDIES:
State and Society

EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE:
Państwo i Społeczeństwo

SCIENTIFIC COMMITTEE/ KOMITET NAUKOWY

Ivan Bekh – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Zlata Boyko – Peoples' Friendship University of Russia (PFUR, Russia)
Magdalena Fiternicka-Gorzko – Pomorska Akademia w Slupsku (Poland)
Victor Kotsur – Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University by Grygoriy Skovoroda" (Ukraine)
Oleksandr Ljashenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Ursula Majher-Legaviets – Foundation by Mikolaj Rey (Poland)
Irina Manokha – East European Institute of Psychology (France - Ukraine)
Tatiana Martsynkovskaja – Psychological Institute (Russia)
Vladimir Menshikov – Daugavpils University (Latvia)
Andrzej Mirski – Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University (Poland)
Katerina Ovcharek – Institute of Positive Psychology (Bulgaria)
Janna Petrochko – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Vitaly Rubtsov – Moscow Psychological and Pedagogical University (Russia)
Valentyn Rybalka – East European Institute of Psychology (France - Ukraine)
Oleksandra Savchenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Irina Simaeva – Baltic Federal University by I. Kant (Russia)
Gabriele Simonchini – John Cabot University (USA), Richmond The American International University in London (United Kingdom), GENF International consulting (Italy)
Olga Sukhomlynska – Institute of Education, NAPS of Ukraine (Ukraine)
Irina Surina – Pomorska Akademia w Slupsku (Poland)
Hideko Takeyasu – Kyoto Women's University (Japan)
Alexandr Vinogradov – National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (Ukraine)
Herbert Gottfried Zoglowek – Pomeranian University, Slupsk (Poland); University of Tromsø-Norwegian Arctic University, Alta (Norway)

EDITORIAL BOARD/ KOMITET REDAKCYJNY

Irina Manokha – Chief Editor, Doctor of Science, Professor
Andrzej Mirski – Science Editor, Ph.D., Associate Professor
Oleksandr Breusenko-Kuznetsov – Deputy Editor, Ph.D., Associate Professor
Alexandr Vinogradov – Science Editor, Ph.D., Associate Professor
Wojciech Zhwolinsky – Language Editor (Pol.)
Natalia Iaremchuk – Language Editor (Pol.)
Andriy Vornachov – Language Editor (Engl.)

The project of the cover page and book layout: **Olexandr Omelyan**

EDITOR/ WYDAWCA:

East European Institute of Psychology/ Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii – str. Holosiivska 13,
of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine

Fundacja im. M. Reja, ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland

Peer-reviewed journal / Czasopismo recenzowane

ISSN 2413-9025 European Humanities Studies

ISSN 2450-6486 European Humanities Studies: State and Society

Issue 2, 2019

<https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2019.2.00>

1.

PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL
AND ORGANIZATIONAL CONDITIONS
FOR INTRODUCTION OF EUROPEAN
STANDARDS OF EDUCATION IN
UKRAINE

WARUNKI PSYCHOLOGICZNE,
PEDAGOGICZNE I ORGANIZACYJNE
DLA WPROWADZENIE EUROPEJSKICH
STANDARDÓW EDUKACJI NA
UKRAINIE

Dai ZHEN

Features of professional training of multimedia design specialists in higher education institutions of the People's Republic of China

Introduction. Educational reforms in the People's Republic of China is part of the processes of community renewal and those changes related to the recovery of the country through science and education. China's professional education before "cultural revolution" was aimed at satisfying the staffing needs of the state economy. Nowadays, the Government of China gives priority to education modernization, the educational system faces rapid integration processes, new educational standards, content, forms and methods of training are being developed, the methods are aimed at forming a single educational space and eliminating the shortage of skilled specialists.

An analysis of the current state of teaching multimedia design in the artistic higher education institutions of the People's Republic of China and clarification of the real conditions for the development of professional skills of future designers of the specified profile are conditioned by the

requirements of the labor market to improve the quality of professional training and restructuring of institutions of artistic educational institutions on the principle of optimization of design education. However, despite the modernization of the system of design education, Chinese artists maintain their specific perspective, relying on the achievement of centuries-old spiritual culture.

Therefore, it is considered relevant to highlight the problem of specialists training in multimedia design and design components as the cultural and educational space of the People's Republic of China.

The design activity and the system of training of the relevant specialists have passed many challenges on the path of evolving from teaching crafts to modern design education. The analysis of the scientific and pedagogical composition of various artistic and pedagogical higher educational institutions has shown that the training of students-designers is carried out mainly by artists, architects or practicing designers with no pedagogical education. These teachers are usually specialists in the field, however, not all of them acquired proper psychological and pedagogical training. This testifies to the need to actualize and popularize psychological and pedagogical knowledge, appropriate pedagogical internships and advanced training among future designers in order to effectively develop their professional skills.

The study aims is to highlight the components of the training of future multimedia specialists, as well as to improve the teaching and methodological support for the professional training of designers.

Analysis of recent research and publications. The problem of professional training in China was highlighted in the scientific developments of Liu Guilin, Liu Chunilin, Shi Changfa, Yu Zhuang and others. The theoretical basis for the modernization of education in China is presented in the writings of Tan Songhua, Ma Shuatsau, Jiang Daoyuan, Chen Sivai, Hua Yao, Yang Jita and others. The following researchers focus their works on historical and pedagogical analysis of the system of higher education of the People's Republic of China: A. Antipovsky, N. Borevskaya, Van Itan, L. Kalashnik, Liu Donmin, S. Markova, O. Mykhailychenko, N. Pazura, Su Xiaohuan, N. Franchuk, Zhu Mutsu, O. Shatska and others. Aspects of professional education of designers, development and introduction of modern pedagogical technologies in the educational process of higher education were considered by O. Banit, V. Boychuk, Z. Makar, Jia Yachen, S. Chirchik. The theory of design and artistic creation was studied in the works of E. Antonovich, O.

Boychuk, I. Golod, V. Danilenko, T. Panyok, V. Prusak, A. Chebykin, M. Yakovlev and others.

Presenting the main material. The study of the materials on scientific, pedagogical, art-related publications of Chinese researchers, regulatory and legislative acts on the issue of research showed that the development of design and cultivation of its foundations is one of the priorities for the culture and education of the People's Republic of China. Moreover, in recent decades design and designers have become the image-making tools of the social and economic progress of the People's Republic of China. The need for specialists in multimedia design is especially acute due to the increasing demand for high-quality design projects based on modern scientific and creative concepts and the best achievements of the world design schools.

One of the important aspects of educating and training the future specialists in the multimedia design are the ability to find common patterns in unexpected crossings, crossroads and regularities in different design areas. A media designer develops projects for various media platforms and information channels, create sketches and visualizes design concepts (sites and landings, social networks, digital and printed magazines, video content, etc.).

The analysis of modern scientific and pedagogical literature gives a reason to assert that at present there is no clear definition of the concept of "multimedia design"; there is no clear position on the organization of professional training of specialists in multimedia design and no evident links with the educational process. Describing the basic concepts of research, there is a need to analyze key definitions.

Multimedia design is a kind of cognition and a way to solve creative tasks related to the visualization of complex information: CD presentations, product catalogs, photo galleries, the portfolio with the use of sound and video effects, creation of promotions and educational videos, games, and interactive descriptions of the software products. The multimedia design involves the development of the design and software of the final product, as well as the creation of an ergonomic interface for interactive work with websites, catalogs, presentations, etc.

Simultaneously the term "multimedia design", the definition of "media design" is used, which means the development of digital (network) content for publishing on different platforms and in different contexts, creating a new medium of communication (work with complex visual narratives, where the whole meaning is equally divided text and images equally divided is a semantic load). For example, the development of

designed content: the creation of a GQ-digital layout edition (magazine design), works with screen typography (design of digital media sites in the print analogy), etc.

The media environment is multidisciplinary in its own and is varied in the way of promotion, therefore the web design, art design, landscape design, and tile design all fall into the profile line of media design.

The modern media sector includes some traditional elements. Its channels combine television, radio, newspapers, magazines, books, movies and music. However, with the development of new technologies, this industry has expanded and now it also includes the Internet, video and computer games, mobile devices and smartphones.

Unlike applied designers who work with real objects, the multimedia designer first creates a virtual reality on a computer, and then transfers it to real life. Thus, the need to constantly master one's skills arises, in order to be able to use the sound, video, graphics, animation and other elements to create a complete work.

A multimedia design specialist integrates their talent, creativity and knowledge into an electronic work of art (web sites, cinema, television, advertising in educational institutions, design and production firms, corporate companies, etc.). Such specialist contributes as well to the formation of a positive image of the company, develops concepts for the creation of media design, creates an image when working with advertising; cooperates with the media, audio, video and printing products, within the boundaries of its competence, one is also taking responsibility for the quality of the duties performed.

Therefore, the good quality education of specialists in multimedia design consists of many factors which include a high level of knowledge, skills and standards necessary for the performance of professional duties. Therefore, future multimedia design professionals should have the appropriate theoretical and practical skills. Some of the theoretical skills include: knowledge of the up-to-date trends in the interactive environment, graphic and communication design, the basic principles of the psychology of perception of visual information, the ability to apply the basis knowledge of painting and drawing, coloristic, composition to the design activities, processes and technologies of modern printing, functions of the media channels of communication, marketing principles of the publishing business, etc.

Practical skills include: the ability to create layouts for printed publications, Web-design and creating the social networking pages,

handling brand-book design, mailing lists, presentations, media-kits and other products, working with photos and images (Adobe Photoshop, Adobe Flash, Adobe After Effects, MAYA). They should be able to apply practical typography, ornamentation, edit text according to the page making requirements, develop motion animation and videos, have the skills to work with raster and vector graphic editors (Adobe CC, QuarkXPress, CorelDraw, SketchApp), etc.

From the standpoint of our research, the humanistic paradigm and personality-oriented approach to learning influence the quality of the training of future specialists in multimedia design. The following personal qualities of the future specialist in the multimedia design are important: customer orientation, professional communication, time management, rational organization of the work process, teamwork, ability to handle several projects simultaneously, attention to detail, responsibility for the result, self-development.

It should be noted that the personality-oriented approach in higher educational institutions is aimed at the relations of the teacher and the student as of between two subjects and provides the implementation of the intellectual and value development of the student, which occurs when all forms and methods of active learning are used, the pedagogical technologies which enable modeling of the consequences of professional activity.

In our opinion, the essence of the professional training of specialists in multimedia design is in the development of multilevel, profile and multifunctional artistic educational institutions, the improvement of the skills of teaching staff, the development of the social partnership of the educational institution with the enterprise; an increase in the proportion of practice-oriented training through the creation of the original practical base at the artistic educational institutions.

In the course of studying at an artistic higher education institution, a future specialist must learn how to generate original ideas and to transform them into the material by appropriate means of fine arts (composition, drawing, color studies, art history, graphic techniques, etc.) on the basis of the skills of figurative-stylistic, artistic-design, productive-figurative, informational and communicative skills that are integral components of the professionalism of specialists in multimedia design, since it provides creative opportunities for their activities.

Therefore, for the professional education of specialists in multimedia design, it is important to include not only artistic and creative educational

subjects in educational programs, but also educational blocks and modules on entrepreneurship and marketing that enable the development of the entire multimedia industry as well as the appropriate practical experience.

To identify the main training blocks that provide professional training for multimedia design professionals: *block of computer science*: web-design, multimedia (the basis of light application, the theory of sound, video, photo), computer graphics in design and advertising, three-dimensional composition, visual advertising basics, virtual simulation and layout; *block of fine arts*: theory and practical knowledge of color, composition, drawing, plastic anatomy, history of Chinese and foreign animation art history, animation perspective, modern polygraphy; *block of psycho-pedagogical and humanitarian training*: professional psychology, the psychology of artistic creativity, psychology and pedagogy of artistic creation, teaching methods of fine arts and design, marketing, entrepreneurship, electronic commerce, foreign language, etc.

The study of the block of psychological and pedagogical preparation enables future designers to get engaged in teaching activities in general education schools and extracurricular educational institutions; it also provides knowledge to the practical implementation of pedagogical technologies, necessary techniques of fine arts and design, helps to develop creative skills, etc.

The application of psychological and pedagogical peculiarities when training future specialists in multimedia design provides the educational process by integrating psycho-pedagogical, design-artistic and informational-communicative competences, helps to strengthen motivation to self-development, activates the desire to self-educate.

The analysis of curricula and programs, content and forms of education gives reasons to assert that in general such a list of educational blocks comprehensively cover all the necessary theoretical material and is aimed at developing practical skills in designing proficiency.

The determining function of a future multimedia design specialist's education is the activities aimed at organizing the learning process in accordance with regulatory documents and combining theoretical and practical components.

The "dual" method of education is relevant for professional training of specialists in multimedia design in higher education institutions, which envisages that all theoretical knowledge obtained during studies in higher educational establishments is backed up by practical skills in organizations and in the enterprises of the design industry.

The professional training of a specialist in multimedia design should be considered from the point of view of the systematic structural approach, which has the content, structural and functional connections, which are in constant development. Such an approach allows to identify the integrated properties and qualitative characteristics of the components of the professional training of specialists in multimedia design in higher educational institutions, and it also allows to justifiably choose a set of general scientific and specific scientific theoretical and methodological approaches which help to increase the efficiency of training of the corresponding personnel, formation and development of their professionalism (Guziy, 2004).

While training it is expedient to apply the psychological and pedagogical features that ensure the integration of psychological and pedagogical, design-artistic and informational and communicative competences of the future specialist, their awareness of enhancement of motivation to self-development as the most effective source and driving force of professional growth; activation of self-education.

Conclusions. So, analyzing the peculiar features of the professional training of specialists in multimedia design, it can be noted that the study of modern terminology showed the uncertainty of the basic terms in the field of multimedia.

The article clarifies and specifies the concept of "multimedia design", "media design". These definitions will allow scientists, educators and specialists of the multimedia design to master the design branch more effectively.

Based on our research, we have identified the peculiarities of professional education of multimedia design specialists in higher education institutions of the People's Republic of China. The features include the dual education, the systematic and structured approach to professional training, the fluency of theoretical and practical bifunctional professional skills (conduction of knowledge on formation, color didactics, design charts, visualization of complex digital information, etc.), ability to reflex and analyze the process of creative activity and its results ; consistent selection and usage of appropriate visual and design methods for professional training.

Prospects for further study. Further study of practical, artistic and aesthetic functions in the field of specialists' education in multimedia design is foreseen. It is revealed that a universal program suitable for the formation of professional training of specialists in multimedia design in

higher educational institutions has not been developed, which, in turn, requires the development of an in-house system aimed at the development of personal and activity components of the future specialist in the process of his professional activities, on which further research will focus.

Transliteration of References:

1. Huzii N.V. (2004) Pedahohichnyi profesionalizm: istoryko-metodolohichni ta teoretychni aspekty. Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova.

The Author

Dai Zhen,
Post-graduate Student,
Department of Social Education,
Graduate and Professional Education,
H.S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University,
Kharkiv, Ukraine,
Lingling University Campus,
Changchun City, Shuangyang District,
Jilin Province, China
ORCID ID 0000-0003-0250-9225
E-mail: 617101934@qq.com

Abstracts

DAI ŽENĲ. Cechy zawodowego kształcenia specjalistów w dziedzinie projektowania multimedialnego w instytucjach szkolnictwa wyższego ChRL. Rozważane jest zawodowe kształcenie specjalistów projektowania multimedialnego w instytucjach szkolnictwa wyższego ChRL. Wyniki analizy literatury naukowej i metodologicznej na temat problemu badawczego wskazują, że jego różne aspekty znalazły odzwierciedlenie w pracach naukowych badaczy, którzy rozpatrują umiejętności zawodowe przyszłych specjalistów od projektowania na poziomie szkolnictwa wyższego (E. Antonowycz, Liu Gujliń, Liu Czunyań, Szczu Czanfa, Juj Czuhuan, A. Antypowski, N. Borewska, L. Kalaszyk, Liu Donmin, W. Danylenko, M. Opałiew, N. Paziura, Su Siahuań, N. Franczuk, Czžu Muciu, Czja Jaczen, M. Jakowliw itd.). Równocześnie problem rozwoju zawodowego specjalistów w

dziedzinie projektowania multimedialnego nie jest wystarczająco zbadany. Zostały teoretycznie uzasadnione osobliwości psychologiczno-pedagogiczne oraz warunki organizacyjno-pedagogiczne rozwoju zawodowego kształcenia specjalistów w dziedzinie projektowania multimedialnego w placówkach szkolnictwa wyższego o profilu artystycznym ChRL. Przeprowadzono usystematyzowanie, zrozumienie i uogólnienie wyników badań; określono cechy i ogólne tendencje współczesnego medialnego przemysłu oraz jego wpływ na stan rozwoju zawodowego kształcenia specjalistów w zakresie projektowania multimedialnego na uczelniach wyższych; podano charakterystykę środowiska medialnego, uzasadniono treść i strukturę działalności multimedialnej, ujawniono jej klasyfikację. Została sprecyzowana istota podstawowych pojęć badania (przygotowanie zawodowe, projektowanie multimedialne, media design). Określono celowość głównych bloków edukacyjnych, które zapewniają aktywizację kreatywnych możliwości i zawodowe kształcenie specjalistów w dziedzinie projektowania multimedialnego w instytucjach szkolnictwa wyższego; ujawniono istotę ich składników; sprecyzowano teoretyczne wnioski, określono perspektywy badania danego problemu.

Słowa kluczowe: kształcenie zawodowe, umiejętności w zakresie projektowania, środowisko medialne, projektowanie multimedialne, projektowanie mediów.

ДАІ ЖЕНЬ. Особливості професійної підготовки фахівців з дизайну мультимедіа у вищих навчальних закладах КНР. Розглядається професійна підготовка фахівців мультимедійного дизайну у вищих закладах освіти КНР. Результати аналізу наукової і методичної літератури з проблеми дослідження свідчать, що різні її аспекти знайшли відображення у наукових працях учених, які розглядають професійну майстерність майбутніх фахівців дизайну на рівні вищої освіти (Є. Антонович, Лю Гуйлін, Лю Чунилін, Ші Чанфа, Юй Цзугуан, А. Антиповський, Н. Боровська, Л. Калашник, Лю Донмін, В. Даниленко, М. Опалев, Н. Пазюра, Су Сяохуань, Н. Франчук, Чжу Муцю, Цзя Ячен, М. Яковлев та ін). Водночас, проблема професійного розвитку фахівців мультимедійного дизайну є недостатньо дослідженою. Теоретично обґрунтовані психолого-педагогічні особливості та організаційно-педагогічні умови розвитку професійної підготовки фахівців мультимедійного дизайну у вищих закладах освіти мистецького профілю КНР. Проведено систематизацію, осмислення і узагальнення результатів дослідження; встановлені особливості і загальні тенденції сучасної медіагалузі та її вплив на стан розвитку професійної підготовки фахівців мультимедійного дизайну у вищих закладах

освіти; окреслено характеристики медіасередовища, обґрунтовано зміст і структуру мультимедійної діяльності, виявлено її класифікацію. Уточнено сутність базових понять дослідження (професійна підготовка, мультимедійний дизайн, медіа-дизайн). Визначено доцільність головних навчальних блоків, що забезпечують активізацію творчих можливостей та професійну підготовку фахівців мультимедійного дизайну у вищих закладах освіти; розкрито суть їх складових; уточнені теоретичні висновки, визначені перспективи вивчення досліджуваної проблеми.

Ключові слова: професійний підготовка, дизайнерська майстерність, медіасередовище, мультимедійний дизайн, медіа-дизайн.

ДАЙ ЖЕНЬ. Особенности профессиональной подготовки специалистов по мультимедийному дизайну в высших учебных заведениях КНР. Рассматривается профессиональная подготовка специалистов мультимедийного дизайна в высших учебных заведениях КНР. Результаты анализа научной и методической литературы по проблеме исследования показывают, что различные ее аспекты нашли отражение в научных трудах ученых, которые рассматривают профессиональное мастерство будущих специалистов дизайна на уровне высшего образования (Е. Антонович, Лю Гуй-линь, Лю Чунилин, Ши Чанфа, Юй Цзугуан, А. Антиповский, Н. Боровскую, Л. Калашник, Лю Донмин, В. Даниленко, М. Опалев, Н. Пазюра, Су Сяохуань, Н. Франчук, Чжу Муцю, Цзя кипяченой, М. Яковлев и др.). В то же время, проблема профессионального развития специалистов мультимедийного дизайна исследована недостаточно. Теоретически обоснованы психолого-педагогические особенности и организационно-педагогические условия развития профессиональной подготовки специалистов мультимедийного дизайна в высших учебных заведениях художественного профиля КНР. Проведена систематизация, осмысление и обобщение результатов исследования; установлены особенности и общие тенденции современной медиаотрасли и ее влияние на состояние профессиональной подготовки специалистов мультимедийного дизайна в высших учебных заведениях; обозначены характеристики медиасреды, обосновано содержание и структура мультимедийной деятельности, выявлены ее классификации. Уточнена сущность базовых понятий исследования (профессиональная подготовка, мультимедийный дизайн, медиа-дизайн). Определена целесообразность главных учебных блоков, обеспечивающих активизацию творческих возможностей и профессиональную подготовку спе-

циалистов мультимедийного дизайна в высших учебных заведениях; раскрыта суть их составляющих; уточнены теоретические выводы, определены перспективы изучения исследуемой проблемы.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, дизайнерское мастерство, медиасреда, мультимедийный дизайн, медиа-дизайн.

DAI ZHEN. Features of professional training of multimedia design specialists in higher education institutions of the people's Republic of China. *The professional training of specialists in multimedia design in higher educational establishments of the People's Republic of China is considered. The results of the analysis of scientific and methodological literature on the research problem indicate that its various aspects were reflected in the scientific works of scientists who considered the professional skills of future design professionals at the level of higher education (E. Antonovich, Liu Guilin, Liu Chunilin, Shi Chanfa, Yu Zuguan, A. Antipovsky, N. Borevskaya, L. Kalashnik, Liu Donmin, V. Danilenko, M. Opalev, N. Pazura, Su Xiaohuan, N. Franchuk, Zhu Mutsu, Jia Yachen, M. Yakovlev, etc.). At the same time, the problem of professional development of specialists in multimedia design is not sufficiently researched. The psychological and pedagogical peculiarities and organizational and pedagogical conditions of the development of professional training of specialists in multimedia design in higher educational institutions of the artistic profile of the People's Republic of China are theoretically proven. The systematization, comprehension and generalization of the research results are carried out; the features and general tendencies of the modern media industry and its influence on the development of professional training of specialists in multimedia design in higher educational institutions are established; the characteristics of the media environment are outlined, the content and structure of multimedia activities are substantiated, its classification is identified. The essence of the basic concepts of research (professional training, multimedia design, media design) has been specified. The expediency of the main educational blocks, which provide activation of creative possibilities and professional training of specialists in multimedia design in higher educational institutions, is determined; the essence of their constituents is revealed; the theoretical conclusions are specified, the prospects for studying the problem in question are specified.*

Keywords: professional training, design skills, media environment, multimedia design, media design.

Yliana MALYK

Current trends of professional training for future specialists in public administration

Stating the problem. One of the important priorities of the state development in Ukraine today is increasing the level of professionalism of specialists in public administration. There are rethinking processes in almost all areas of professional activity in Ukraine taking place in the terms of modernization of the general system of education and professional training for specialists in various fields. One of the prerequisites for the effective functioning of public administration is the professional training for future specialists at the stage of obtaining basic higher and postgraduate education. The introduction of new approaches to the training of new management personnel plays an important role in higher education institutions that train future specialists in public administration. Professional training for future specialists in public administration is carried out today in Ukraine in fundamentally new socio-economic, political and cultural realities. Modern new requirements for knowledge, skills and abilities are addressed to future specialists, first of all, in connection with the integration of Ukraine into the world community,

especially in terms of growing competition and the international labor market globalization.

Analysis of the researches and published works. The problem of professional training in the education system is quite widely studied in Ukrainian pedagogical science. The conceptual issues of the training for future specialists in higher education institutions were researched by A. Aleksiuk, V. Andreev, B. Genshunsky, S. Dotsenko, M. Zgurovsky, A. Karpenko, D. Pashchenko and others.

Scientific researches devoted to issues of professional training for the future specialists in the field of public administration were carried out by N.Goncharuk, V. Goshovska, S.Dubenko, V.Knyazev, O.Lazor, V.Lugovy, T.Motrenko, V.Ponedilko, N.Protasova, N.Sinitsina, S. Seriogin, V.Tolkovanov and others. The peculiarity of the new professional training paradigm for specialists in public administration is its communicative orientation. In this context, it is worth to mention works of such scholars as S.Bronnikova, N.Drahomyretska, T.Nedashkivska, M.Ninyuk, M.Piren, G.Poceptsov, Y.Rabota, M.Rudakevich, L.Pryhodchenko, A.Rachinsky, C.Chuckut.

Description of the fundamental information. In pedagogical researches, professional training is considered as a process of mastering students with the knowledge and skills necessary for their future professional activity. According to the Law of Ukraine "On Higher Education", professional training is a qualification in the corresponding field or specialty. The professional training for future specialists focuses on personal development and creative self-fulfillment of every person in Ukraine, the formation of generations who are learning throughout life, develop the values of civil society, contribute to the consolidation of the Ukrainian nation and its integration into European and world space [1, p. 10].

The term "public administration" is defined as an activity related to solving strategic tasks of state bodies, enterprises, institutions, organizations taking into account the complex of external and internal factors of influence and development trends in a competitive environment. In this context, the system of training specialists in the field of public administration is characterized by a certain specificity and should ensure the needs of authorities, enterprises and organizations by managers with a high level of professional culture, who will be able to perform management functions competently and responsibly, implement the latest social technologies and promote innovation processes [2, c.32].

The professional training for future specialists in public administration presupposes the successful completion of their respective educational-professional or educational-scientific program, which is the basis for the awarding of a higher education degree in the field of public administration, aimed at conducting professional activities.

Modern professional training for future specialists in public administration is carried out through educational and professional programs and provides advanced legal, economic, political science, management, social and humanitarian, psychological and pedagogical, professional knowledge necessary for regulatory, organizational, administrative, consulting and advisory support for the state bodies activities covered by the laws of Ukraine "On Civil Service" and "On the Service in Local Government Bodies". Educational, professional and educational programs are being developed by universities, academies, institutes in accordance with the requirements of the National Qualifications Framework and higher education standards.

The Law of Ukraine "On Civil Service" defines professional competence as the ability of a person to use special knowledge, skills and abilities, to identify the relevant moral and business qualities for proper performing the prescribed tasks and responsibilities, training, professional and personal development. At the same time, professional training is defined as the acquisition and improvement of professional knowledge, skills and abilities that provide the appropriate level of professional qualification of public administration specialists for their professional activity.

The components of modern professional training for future specialists in public administration in higher education institutions are theoretical, practical, scientific, humanitarian, economic, legal, informative and ecological training. Theoretical training provides the corresponding theoretical professional knowledge and skills of future specialists on the basis of knowledge of the principles and regulations of the functioning of the public administration. The practical training involves the formation of professional management culture and management skills, acquiring practical skills in managerial technology based on problem-oriented modeling method, ability to set and solve strategic tasks. Scientific training includes involving students in the process of scientific researches. Humanitarian training is aimed at studying about humans, national and world culture. Economic background contributes to the formation of the future economic specialist's culture, which includes economic knowledge and the development of adaptive skills for future professional activity in a

modern market economy. Legal training forms the legal culture of future professionals, based on compulsory rules, regulations, laws. Informative preparation is aimed at the study of information and innovation technologies. Ecological preparation is necessary for the formation of ecological culture in the process of professional activity. The considered components of the professional training for future specialists in public administration in higher education institutions are interdependent and interrelated.

The professional training quality of future specialists in various fields in the context of the reform in higher education system is leading in public policy in Ukraine. Implementing the Law of Ukraine "On Higher Education" promote sustainable social development through the competitive human capital preparation and creation the terms for life-long education, international integration of the higher education system of Ukraine.

Professional training for future specialists in the higher education institutions is carried out through an educational process that plays a leading role and has a practical orientation for future professional activities. Students acquire the relevant knowledge, skills and abilities which are considered as the basis for performing professional functions. It is assumed modeling the professional skills necessary for the management and further career development in the curriculum of higher education institutions that provide training for public administration and administration.

Today there is a topical problem of updating the contents of the professional training for future public administration specialists in higher education institutions, which consists in expanding professional, managerial, socio-economic knowledge, in-depth studies of information technologies and foreign languages, as well as in the implementation of creative teaching methods based on the principle of "creation" instead of the principle of "repetition", where the component "knowledge" defines the component "skills" and that should be the basis of the innovative learning process. Importance of this process is also seen in multidisciplinary and interdisciplinary programs focused on solving complex professional problems [3, p. 43].

The draft Concept for the Development of Education in Ukraine for the period 2015-2025 states that during this period the educational structures will be brought in line with the needs of the modern economy and the integration of Ukraine into the European economic and cultural

space, as well as the development and introduction of new standards of higher education on a competent basis [4]. The structure of higher education standards is a hierarchical set of interconnected components that set requirements at the state, industrial institutional levels.

Among the most important tasks of modern professional training for future specialists in public administration in higher education institutions is the formation of a sufficient level of their professional competence. Therefore, the competitive aspect of the training for future specialists is decisive. Professional competence is a dynamic combination of knowledge, skills, ways of thinking, views, values, other personal qualities, which determine the ability of a person to socialize, to carry out professional activities successfully. The components of professional competence are also motives and self-assessment.

Mastering of basic professional knowledge, skills and abilities; orientation on social and professional self-determination and self-fulfillment, ability to self-organization; acceptance of an active life and professional position; formation and development of professional values and qualities that correspond the human standards; the formation of professional culture and the achievement of a high general cultural level, all these terms should be distinguished as the determinative basic professional competences of future specialists in public administration.

Conclusions. The field of public administration has recently become the subject of special attention of scientists and officers not only in terms of its nature and functioning, but also in matters of professionalism and raising the level of managerial culture of professionals. The professional activity of specialists in public administration has a complex integrated, multifunctional character that determines the relevant requirements for its professional training. Today, Ukraine needs highly skilled initiative managers who will manage their professional tasks and make managerial decisions effectively, provide high-quality administrative services. In the context of professional training, future specialists in public administration acquire the necessary experience of communication, relevant knowledge, skills and abilities of the organization and implementation of various forms of communicative interaction. Professional training plays a significant role in role of an adaptive tool for young professionals in searching for opportunities to realize themselves in future professional activities in accordance with international requirements and standards.

References:

1. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Нелля Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 1. – С. 9–22.
2. Реформування професійного навчання державних службовців в Україні: проблеми та перспективи : монографія / [С. М. Сербогін, Є. І. Бородин, Н. А. Липовська та ін.]. – К. : НАДУ, 2013. – 112 с.
3. Вища технічна освіта України і Болонський процес: матеріали Всеукр. наради ректорів вищих техн. навч. закл., м. Харків, 18 березня 2004 р. – Х. : НТУ «ХПІ», 2004. – 198 с.
4. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/home/2010-12-22-00-05-45/2-events/571--2015-2025-.html>

Transliteration of References:

1. Nychkalo N. H. Neperervna profesiina osvita yak filosofska ta pedahohichna katehoriia / Nellia Nychkalo // Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. – 2001. – Vyp. 1. – S. 9–22.
2. Reformuvannia profesiinoho navchannia derzhavnykh sluzhbovtziv v Ukraini: problemy ta perspektyvy : monohrafiia / [S. M. Serohin, Ye. I. Borodin, N. A. Lypovska ta in.]. – K. : NADU, 2013. – 112 s.
3. Vyshcha tekhnichna osvita Ukrainy i Bolonskyi protses: materialy Vseukr. narady rektoriv vyshchyykh tekhn. navch. zakl., m. Kharkiv, 18 bereznia 2004 r. – Kh. : NTU «KhPI», 2004. – 198 s.
4. Proekt Kontseptsii rozvytku osvity Ukrainy na period 2015-2025 rokiv. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/home/2010-12-22-00-05-45/2-events/571--2015-2025-.html>

The Author

Malyk Yliana,
*Senior Lecturer of the Department
of Business Foreign Languages
and International Communication
National University of Food Technology
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-3295-5771
E-mail: mui_27@ukr.net*

Abstracts

MALYK YULIANA. Nowoczesne trendy przygotowania zawodowego przyszłych specjalistów w dziedzinie zarządzania i administracji publicznej. Jednym z najważniejszych warunków dla rozwoju nowoczesnego społeczeństwa ukraińskiego jest potrzeba kształcenia specjalistów, zdolnych do skutecznego prowadzenia działalności zawodowej w warunkach ciągłych zmian w środowisku społeczno-gospodarczym. Reformy zachodzące we wszystkich sferach życia społeczeństwa ukraińskiego dają powody stwierdzić, że problem poprawy jakości kształcenia zawodowego jest niezwykle ważny. W artykule są analizowane współczesne trendy kształcenia zawodowego przyszłych specjalistów w dziedzinie zarządzania i administracji publicznej. Działalność zawodowa menedżerów na różnych poziomach i w każdej dziedzinie działalności rozpatrywana jest jako system działań, mających na celu rozwiązywanie zadań zawodowych w ramach komunikacji zarządczej. Autor podkreśla, że biorąc pod uwagę współczesne trendy, które zostały zbadane w tej pracy naukowej, należy zauważyć, że dziedzina administracji publicznej i zarządzania jest złożonym zbiorem powiązanych ze sobą elementów, skuteczność którego będzie zależeć od jakościowego systemu kształcenia zawodowego przyszłych specjalistów. Artykuł uzasadnia potrzebę aktualizacji form i metod organizacji przygotowania zawodowego przyszłych specjalistów w dziedzinie administracji publicznej i zarządzania na uczelniach wyższych Ukrainy.

Słowa kluczowe: szkolenie zawodowe, uczelnie wyższe, specjaliści w dziedzinie zarządzania i administracji publicznej.

МАЛИК ЮЛІАНА. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців публічного управління та адміністрування. Однією з найбільш важливих умов розвитку сучасного українського суспільства є потреба у підготовці фахівців, здатних ефективно здійснювати свою професійну діяльність в умовах постійних змін соціально-економічного середовища. Реформи, які відбуваються в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства дають підстави вважати, що надзвичайно актуальною є проблема підвищення якості професійно орієнтованої освіти. У статті досліджуються сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців публічного управління та адміністрування. Професійна діяльність управлінців різних рівнів та будь-якої галузі розглядається

ся як система дій, спрямованих на вирішення професійних завдань у межах управлінської комунікації. Автор наголошує, що враховуючи сучасні тенденції, які було досліджено у даній науковій праці, важливо зважати на те, що галузь публічного управління та адміністрування є складним комплексом взаємопов'язаних елементів, ефективність якого буде залежати від якісної системи професійної підготовки майбутніх фахівців. У статті обумовлено потребу оновлення форм і методів організації професійної підготовки майбутніх фахівців публічного управління та адміністрування у закладах вищої освіти України.

Ключові слова: професійна підготовка, заклади вищої освіти, фахівці публічного управління та адміністрування.

МАЛЫК ЮЛИАНА. Современные тенденции профессиональной подготовки будущих специалистов публичного управления и администрирования. Одним из наиболее важных условий развития современного украинского общества является потребность в подготовке специалистов, способных эффективно осуществлять свою профессиональную деятельность в условиях постоянных изменений социально-экономической среды. Реформы, которые происходят во всех сферах жизнедеятельности украинского общества дают основания считать, что чрезвычайно актуальной является проблема повышения качества профессионально ориентированного образования. В статье исследуются современные тенденции профессиональной подготовки будущих специалистов публичного управления и администрирования. Профессиональная деятельность управленцев разных уровней и любой отрасли рассматривается как система действий, направленных на решение профессиональных задач в рамках управленческой коммуникации. Автор отмечает, что учитывая современные тенденции, которые были исследованы в данной научной работе, важно учитывать, что отрасль публичного управления и администрирования является сложным комплексом взаимосвязанных элементов, эффективность которого будет зависеть от качественной системы профессиональной подготовки будущих специалистов. В статье обусловлено потребность обновления форм и методов организации профессиональной подготовки будущих специалистов публичного управления и администрирования в учреждениях высшего образования Украины.

Ключевые слова: специалисты публичного управления и администрирования.

MALYK YLIANA. Current trends of professional training for future specialists in public administration. *One of the most important terms for the development of modern Ukrainian society is the need for training such experts in any field, which are able to carry out their professional activity effectively, especially in conditions of the constant changes in the social and economic environment. Reforms in many spheres of Ukrainian society's life cause the needs for highly qualified specialists of the new generation who, after graduating from higher education establishments, receive, in addition to deep theoretical knowledge, practical training for performing high-level professional activities that will lead Ukraine to new world standards. Thus, in this article author exposes current tendencies of professional training for specialists in public administration. The professional activity of managers in any field is considered as a system of actions aimed at solving professional tasks within the framework of management communication. The author emphasizes that taking into account the current trends that have been studied in this scientific work, it is important to notice that the field of public administration is a complex formation of interrelated elements and the effectiveness of this will depend on a qualitative system of professional training for future specialists.*

Keywords: Professional training, higher education institutions, public administration specialists.

Iryna ROZHELYUK,
Natalia NAGORNA,
Iryna ANDREYKOVA

The conceptual-technological model of formation of future foreign language teachers' awareness of the monitoring activity

Introduction. The current need for training of the contemporary generation of foreign language teachers for the monitoring activity in the sphere of secondary and higher education (Tudor, 2005), has been caused by the extensive introduction of a series of international monitoring programs (LEZ, PIRLS, PISA, TIMSS), as well as by the necessity of formation of the national foreign language education monitoring system (Nikolaiva, 2003) which is expected to combine the national monitoring research with the leading European monitoring techniques such as: the external independent assessment, the regional educational monitoring, the educational monitoring, the monitoring of teachers' proficiency

(Breidbach, 2013).

However, the traditional system of professional-pedagogical and the lingua-didactic training of foreign language teachers' training as well as the organization of their independent research activity at various educational institutions, have both proved somewhat rigid in their attempt to assimilate the new (Tsokur, 1998) and enhanced ways and methods of quality assurance of teaching foreign languages (Kolesnichenko, 2014). In particular, the aspect of lingua-pedagogical activity focused on the formation of professional awareness of foreign language teachers for the monitoring activity throughout their studies at higher educational institutions. Consequently, in the process of professional training or upgrade of the professional qualification of foreign language teachers – there are certain controversies detected, such as:

- those between the valid necessity of conducting the monitoring research in the sphere of foreign language education and the absence of validity of its essence, its distinguishing features and structure (Rozhelyuk, 2018);
- between the teachers' aspiration to continue development of their professional skills which enable their efficiency as organizers, experts and quality assurance facilitators of foreign language education and the absence of the required theoretical knowledge related to the pedagogical monitoring and educational evaluation in the process of upgrading of their professional qualification (Nagorna, 2009);
- between the teachers' individual needs in regards to striving for the development of their professional awareness for monitoring in the sphere of organization of foreign language education and the insufficient elucidation of the theoretical-conceptual, pedagogical-operational and scientific-methodological fundament of its formation throughout their professional career development (Andreykova, 2013).

The validity and social-pedagogical significance of the said issue as well as the need for search of adequate ways to resolve the well-known controversies have determined the choice of theme of this article which is devoted to the elucidation of the conceptual fundament of formation of professional awareness for the monitoring activity under conditions of enhancement of scientific-methodical performance at linguistic colleges or universities. Thus, according to the Objective of the given research, the following tasks have been singled out:

1. Reveal particular pedagogical conditions; once revealed, on their own basis – elaborate the model of formation of future foreign language teachers' awareness of the monitoring activity.

2. Verify its efficiency by means of an experiment carried out.

Methods and Techniques of Our Research. In order to accomplish the set tasks and reach the set goal, we have resorted to a series of research methods, such as: theoretical: analysis, comparison and generalization of the scientific, reference and educative-methodical literature regarding the issue of updating of the professional training of future foreign language teachers in the context of Euro-integration; the specification of the essence, presentation of the structure of the monitoring activity; elaboration of the model of formation of future foreign language teachers' awareness for the monitoring activity; forecasting the degree of its efficiency; empirical: the targeted observation, analysis of the process and the results of the educational-cognitive, individual-research, professional-pedagogical activities displayed by future foreign language teachers with the aim of exposure of certain pedagogical conditions which are believed to enhance the formation of their professional awareness for the monitoring activity; questionnaires and interviewing the students and also the foreign language experts in regards to assessment of their aptitudes for mastering the main functions of the monitoring activity in the sphere of teaching foreign languages; the diagnostic conversation, questioning and conducting tests for the specification of the relevant criteria and indicators of the future foreign language teachers' awareness for the monitoring activity; the pedagogical experiment (the affirmative one as well as the formational one) aimed at the exposure of efficiency of the ascertained pedagogical conditions and the degree of effectiveness of the model of formation of future foreign language teachers' professional awareness for the monitoring activity.

The research in question has been conducted on the basis of the Foreign Languages Faculty and the Romanic-Germanic Languages Faculty of 7 different universities (classical, pedagogical, humanitarian) located in the Southern regions of Ukraine in which a total of 786 students and 312 teachers have participated. In particular, during the major pedagogical experiment carried out and aimed at the formation of future foreign language teachers' awareness for the monitoring activity, – students of the Romanic-Germanic Languages Faculty at Odesa National I. Mechnikov University have taken part, is divided into 3 “experimental” (174 persons) and 2 “controlling” groups (173 persons).

The empirical research carried out and related to studying the issue of formation of future foreign language teachers' awareness for the monitoring activity has been conducted in 3 stages:

- at the "search stage" (2012-2013) we carried out analyses of the experience already gained by the said universities as for the teachers' awareness for the monitoring activity;
- at the diagnostic-ascertaining stage (2013-2014) we specified the criteria, indicators and features which characterize the actual degree of future foreign language teachers' professional awareness for the monitoring activity as well as the ways of their exposure with the MA and BA graduates;
- at the transformational stage (2014-2018) we conducted the pedagogical experiment in question aimed at the implementation of the model of formation of future foreign language teachers' professional pedagogical awareness for the monitoring activity, and also generalized the results achieved.

Results and Discussion. Our surveillance efforts during the pedagogical experiment carried out, – have proved that the process of formation of the professional awareness of future foreign language teachers for the monitoring activity during their training implies the introduction of essential changes in each of its structural elements. In particular, the motivational component of the professional and lingua-didactic training must be focused on attaining the goal of formation of future foreign language teachers' professional awareness for the monitoring activity by means of supplying the latter with sufficient data in regards to the existing issues related to pedagogical monitoring and encouraging them to conduct their individual monitoring research. The practical realization of the set objective must be aimed at resolving the following tasks: arousing the future foreign language teachers' interest in the international monitoring research carried out; creating their value-oriented perception of themselves as acting elements of the monitoring activity in the sphere of foreign language education as well as the multicultural upbringing of students; expanding the boundaries of learning in regards to methodology and organization of monitoring research; development of practical skills related to implementation of scientific evaluations.

The didactic-strategical component of the professional and lingua-didactic training must direct the professional advancement of future foreign language teachers on the basis the introduction of contemporary

didactic approaches into the process of its organization at universities:

- the context-competence approach, rooted in the principles of professional orientation is designed to ensure conformity of the selected content and technologies of the qualification upgrade of teachers with the essence of their professional tasks and outlined functions as organizers, experts and quality assurance facilitators of foreign language education;
- the issue-focused approach which is focused on the enhancement of the professional competence and pedagogical expertise of future foreign language teachers in conformity with the principles of scientific adequacy, activeness, consciousness, independence and encouraging own initiative, the productivity of self-education; education in the process of implementation of monitoring research;
- the monitoring-based approach, based on the principles of congruence of the scientific-methodical, regulatory and organizational support of the educational process; on the objectiveness of the data processed and retrieved, maximal elimination of subjective judgement; taking into consideration all of the results achieved in the qualification upgrade process (both positive and negative); ensuring equal conditions in the process of verification of the quality of future foreign language teachers' qualification upgrade; incessancy, duration and consistency in researching of various aspects of educative-methodical work at a university; reflexivity of displaying the quality of the results achieved throughout carrying out self-assessment and self-control. The monitoring-based approach also requires a humanistic orientation of all the methods of pedagogical monitoring – creation of the atmosphere of cordiality, trust, respect for each personality, ensuring the most favorable conditions, positive emotional background (exclusion of the possibility of taking advantage of the results of psychological-pedagogical diagnostics achieved for conducting any actions of the repressive nature); accessibility and transparency of the results of the pedagogical monitoring achieved in regards to sharing them with relevant management board or the community on the whole);
- the individual-focused approach, based on the principles of individual goal-setting in the process of teachers' participation in the scientific-methodical work at a medical college; it's further humanization, adjustment for dialogue and personalization; the

leading role of involvement in a group activity; interpersonal coordination of actions; selection by future foreign language teachers of the individual developmental sequence of qualification upgrade; the situational context of professional education; professional mobility, liberty and integrity.

The organizational component of the professional and lingua-didactic training must envisage the realization of aggregate pedagogical conditions which are deemed necessary for the formation of teachers' professional awareness for monitoring activity. Among those we have found the following: intensification of the theoretical education of future foreign language teachers during their qualification upgrade with the actual issues pertaining to the theory of pedagogical monitoring and organization of monitoring research; orientation of future foreign language teachers' professional-pedagogical tasks onto wider utilization of the contemporary methods of educational evaluation; organizational-methodical support of the future foreign language teachers' sequence of professional development as managers of foreign language education – organizers, experts and quality assurance agents of educational services.

The content-technological component of the professional and lingua-didactic work conducted must contain new content modules, based on the integration of contemporary achievements of social-humanitarian and psychological-pedagogical sciences and must also include conduction of unique forms of professional training of future foreign language teachers (issue-based lectures, lectures-visualizations, one-on-one lectures, seminars-discussions, research seminars, project-seminars, seminars-debates). In addition, the content-technological component calls for the utilization of active and interactive methods and forms, the immersion of the latter into the process of their own monitoring research with the aim of enhancement of professional self-efficiency when acting in the role of experts and quality assurance facilitators of foreign language education.

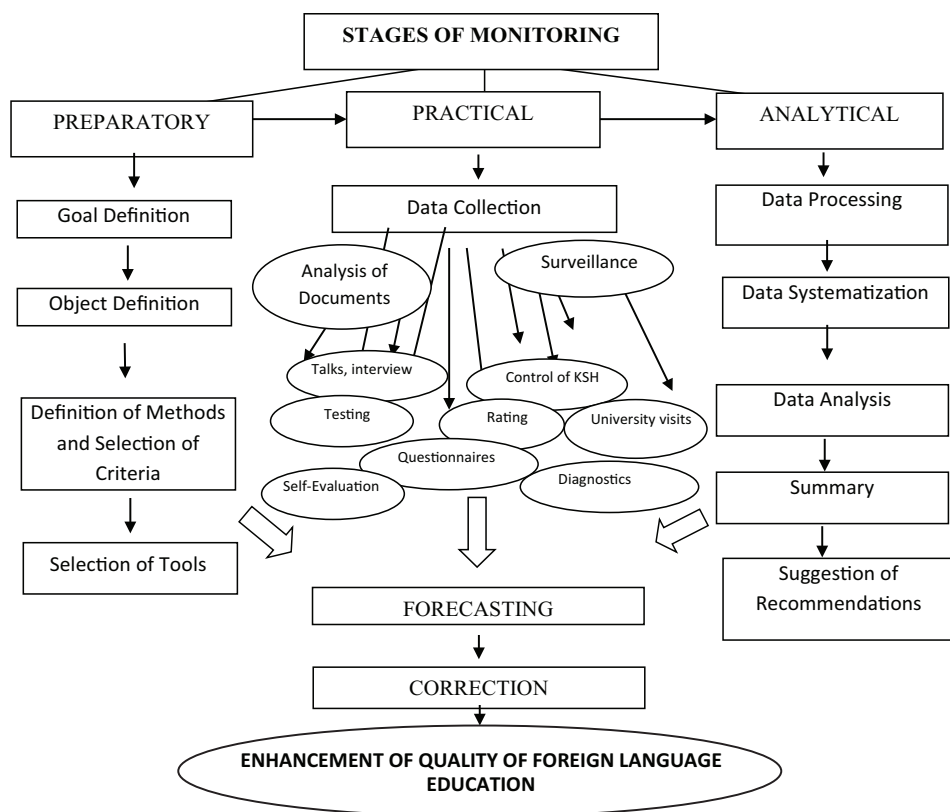
The value-resultative component of the professional and lingua-didactic training must comprise introduction of certain procedures as for exposure of levels of formation future foreign language teachers' awareness for the monitoring activity. In order to ensure it, it is essential to conduct 3 diagnostic tests (initial, intermediary and final). That will prove conducive for correction and control of dynamics of their positive advancements on the way to mastering the professional role of a manager of foreign language education.

For that matter, the essence of research-experimental work-related to the innovation of the professional and lingua-didactic training of future foreign language teachers have been focused on ensuring the efficiency of formation of the future foreign language teachers' professional awareness for monitoring by means of realization of the determined pedagogical conditions.

The primary pedagogical condition – the actualization of issues of the theory of pedagogical monitoring and organization of monitoring research in the sphere of foreign language education – has manifested itself during our lectures and seminars carried out. Their topics has proved favorable for future foreign language teachers' comprehension of the conceptual basis of pedagogical monitoring by means of grasping the essence of the major notions (monitoring, scientific monitoring, monitoring in foreign language education), and also its main principles and functions. During the theoretical studies we have strived to prove that pedagogical monitoring just like any other research, – bears the motivation not only to reveal distinguishing features of an educational process, but also to attain a particular pragmatic result. Unlike statistical methods or sociological survey, the pedagogical monitoring is not constrained by sole data collection pertinent to the functioning of particular pedagogical phenomena or processes, as also it is related to exposure of new tendencies and opportunities as well as ensuring conducive conditions for their realization, elaboration of new strategies of educational management.

The future foreign language teachers have also reached the conclusion that from the cognitive point of view, monitoring of consistency of medical education in its general presentation deserved the definition of a pragmatic method of acquisition and presentation of knowledge as it tends to employ various methods of observation and explanation of pedagogical phenomena and processes in addition to all the traditional methods of scientific-pedagogical research. Nevertheless, during the course of its implementation, the sole process of research on a particular pedagogical phenomenon and its imminent result is deliberately separated.

Henceforth, monitoring tends to gain definition of a method of tracking a process, the sequential observation, the controlled evaluation of something that already exists and is known to a certain extent (Mayorov, 2003). Since the system of management of quality foreign language education must ensure the improvement of all of its components at a university the future foreign language teachers have been focused on

Graph. 1. Pedagogical monitoring as an integral system of evaluation of quality of foreign language education

acceptance and comprehension of the essence of pedagogical monitoring treated as an integral system as displayed by Graph 1.

We may well see as presented by Graph. 1, the future foreign language teachers participating in the scientific-methodical work were expected to comprehend the term “pedagogical management” tends to be mainly used when we speak about having to resort to a particular activity or certain miscellaneous measures on the basis of both theoretical and practical operations which enable perception of the most effective methods of resolving educational situations during normal everyday functioning of a university. Thus, the traditional cognitive methods are proved to be used – observation, psychological-pedagogical diagnostics, comparative analysis, verification, pedagogical controlling.

The second pedagogical condition – placing the focus of the future foreign language teacher's research on the implementation of contemporary methods of educational evaluation – has been realized throughout their studying of the author's practical seminar "Organization of Pedagogical Monitoring of foreign language education". The latter's focus was placed on the teacher's comprehension of the role and essence of the major stages of monitoring, in particular those aimed at searching, gathering, processing, systematization, analysis and evaluation of the data related to the educative-cognitive activity of students in the process of studying their major subjects, revealing the quality and consistency of the teacher's educative activity as being active facilitators of quality education. The main emphasis of the future foreign language teachers has been placed on analysis of the distinguishing features of both the subject and object of the educational process conducted at a university, in particular: management efficiency (objectives, principles, methods, structure, organization of planning); quality and consistency of rendering educational services (the structure and contents of the technical preparation programs); the consistency of educational resources (technical materials, methodical printed materials, staff, financial means); the quality assurance of foreign language education. In particular, the seminar-debate named "Pedagogical Diagnostics and Independent Evaluation in the Practice of Foreign Language Education" was found to be conducive for the future foreign language teacher's acquisition of their individual experience in regards to the adequate utilization of the diagnostic methods and tests throughout the process of organization of educational activity with students.

The third pedagogical condition, namely – organizational-methodical support of the trajectory of professional development of future foreign language teachers as organizers, experts and quality assurance facilitators of foreign language education – has been realized during the teachers' involvement in group and individual projects. The latter's theme ("Monitoring of Quality of Foreign Language Teaching", "Methodic of Independent Evaluation of the Foreign Language Knowledge", "Educational Evaluation in the Sphere of Foreign Language Education", "Pedagogical Proficiency of a Foreign Language Teacher as the Organizer, Dispatcher and Expert of Quality of Foreign Language Education and Multi-Cultural Upbringing") has envisaged implementation of monitoring research aimed at ensuring the quality and consistency of the relevant study- and work-related educational foreign language programs; the levels of foreign language communicative training of the graduates

of miscellaneous specialties; the adequacy of the informational-methodic support and maintenance of the process of teaching the major subjects; the teaching staff's qualification relevance to the posts held as well as to the subjects taught; the efficiency of organization and levels of support of the process of teaching major foreign language-related subjects at a university; the levels of the graduates' competence and proficiency.

According to the pre-final and final diagnostic tests carried out (Rozhelyuk, 2018), as displayed in Table 1, the future foreign language teachers who have been enrolled in the experimental BA Group 1 as well as the experimental MA Group 2 – have displayed a more rapid positive dynamics of formation of professional awareness for the monitoring activity.

Also, we have experimentally ascertained that creation of the relevant pedagogical conditions promote rapid pedagogical dynamics of formation of future foreign language teachers' awareness for monitoring activity both upon completion of their bachelor's degree (21% displayed "high level" whereas 33% displayed "sufficient level", "average level" displayed

Table 1.

The Results of the Pedagogical Experiment Carried Out and Aimed at Formation of Future Foreign Language Teachers' Awareness for the Monitoring Activity

The Levels of Formation of Future Foreign Language Teacher's Awareness for the Monitoring Activity (calculated in %)				
Levels	Upon completion of BA studies		Upon completion of MA studies	
	CG1B	EG1B	CG2M	EG2M
High	–	21%	–	39%
Sufficient	–	33%	–	37%
Median	27%	30%	29%	24%
Low	30%	16%	46%	–
Under-developed	43%	–	25%	–

by 30% and “low level” displayed by as many as 16% of the students) as well as upon completion of their Master’s Degree (39% displayed “high level”, “sufficient level” was displayed by 37%, “average level” displayed by 24% and ultimately – the “low level” was displayed by 0% of the students). Thus, none of the students educated under the traditional technology – has been able to display his/her formation of awareness for monitoring activity at either “high” or “sufficient” levels. On the contrary, the “average” level was displayed by 27-29% whereas the “low level” was displayed by 30-46% of the students and, ultimately, 43% and 25% of the students have displayed their “still under formation” level.

Conclusion. We have managed to substantiate the fact that formation of future foreign language teachers’ for the monitoring activity is a specifically-organized process of their professional development as European-minded and responsible professionals – organizers, experts and facilitators of quality foreign language education, being totally capable of revealing, correcting and ensuring its high effectiveness due to the timely and adequate implementation of the ways and methods of the pedagogical monitoring and educational evaluations. The above-mentioned process tends to effectively function as a unity of the primary elements of the professional training of future foreign language teachers, such as: the motivational, the didactic-strategical, the operational, the technological and the evaluative ones.

Thus, it has been substantiated that formation of the future foreign language teachers’ professional awareness for the monitoring activity can be impacted by the following conditions, such as: the intensification of the role of the pedagogical monitoring and organization of relevant pedagogical educational research-based activities within the framework of pedagogical disciplines studied; the emphasis on the utilization of methods of educational assessments in the process of organization of autonomous research work; the methodical support for the professional development of a teacher acting as participant, organizer and facilitator of quality foreign language education and multicultural upbringing.

In this research work carried out we disclaim coverage of absolutely all existing aspects pertinent to the issue therein discussed. Thus, further perspectives incorporate the aspects of the introduction of the monitoring approach into the national foreign language educational system.

Transliteration of References:

1. Andreykova I.B. (2013) Kontseptual'ni zasady formuvannya profesionalizmu maybutnyogo vykladacha inozemnoi movy u protsesi magisters'koi pidgotovky [Problemy suchasnoi pedagogichnoi osvity. Pedagogika i psikhologiya]. Yalta: RVV CHU, vyp. 41, part. IV, 36–42.
2. Breidbach, S. (2013) European Communicative Integration: The Function of Foreign Language Teaching for the Development of a European Public Sphere [Language, Culture and Curriculum]. Vol. 15, N 3, 275–279.
3. Kolesnichenko N.Y. (2014) Profesiyna pidgotovka bakalavriv romano-germans'koi filologiyi v systemi universytets'koi osvity: teoretychni i metodychni. Odesa : VMV.
4. Mayorov A.N. (2003) Monitoring v systeme informatsionnogo obespecheniya upravleniya obrazovaniyem [Monitoring in the System of Informational Support of Education Management] (Doctoral Thesis), St. Petersburg.
5. Nagorna N.V. (2009) Vykorystannya testovykh zavdan' yak forma kontrolyu profesiynoi pidgotovky maybutnikh fakhivtsiv [Upravlinnya yakistyu pidgotovky fakhivtsiv]. Odesa: ODABA, Part. 1, 136–138.
6. Nikolaiva S. Yu. (Ed.) (2003) Zagalnoyevropejski rekomendatsii z movnoyi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment]. Kyiv.
7. Rozhelyuk I. Y. (2017) Legislative and Regulatory Quality Management Principles of Education as a Factor of Formation of Future Language Teacher to the Monitoring Activity in Higher Educational Institution. Orientacje I przedsięwzięcia w edukacji przedszkolnej I szkolnej. Siedlce: AKKA, 217–229.
8. Rozhelyuk I.Y. (2018) Rezul'taty eksperymentu z formuvannya gotovnosti maybutnikh vykladachiv inozemnoi movy do monitoringovoi diyal'nosti [The Results of the Experiment on the Formation of Foreign Language Teachers' Awareness for Monitoring Activity] Naukovyy Chasopys NPU imeni M.P.Dragomanova, seriya 16, vol. 30 (40), 64–68.
9. Tsokur O.S. (1998) Kategoriya pedagogicheskogo soznaniya v teorii i praktike professional'noy podgotovki uchitelya [The Category of Pedagogical Consciousness in the Theory and Practice of Professional Teacher's Training] (Doctoral Thesis), Odessa.
10. Tudor, J. (2005) The Challenge of the Bologna Process for Higher Education Language Teaching in Europe. Brussels: Universite Libre de Bruxelles.
11. Tuning Educational Structures in Europe (2006) EC : Educational and Culture. Socrates-Tempus. Retrieved from: http://www.eua.be/eua/en/projects_ects.aspx.

Authors

Rozhelyuk Iryna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer, Department of Pedagogy,
Odessa National I.Mechnikov University,
Odessa, Ukraine
E-mail: irina.rogeluk2504@ukr.net

Nagorna Natalia,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Department of Pedagogy,
Odessa National I.Mechnikov University,
Odessa, Ukraine
E-mail: natasha130@ukr.net

Andreykova Iryna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Department of Foreign Languages,
Odessa National Polytechnic University,
Odessa, Ukraine
E-mail: irene.ortie@gmail.com

Abstracts

ROŻELIUK IRYNA, NAGORNA NATALIA, ANDREJKOWA IRYNA. **Koncepcyjno-technologiczny model kształtowania gotowości przyszłych nauczycieli języka obcego do działalności monitoringowej.** W artykule przedstawiono istotę i wyniki eksperymentu pedagogicznego, mającego na celu kształtowanie gotowości przyszłych nauczycieli języków obcych do działalności monitoringowej. Są zidentyfikowane warunki pedagogiczne, zapewniające skuteczność tego procesu. Wśród nich wiodącymi są: wprowadzenie teorii monitorowania pedagogicznego i organizacja badań monitorujących; orientacja zadań samodzielnych badań studentów na wykorzystanie nowoczesnych środków pomiaru edukacji; wsparcie organizacyjne i metodologiczne trajektorii ich rozwoju zawodowego jako organizatorów, ekspertów i dyspozytorów jakości nauczania języków obcych i edukacji wielokulturowej młodych ludzi. Na podstawie zidentyfikowanych warunków pedagogicznych stworzono model i

przetestowano model formowania gotowości przyszłych nauczycieli języków obcych do działalności monitoringowej, który funkcjonuje w jedność następujących bloków: motywacyjno-ukierunkowanego, dydaktyczno-strategicznego, organizacyjno-aktywnego, merytoryczno-technologicznego, ewaluacyjnego. Przeprowadzenie eksperymentu pedagogicznego w celu wprowadzenia tego modelu potwierdziło jego wysoką skuteczność, w wyniku czego ujawniono istotę gotowości przyszłych nauczycieli języków obcych do działalności monitoringowej jako odpowiedzialnie działających organizatorów, ekspertów i dyspozytorów procesu edukacyjnego, zdolnych do planowania, przeprowadzania, korygowania i uogólniania wyników pomiarów edukacyjnych w celu podejmowania naukowo uzasadnionych decyzji/decyzji menedżerskich i pedagogicznych dla określenia rzeczywistego stanu i prognozowania strategii poprawy jakości nauczania języków obcych i wielokulturowej edukacji młodych ludzi.

Słowa kluczowe: szkolenie zawodowe przyszłych nauczycieli języków obcych, monitorowanie w zakresie edukacji języków obcych, działania monitorujące, gotowość do działalności monitoringowej, formacja gotowości do działalności monitoringowej, warunki pedagogiczne.

РОЖЕЛЮК ІРИНА, НАГОРНА НАТАЛІЯ, АНДРЕЙКОВА ІРИНА. **Концептуально-технологічна модель формування готовності майбутніх викладачів іноземних мов до моніторингової діяльності.** Стаття присвячена висвітленню сутності та результатів педагогічного експерименту, спрямованого на формування готовності майбутніх викладачів іноземних мов до моніторингової діяльності. Виявлено педагогічні умови, які зумовлюють ефективність означеного процесу. Серед них провідними визначені такі: впровадження теорії педагогічного моніторингу й організації моніторингових досліджень; спрямування завдань самостійно-дослідницької діяльності студентів на застосування сучасних засобів освітніх вимірювань; організаційно-методичний супровід траєкторії їхнього професійного розвитку як організаторів, експертів та диспетчерів якості іншомовної освіти й полікультурного виховання молоді. На підставі означених педагогічних умов розроблено й апробовано модель формування готовності майбутніх викладачів іноземних мов до моніторингової діяльності, яка функціонує в єдності наступних блоків: мотиваційно-цільового, дидактико-стратегічного, організаційно-діяльнісного, змістовно-технологічного, оцінно-результативного. Проведення педагогічного експерименту з впровадження означеної моделі підтвердили її високу ефективність, в результаті чого було розкрито сутність готовності

майбутніх викладачів іноземних мов до моніторингової діяльності як відповідально діючих організаторів, експертів і диспетчерів освітнього процесу, що зумовлює їх здатність до застосування науково обґрунтованих способів проектування й здійснення власних моніторингових досліджень з вияву реального стану й прогнозування стратегій підвищення якості іношомовної освіти й полікультурного виховання молоді.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх викладачів іноземних мов, моніторинг у сфері іношомовної освіти, моніторингова діяльність, готовність до моніторингової діяльності, формування готовності до моніторингової діяльності, педагогічні умови.

РОЖЕЛЮК ИРИНА, НАГОРНАЯ НАТАЛЬЯ, АНДРЕЙКОВА ИРИНА. **Концептуально-технологическая модель формирования готовности будущих преподавателей иностранного языка к мониторинговой деятельности.** В статье отражены сущность и результаты педагогического эксперимента, направленного на формирование готовности будущих преподавателей иностранных языков к мониторинговой деятельности. Выявлены педагогические условия, обеспечивающие эффективность данного процесса. Среди них ведущими являются такие: внедрение теории педагогического мониторинга и организации мониторинговых исследований; ориентация заданий самостоятельно-исследовательской деятельности студентов на использование современных средств образовательных измерений; организационно-методическое сопровождение траектории их профессионального становления как организаторов, экспертов и диспетчеров качества иноязычного образования и поликультурного воспитания молодежи. На основе выявленных педагогических условий создана и апробирована модель формирования готовности будущих преподавателей иностранных языков к мониторинговой деятельности, функционирующая в единстве следующих блоков: мотивационно-целевого, дидактико-стратегического, организационно-деятельностного, содержательно-технологического, оценочно-результативного. Проведение педагогического эксперимента по внедрению данной модели подтвердили ее высокую эффективность, в результате чего была раскрыта сущность готовности будущих преподавателей иностранных языков к мониторинговой деятельности как ответственно действующих организаторов, экспертов и диспетчеров образовательного процесса, способных к планированию, проведению, коррекции и обобщению результатов образовательных измерений с целью принятия научно обоснованных управленческо-педагогических решений по выявлению ре-

ального состояния и прогнозирования стратегий повышения качества иноязычного образования и поликультурного воспитания молодежи.

Ключові слова: профессиональная подготовка будущих преподавателей иностранных языков, мониторинг в сфере иноязычного образования, мониторинговая деятельность, готовность к мониторинговой деятельности, формирование готовности к мониторинговой деятельности, педагогические условия.

ROZHELYUK IRYNA, NAGORNA NATALIA, ANDREYKOVA IRYNA. **The conceptual-technological model of formation of future foreign language teachers' awareness of the monitoring activity.** *This article is devoted to the elucidation of the essence and results of a pedagogical experiment focused on the formation of future foreign language teachers' awareness for monitoring activity. The pedagogical conditions which are believed to enhance the effectiveness of the process in question, - have been revealed therein. Among the said conditions, the following ones have been determined as leading: the intensification of the role of the pedagogical monitoring and organization of relevant pedagogical educational research-based activities within the framework of pedagogical disciplines studied; the support of professional development of a teacher as the participant, organizer and facilitator of quality foreign language education and multi-cultural upbringing. Based on of the above-mentioned pedagogical conditions a conceptual model named "Formation of Future Foreign Language Teachers' Awareness for Monitoring Activity in the Process of Their Professional Training" has been elaborated. The said model functions as a unity of the following components: motivational, didactic-strategic, organizational, content-technological, evaluative. The results of this model's approbation in the process of the pedagogical experiment carried out have proved its high effectiveness. Furthermore, we have been able of revealing the essence of future foreign language teachers' awareness for monitoring activity being an important professional new development of their personality as consciously acting organizers, dispatchers and facilitators of quality foreign language teaching, deemed important for the future teachers' capability to plan, implement, correct and assess the results achieved during relevant educational tests carried out.*

Keywords: professional training of future foreign language teachers, monitoring in foreign language education, monitoring activity of a foreign language teacher, awareness for monitoring activity, the formation of awareness for monitoring activity, pedagogical conditions.

Dmytro CHAUS

The didactics of colour in art and artistic education of the 20th century

The relevance of research topic. The relevance of the given problem is determined by the cultural and aesthetic needs of the society, as well as by the symbolic and semantic role of color, which is used in the incipience and formation of the professional qualities of future specialists. The knowledge of color, as an aesthetic phenomenon of human existence, is an expression of the spiritual and cultural level of society and its aesthetic achievements. Thus, almost all researches devoted to color studies (for architects, artists or educators), have repeatedly attempted to analyze the symbolic meanings and psychophysiological properties of color. The "Coloristic Ideal" is traced throughout the whole history of art education.

The study of the history of the development of didactics of color made it possible to state that, it went through several stages of development as an independent science, starting with the individualization of art in the Renaissance, when each art school had a peculiar colored preference up till the formed definition of the concept of color harmony in work of I. Newton, M. Lomonosov, F. Runge, I. Goethe etc.

Therefore, each period of the historical and social development of society allows us to analyze how under the influence of various factors a cultural and personal attitude to the color as an aesthetic category was formed. At different times, the study of color science came from the standpoint of its influence on the psychological, physiological, informational and energetic state of man, and the paint was regarded as a physical, substantive, material substance, based on the metaphysical positions of the spiritual impersonal basis, the divine creation of the world.

Nowadays, there is a contradiction between the need to solve colored tasks in creative activity and the lack of scientifically grounded approaches to the formation of understanding, vision and application of semasiology of color in the work of future specialists.

On the one hand, the article deals with the necessity of an artist to have knowledge about the properties and semantics of color for the development of their creative product, and on the other hand, it deals with the lack of study of color in the history of art education, which can form the basis of the concept of forming the colored competence of future artists, teachers, culturologists, etc. in the process of professional training.

Analysis of research and publications. Scientific and methodical literature accumulated an intense amount of theoretical material on the problems of studying the semiology of color and its other properties. However, the question of the formation and development of color competence of specialists, the acquisition of knowledge about semantics and the importance of color in their subsequent creativity is given little attention. Various factors influenced the formation and development of color knowledge of future specialists in educational institutions of Ukraine. So, at the beginning of the twentieth century. An evolution of views on color and its significance took place in the art-pedagogical sphere. Socio-cultural and artistic processes have led to the need to find new forms in the development of artistic education in Ukraine and methodological approaches to color education of future specialists. In the historical aspect, T. Panyok (2016) paid attention to the problems of professional training, including the color education of specialists in fine arts, in her monograph "Development of higher art education in Ukraine in the 20th century". The active study of the problems of the development of art education in Ukraine, the methodical principles of color education of specialists is researched separately and expediently in the works of E. Belyutin, N. Moljeva, A. Nosenko, Y. Turchenko, R. Shmahalo and others.

Great value for our study is in the statements and development of coloring, left in the literary heritage by B. Besold, J. Goethe, E. Goering, E. Delacroix, M. Lomonosov, V. Newton, V. Ostwald, F. Runge, M. Shevrayel, which still directly influence the development of applied color studies.

From the standpoint of the problem considered, the works of perception and usage of color V. Itten, V. Kandinsky, K. Malevich, M. Matyushin, N. Krymov are of particular interest to us.

Methodical aspects of perception and reproduction of color in the process of painting studies were reflected in the works of M. Boychuk, O. Bogomazov, P. Golubyatnikov, M. Zhuk, Krichevsky brothers and others.

The semantic meaning of color in its socio-cultural and philosophical properties was given attention by S. Averentsev, M. Bakhtin, K. Levy-Strauss, L. Lichkovakh, N. Serov, P. Florensky and others.

In this research, the methodological foundations emphasizing the importance of shaping the color perceptions in future specialists are considered. The methods also allow to understand the opinions of scientists on the role of color deduction in culture, art and education, and at the same time confirm the importance of interdisciplinary connections.

The aim of the study is to comprehend color-deduction as a phenomenon of semantic-cultural and educational potential in art and art education.

Presenting the main material. The art of the twentieth century was marked by the growing interest in ancient culture, an appeal to mythology, the revival of many archaic elements of consciousness. The appeal to the world of irrealism was dual: at the external level, it was a conscious archaization and mythologization of works; at the internal level it was the reproduction of deep cliches, actualization of archetypes, not conscious, but the intuitive structure of artistic works according to the mythological model.

Art of the 20th century became a time of great scientific discoveries. Therefore, the scientific provisions on color as the basis of the entire pictorial system were not an exception and gradually penetrated the fine arts. Ther two scientific trends concerning color arose: physiological optics (divisionism, represented by of J. Syora, P. Signyak, C. Pissaro, etc.) and the doctrine of the psychological influence of color (symbolism, abstractionism, represented by V. Kandinsky and P. Kuznetso, who had a desire for transcendence, etc.).

That was the starting point for color to be seen by artists and scientists not only as a mean to portray the environment, but also as a sign of

cultural information, patterns of interaction between mankind and the socio-cultural environment.

M. Boichuk, O. Bogomazov, P. Golubyatnikov, V. Kandinsky, K. Malevich and others played an important role in the development of a modern system of painting studies providing their provisions on color teaching approaches.

Mastering the system of professional knowledge of the symbolism of color, which was provided by outstanding pedagogues such as M. Vrubel, O. Bogomazov, P. Golubyatnikov, V. Kandinsky, K. Petrov-Vodkin, and others. allows future specialists in fine arts to develop artistic creativity, combinatorics, emotional intelligence, and produce and comprehend artistic images.

The mastering of special knowledge and skills in the field of color-editing will help future professionals gain sensitivity to color shades, nuances, elegant color relations, decorative ornamental rhythm, complex effects of a matte-shimmering painting invoice, etc.

For instance, an appeal to the picturesque manner of M. Vrubel will help master the semantics of color, understand the essence of Vrubel's symbolism, which consists of the metaphors of the modern "blue-violet night and the gold of the ancient west." The basis of the M. Vrubel painting system is the three main colors: golden, purple (the color of the stars), blue-lilac (the color of the sky and night). M. Vrubel tried to instill this mitho-poeticity of color into his students at M. Murashko's school. It is known that his students G. Burdanov, S. Kostenko, V. Zamirylo, L. Kurin, S. Yaremich used this knowledge during the painting of Vladimir's Cathedral.

The technique of teaching color by K. Petrov-Vodkin (1982) also deserves attention, he believed that scientific knowledge should help the painter to capture the logic of nature and patterns in his own craft (p. 88). In the classroom, he paid extra attention to the psycho-physiological characteristics of color, accuracy and naturalness of color relations, and he also combined several perspectives in the plane of the canvas in the compositional and colorful construction of the plane of the picture, including the viewer in the plane of the canvas (the theory of spherical perspective).

P. Golubyatnikov, who studied at K. Petrov-Vodkin, renovated the curricula and teaching techniques in terms of the picturesque texture of the work, systematic understanding of space, a clear justification of the construction of the form and its connection with the color. The basis of his

pedagogical technique was a clear systemic understanding of space, the connection of form and color, as well as active encouragement of students to solve various creative tasks.

P. Golubyatnikov directed his pedagogical approaches at the fact that the study of the nature of color should occur through the gradual knowledge of the palette, starting with the study of the properties of one color. First-year students of the Kyiv Arts Institute recall the first task to portray a blue still life, the purpose of which was to study various shades of blue color: ultramarine, light and dark cobalt blue, Prussian blue, Berlin azure. Students who hadn't had proper drawing skills had difficulty performing such a task, but they quickly mastered the technique of tone color stretching, and the following tasks, concerning the study of other spectral colors - yellow and red - seemed less severe to them. By working on a certain color, students, in the opinion of the artist, had to learn to psychologically feel the slightest changes in color in the overlay and the development of paint, as well as to master the possibility of transferring the material plane of an object (*T. Panyok*, 2016, p. 275). In order for students to learn to reproduce various materials in their works, P. Golubyatnikov developed a number of specific settings, the purpose of which was to learn how to find the right correlation between colors.

His colleague, the painter-teacher O. Bogomazov in his pedagogical work, considered painting as a system in which the main element was the color mass (*T. Panyok*, 2016, p. 265). O. Bogomazov formulated his formal-technical method of studying color, relying on the study of elements of the form of fine arts and production, which and unite in the subject of art. In his scientific work, "Theory of Color", he developed a series of formal tasks for students of the artistic and pedagogical department of the Kiev Art Institute: "understanding the color movement in a form" or "present a group of geometric white bodies painted in one color and one tone - the task of color relief" (*O. Kashuba-Volvach*, 2010-2011, p. 201).

On the other hand K. Malevich taught students at the same educational institution to approach color problems from the concept of space usage: the shapes and colors are not related in core, but united by the space whose properties are defined by white color (the "real representation of the infinite"). The black achromatic color precedes the other, the white contains the entire spectrum, white is the essential color of space. K. Malevich's color system contains suprematist colors: the main ones are red, black, green (emerald), white, blue (cobalt); the additional are ultramarine, lemon yellow, pink (Madder Lake).

M. Matyushin had an interesting approach to the problem of color. In his artistic and pedagogical heritage, color is a complex, moving phenomenon, which depends on neighboring colors, on the power of illumination, on the extent of color crossings, etc. (*L. Zhadova*, 1974, pp. 40-41). The concept of M. Matyushin was embodied in the experimental spatial and dynamic color tables. His three-color harmony was considered on models of 8 colors and were arranged as a ratio of the main color and the additional medium that connects them. An innovation in his technique was to observe the effects of color contrasts in conditions of expanded view, by shifting the eyes from the color model to a neutral environment field.

One of the first people to apply color studies as a discipline, along with the study of semantics and psychophysical properties of color in the training of future artists was J. Itten at the *Bauhaus*'s school. V. Kandinsky taught together with him, in a picturesque heritage of which experiments with color played a significant role. The idea of combining several types of arts - painting, music, and dance in a single work - leads V. Kandinsky to use the partial provisions of I. Newton's theory of "color-musical parallels": when seven colors of the spectrum correspond to seven musical octaves' notes.

V. Kandinsky's orphanage was conceived as a visual equivalent of music, and his paintings prove this idea embodied in the picturesque means: "Impressions. Concert" (1914), "Musical Overture, Purple Wedge" (1919) and many others.

Apparently, many know V. Kandinsky as a painter, a graphic artist, (especially as a master of woodwind), a folklorist; consider him to be the founder of abstractionism, recognizing the originality of flexible thinking, unusual "theme" of paintings. But not everyone knows him as a pedagogue who, through the symbolism of color and its psycho-emotional qualities, taught students to reveal artistic images (*T. Panyok, M. Gureva*, 2007, p. 23).

In his book "On the Spiritual in Art," which became the artist's creative manifesto, the main principles of the psycho-emotional and symbolic significance of color were formulated. This theory made it possible for V. Kandinsky to introduce the main provisions concerning the psychological impact of color on a person in the methodology of teaching painting in *Bauhaus*. His pedagogical approaches allowed him to take a fresh look at the established science of color, his representation and teaching in artistic institutions, which allowed the future professionals of artistic profiles to perceive a color perceptions model different from that which traditional

art taught us.

V. Kandinsky developed a course on color studies, in which the study of color had to pass several stages: 1) the color as it is conceived (the character of the color, its properties, strength and action - without taking into account the practical application); 2) the color as it is observed in nature; 3) the color as it is in the painter's material - in the form of paints (the study of color in the direction dictated by its practical need). The methods of this work (analytical and synthetic) must be closely interconnected. V. Kandinsky paid special attention to the composition of color, the ratio of form and color, and believed that the purposeful study of color should be based starting with the simple and advancing to complex (isolated color - color in correlation with other colors).

The creative method of M. Krymov deserves close attention, the subject of study of which was the color-air space environment. M. Krymov followed the traditions of a realistic school of painting, therefore, the study of the laws of tone, color and composition became for him the means of adequate portraying of nature in the fine arts. He was most accurately able to formulate and create a final, classical theory of tone in painting. Under the word "tone" he meant the degree of light power of the color, and a match flame served him as a point of reference. Particular attention in the study of young artists M. Krymov paid to "the setting of the eye", using various methods and techniques for the development of a color vision, successful mastery of the methods of transferring color and tonal relations in painting, created teaching settings, aimed at a constant perception of color (*V. Ivanov*, 1986, p. 36).

Conclusions. Based on the analyzed theoretical works of a wide range of scientific fields, we have come to the following conclusions.

It is proved that the development of color perception is an expression of the spiritual and cultural level of society, as well as one of the main aspects in the process of colouristic training of future specialists in artistic professions.

The lack of development of theoretical foundations and ways of ensuring the process of preparation for the semantic-cultural and educational value of color in the aspect of historical and national peculiarities was revealed.

It was found that discoveries and achievements in the field of color education in its historical retrospection formed the basis of the modern color deduction. In the XX century, based on new technologies, the development of various forms of art took place, which led to the expansion

of the color palette, evoked the development of new forms of learning for fine arts and actualized the problem of color influence on consciousness.

The analysis of color education in the history of art education gave reason to the assertion that the basic principles of teaching the coloristics of future specialists in artistic trends should be reduced to the following: the purposeful study of color must be built from simple to complex using an entire system of exercises that allow you to practically master the content of many concepts of color studies. The gain of color patterns should take place via abstract character exercises and the matching of colored materials on a plane aimed at the selection and combination of various color combinations. Theoretical knowledge of colors should include consideration of such aspects of the problem as: the physical basis of color, the physiology of visual perception, the psychology of color perception and the theory of harmony. Practical classes should be aimed at the development of combinatorial abilities of students, the ability to analyze works of fine art, activating the creative potential of future artists-educators.

References:

1. Иванов В. (1986), Разговор о тоне в живописи, Юный художник, 6, 34–38 [in Russian].
2. Жадова Л. (1974), Цветовая система М. Матюшина, Искусство, 9, 38–42 [in Russian].
3. Кашуба-Вольвач О. (2010–2011) Павло Голуб'ятников. 1925–1930 рр.: викладання у Київському художньому інституті, Образотворче мистецтво, 4, 32–35 [in Ukrainian].
4. Котович, Т. В. (2003), Энциклопедия русского авангарда, Минск: Экономпресс [in Russian].
5. Паньок Т. В. (2016) Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ ст., Харків: Оперативна поліграфія ФОБ Здоровий Я. А. [in Ukrainian].
6. Паньок Т. В., Гур'єва М. (2007), Проблема фольклорного та міфологічного у творчості В. Кандинського, Харків: Вісник Харківської державної Академії дизайну і мистецтв, 5, 22–33 [in Ukrainian].
7. Петров-Водкин К. С. (1982) Хлыновск. Пространство Эвклида. Самаркандия, Ленинград: Искусство, 655 [in Russian].

Transliteration of References:

1. Ivanov V. (1986), Rozmova pro ton v zhyvopysu, Yunyy khudozhnyk, 6, 34-38 [in Russian].
2. Zhadova L. (1974), Kolirna systema M. Matyushyna, Mystetstvo, 9, 38-42 [in

- Russian].
3. Kashuba-Vol'vach O.V. (2010–2011) Pavlo Holub'yatnykov. 1925–1930 rr .: vykladannya v Kyiv's'komu khudozhn'iy instytutsiyi, Obrazotvorche mbistetstvo, 4, 32–35
 4. Kotovych, T. V. (2003), Entsyklopediya rosiys'koho avanhardu, Mins'k: Ekonompress [in Russian].
 5. Pan'ok T. V. (2016) Rozvytok vyshchoyi khudozhn'o-pedahohichnoyi osvity v Ukraini u KHKH st., Kharkiv: Operatyvna polihrafiya FOB Zdorovyy YA. A. [in Ukrainian].
 6. Pan'ok T. V., Hur'yeva M. (2007), Problema fol'klornoho ta mifolohichnoho u tvorchosti V. Kandyn's'koho, Kharkiv: Visnyk Kharkivs'koyi derzhavnoyi Akademiyi dyzaynu i mystetstv, 5, 22–33 [in Ukrainian].
 7. Petrov-Vodkin K. S. (1982) Khlynovsk. Prostir Evklida. Samarkand, Leninhrad: Mystetstvo [in Russian].

The Author

Chaus Dmytro,
Postgraduate Student,
H.S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University,
Kharkiv, Ukraine
ORCID.ORG/0000-0003-3457-7572
E-mail: mateyko198139@gmail.com

Abstracts

CZAUS DMYTRO. Barwodydaktyka w sztuce i edukacji artystycznej XX wieku. *Celem badania jest zrozumienie barwodydaktyki jako zjawiska semantyczno-kulturologicznego i potencjału edukacyjnego w sztuce i edukacji artystycznej. W artykule znaczenie koloru ujawnia się w aspekcie osobliwości historycznych i narodowych, z uwzględnieniem rozwoju nowoczesnej barwodydaktyki. Udowodniono, że rozwój myślenia barwowego jest wyrazem duchowego i kulturowego poziomu społeczeństwa, a także jednym z głównych aspektów kształcenia przyszłych specjalistów w dziedzinie sztuki. Przeprowadzono analizę historyczną edukacji kolorystycznej w edukacji artystycznej, rozpatrzono koncepcje kolorystyczne i metody pracy z kolorem wybitnych artystów i nauczycieli. Przeanalizowano kulturowe i edukacyjne znaczenie barwy w obrazowym dziedzictwie O. Bohomazowa, P. Golubiatnykiw, W. Kandyńskiego, K.*

Malewicza i innych artystów, których odkrycia i osiągnięcia w dziedzinie kolorystycznego kształcenia specjalistów stanowią podstawę współczesnej barwodydaktyki.

Słowa kluczowe: malarstwo, kolor, kolorystyka, barwodydaktyka, edukacja artystyczna, działalność artystyczna i twórcza.

ЧАУС ДМИТРО. Кольородидактика в мистецтві і художній освіті ХХ века. Метою дослідження є осмислення кольородидактики як феномену семантико-культурологічного і навчального потенціалу в мистецтві та художній освіті. У статті значення кольору розкривається в аспекті історико-національних особливостей з урахуванням розвитку сучасної кольородидактики. Доведено, що розвиток колірного мислення є виразником духовного й культурного рівня суспільства, а також одним із головних аспектів у процесі навчання майбутніх фахівців мистецьких професій. Проведено історичний аналіз колористичної підготовки в художній освіті, розглянуто колірні концепції та методи роботи з кольором окремих видатних митців і педагогів. Розглянуто культурологічне та освітнє значення кольору в живописній спадщині О. Богомазов, П. Голуб'ятників, В. Кандинського, К. Малевича та інших художників, відкриття і досягнення яких в області колористичної підготовки фахівців лягли в основу сучасної кольородидактики.

Ключові слова: живопис, колір, колористика, кольородидактика, художня освіта, художньо-творча діяльність.

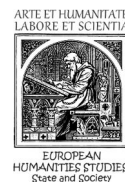
ЧАУС ДМИТРИЙ. Цветодидактика в искусстве и художественном образовании ХХ века. Целью исследования является цветодидактики как феномен семантико-культурологического и обучающего потенциала в искусстве и художественном образовании. В статье значения цвета раскрывается в аспекте историко-национальных особенностей с учетом развития современной цветодидактики. Доказано, что развитие мышления о цвете является выразителем духовного и культурного уровня общества, а также одним из главных аспектов в процессе обучения будущих специалистов художественных профессий. Проведен исторический анализ колористической подготовки в художественном образовании, рассмотрены цветовые концепции и методы работы с цветом отдельных выдающихся художников и педагогов. Рассмотрены культурологическое и образовательное значение цвета в живописном наследии А. Богомазова, П. Голубятникова, В. Кандинского, К. Малевича, М. Крымова и других

художников, открытия и достижения которых в области колористической подготовки легли в основу современной цветодидактики.

Ключевые слова: живопись, цвет, колористика, цветодидактика, художественное образование, художественно-творческая деятельность.

CHAUS DMYTRO. The didactics of colour in art and artistic education of the 20th century. *The purpose of the study is the color as a phenomenon of semantic - cultural and educational potential in art and art education. In the article, the significance of color is revealed in the aspect of historical and national peculiarities taking into account the development of modern color didactics. It has been proved that the development of color thinking is an expression of the spiritual and cultural level of society, as well as one of the main aspects in the training of future professionals in artistic professions. A historical analysis of color education in art education was conducted, color concepts and methods of work with the color of some outstanding artists and teachers were considered. The cultural and educational significance of color in the picturesque legacy of V. Kandinsky, K. Malevich, M. Krymov and other artists was considered, the discovery and achievements of which, in the field of color education of specialists, formed the basis of modern color didactics. The methodology of the research is to apply comparative, historical and logical methods with the use of cultural approaches. This methodological approach allows us to reveal the problem under study from a philosophical, pedagogical, cultural and artistic point of view. Analysis, systematization and generalization of theoretical and empirical provisions allowed to determine the state of color education of future specialists of artistic profiles in its historical aspect. Conclusions It is proved that the development of color thinking is an expression of the spiritual and cultural level of society, as well as one of the main aspects in the process of color education of future specialists in artistic professions.*

Keywords: painting, color, coloring, color didactics, artistic education, artistic and creative activity.

Myroslava CHEPURNA

Variative application of teaching methods in the process of studying English by future economists

Actual scientific researches and issues analysis. Professional training is a purposeful process of training real and potential employees with professional knowledge and competence to acquire the skills necessary to perform professional functions. Various forms of vocational education such as training in higher and specialized educational institutions, internships contribute to this improvement of professional abilities in the workplace. The needs of the innovative domestic economy require changes in education and training future economists as well.

The dynamics of the development of higher professional education, the modernization of the education system in Ukraine reveal the presence of contradictions between the increased requirements of society to the level of proficiency in foreign languages by future economists and the insufficient development of theoretical foundations and shortened classroom hours of practice in foreign language at a university. These contradictions caused the problem of foreign language training for future

specialists. Solving the problem requires the search for forms, means, methods of professional foreign language training of students which will ensure a high level of quality of language training.

Results and discussion. To increase the efficiency of the formation of professionally significant qualities of future economists at the stage of university education, we consider it necessary to use a variety of different methods of teaching. By method we understand a set of techniques for achieving the goal: the formation of professionally significant qualities of future economists and the development of economic thinking. Variability is the combination of methods that are necessary for the formation of a certain professionally significant quality. In this case, all methods are chosen with taking into account the personal and activity approaches, and are aimed at the active interaction of students and teachers, taking into account their characteristics. With the varied use of various methods, a certain emotional mood is created and the learners' desire to participate in joint creative activity is stimulated. The content of the created learning situations reflects the specifics of the professional activities of economists. To such methods we include lectures-dialogues, binary lectures, lectures-visualizations, business, role-playing games, brainstorming, individual research work of students.

Not being able to go beyond the educational process or change the educational standard, we limited ourselves to the introduction of various methods in classes in such humanitarian and professional disciplines as a foreign language, philosophy, political science, sociology, pedagogy and psychology, economic theory, management. Traditional methods of teaching these disciplines often represent the transfer of theoretical knowledge in lectures or practical classes (for example, there are no lectures in teaching a foreign language). The consolidation of the information obtained takes place in practical classes according to the disciplines. We note that a significant part of the time students spend on the repetition of information previously obtained in lectures, as well as on the control of its assimilation. Since we used a variety of methods in the classes for special and general educational disciplines, it is necessary to demonstrate their content and mechanism of action.

For example, one of the forms of the non-traditional lecture is lecture-visualization. It is proved that a large amount of information transmitted at the lecture blocks its perception, understanding and assimilation. A means of overcoming these difficulties can be the use of visual materials and technical means of presenting them. Visualization is the process of

converting verbal information (oral and written) into a visual form: charts, tables, pictograms, reference notes etc. This method allows increasing the amount of information transmitted by systematizing, concentrating, selection of the most significant elements of the message. At the same time, almost any form of visual information contains elements of problematic, as the visual material is like a curtailed thought, the content of part of the lecture. The process of visualizing a lecture material, as well as decoding it by students, always gives rise to a problem situation (or at least problem questions), the solution of which is connected with analysis, synthesis, folding and unfolding of information, that is, with operations of active mental activity. Lecturing is carried out as a commenting or joint creation of visual materials with students. The use of such lectures is effective if the psycho-physiological characteristics of the students, their level of preparedness and professional affiliation, etc. are taken into account.

Speaking of gaming methods, it should be noted that, in the process of learning, the individual and personal characteristics of the students must be taken into account. What makes games so appealing to learners? According to the report of Global Education Gamification Market 2016 – 2020, the gamification of education in the year 2015 was marked at \$93 million. However, this figure is likely to explode by the year 2020, expecting to reach around \$1.2 billion. This is CAGR of almost 68% over the next five years [6]. The gamification in education is also sometimes termed as game principles for education, gameful thinking, engagement design, or motivational design etc.

Models of communication and joint activities form the structure of the game complex, the elements of which become roles, and the relationships between them become the links. These relationships are determined by the role goals prescribed in the game. Some authors identify the following characteristic features of a role-playing game: the presence of roles and role goals of participants in games using different roles; interaction of roles; having a common goal for the entire gaming complex; multi-alternative solutions; the presence of a group or individual assessment of the activities of the participants of the game; the presence of controlled emotional stress [4].

Organizational-activity games can be characterized as follows: in such games, the activities of specialists in solving complex problems of managing socio-economic systems are modeled based on real information about their condition; roles in organizational activity games are conditional; the differences of role goals and their interaction are provided; there is a

common goal for the gaming team; collective decision making is used; provided alternative solutions; emotional stress management is provided; decisions made by players do not affect the object of control; the system of evaluating the activities of the participants in the game can be absent.

Organizational-activity game is focused primarily on obtaining a specific result of the discussion of the problem. They may be the development of the concept of the company, the development of an investment project, the writing of the charter of the company, etc.

In the framework of role-playing games, skills of behavior of participants in certain situations are being developed. For this purpose, a complex and conflicting situation is modeled, during the playback and discussion of which the process of interaction of the participants is important.

A business game is a synthesis of a method for analyzing a specific situation and role-playing games. It differs from other teaching methods as follows: the basis of a business game can be a model of a firm or a country's economy, its elements. In a business game, a simulated system is considered as a dynamic one. Decisions made by participants in the game based on the initial information affect the object of control, causing changes in its initial state [2].

In pedagogical theory and practice there is no consensus regarding the essence of the business game and the methodology for its implementation. Consequently, there is no generally accepted approach to its structure, although many of its elements are common to different specialists.

The structure of a business game, which consists of a simulation and game model reflects the chosen fragment of reality, which can be called the prototype of the model and the object of imitation. Such a model sets the subject context of the professional activity of a specialist in the educational process. A game model is a way of describing the work of participants with a simulation model. It sets the social context of the participants' professional activities. Both models are organically superimposed on each other and represent a single whole. However, each model has its structural components. In the simulation model, they include goals, the subject of the game, a graphical model of interaction between participants, and assessment systems. In the game model, the components are objectives, a set of roles and functions of players, scenarios, rules of the game.

There are two types of game goals: pedagogical and gaming. Pedagogical goals include issues of training and education, and game goals

are designed to create a motive for the game and create an appropriate emotional background.

The subject of the game is the activity of its participants, in a specific form replacing the process of real professional activity. It is set based on of the qualification characteristics of the specialist, and is a list of processes or phenomena that are recreated in the business game and require the implementation of professionally competent action. Thus, the subject of the game is the reproduction in training conditions of significant moments in the professional activities of students, the management of changing conditions of relations between the participants of the game.

The goals and objectives of a business game are realized in the actions of its participants, in the course of the performance of their functions. In determining the specific goals of the game, its educational tasks, features of the trainees' professional activities, the role structure of their activities and communication, and typical professional actions are taken into account. Also, the rules of the game stipulate the norms of behavior of its participants. The basic element of the gaming procedure is the script. It describes in verbal or graphical form the content that is expressed in the nature and sequence of actions of the players and presenters.

The assessment system is an integral element of their in-game and game model. It should, on one hand, ensure the quality control of decisions made from the standpoint of norms and the requirements of professional activities. On the other hand, the evaluation system should contribute to the deployment of the game plan of training activities. Such a system performs the function of not only controlling the students' activities on the part of the teacher, but also of self-control, ensuring the formation of gaming, educational and professional motivation of participants.

Thus, the analysis of the content of games in the psychological-pedagogical literature allows us to present them as a practical lesson that models various aspects of the activities of students. Besides, the games make it possible to comprehensively use their knowledge gained during the training of professional disciplines. We can say that in general, the game is a model of the professional activity of students in general, or of its various aspects, in particular. The basis of the role-playing or business game used in the process of humanitarian preparation of students is based on elements that enable them to activate their creative abilities and ensure the formation of professionally significant qualities and economic thinking. These include the presence of roles; situations related

to professional activities in which the implementation of these roles takes place; various problem situations.

The goal of the game determines its main content related to the formation of professionally significant qualities and economic thinking of students. So, the problem situations of business and role-playing games which increase the motivation of learning reflect specific aspects of economic activity, so they should be carried out in the study of both professional and general education disciplines. The theme of the games is chosen by the curriculum, taking into account the need to develop leading professionally significant qualities. The content of a business game correlates with specific educational goals, features of the situation being modeled, professional training of future specialists, the degree of involvement of the game in the educational process. All this allows to determine the conditions of economic activity that will be modeled in the game, the content of educational material and the nature of the tasks used in it.

The main parameters determining the nature of the role situation are the presence of the plot corresponding to the chosen communicative situation, as well as role relationships between the participants, which are often of a conflicting nature. When students take a role, they play themselves or a character in a specific situation. Therefore, in the role play there is no fear that the communication will not take place, that the behavior of the participants will be misunderstood.

In the classroom while studying English for specific purposes with future economists, we also use some games aimed to form professionally significant qualities. For example, the game "Business phone call", the purpose of which, along with the consolidation of oral communication skills in English, was the formation of sociability, creativity, responsibility (formed during preparation for the game) and analytic thinking. Students were given the task to present themselves as an investor and broker, to come to an agreement on investing. The broker must convince the investor not to make the wrong decision.

Before the start of games in a foreign language, students were already familiar with the importance of professionally significant qualities in the activities of economists, and were aware of the need to form them. In chronological terms, these games closed the cycle of the variable use of teaching methods, so the students were ready for the purposeful formation of professionally significant qualities. By imitating telephone conversations with business partners, they tried to take the initiative,

analyzed problems arising and creatively approaching their solution, making responsible decisions on behalf of the company.

The analysis of games in a foreign language showed that students, having entered the role, overcame the barrier of communication in a foreign language, difficulties in expressing their thoughts. Despite the presence of language errors, the message was lively and unconstrained. This showed students the importance of a foreign language in the process of university training in economics, and also provided additional opportunities for the development of communication skills, creativity and independent thinking.

Since the integration process implies the mutual penetration of the content of professional and general educational disciplines, the variational use of teaching methods has also occurred in economic disciplines.

From this it follows that the use of the methods of teaching increases the motivation of students to learn and makes it possible to realize their individual personality traits. We believe that this is significant not only for the study described above, but also for other disciplines at university.

During the use of a variety of learning methods such as games and brainstorming in general education and professional disciplines, students' attention was focused on the eight leading professionally significant qualities selected in the course of correlation analysis (creativity, associativity, analytical thinking, initiative, responsibility, social activity, sociability, leadership). The students of the experimental subgroup worked with great interest in all the classes where a variety of learning methods were used. Discussion of the problems that they may encounter in their future professional activities, their joint solution, the development of respect for the opinions of others along with healthy criticism — all this aroused the lively interest of students who had previously discussed these problems only in specialized economic disciplines (business economics, finance and credit, insurance, etc.).

The use of various methods aimed at activating the formation of students' professionally significant qualities created an environment for the disclosure of their potential. This made it possible to realize the possibilities of further increasing the level of formation of professionally significant qualities. Solving professional problems with the help of "immersing" them in business games, finding and analyzing solutions together, their collective analysis, taking into account the opinions of interlocutors and opponents - all this positively influenced the formation of the professionally significant qualities of students.

In conclusion, it can be established that the use of games in learning a foreign language contributes positively to the learning experience based on the information presented. There's still plenty of research to be done in the field of gamification in foreign language learning to have enough empiric evidence to sustain a theory.

References:

1. Caponetto, I, Earp, J. & Ott, M. Gamification and Education: a Literature Review. Professor Dr.-Ing. Carsten Busch (ed.), Proceedings of the 8th European Conference on GamesBased Learning - ECGBL 2014, 50-57.
2. Garri, R., Ahlers, R., & Driskell, J. E. Games, motivation, and learning: A research and practice model. *Simulation and Gaming*.-2014, 33(4), 441-472.
3. History of the first world web-site [Electronic resource]. – Access mode: <https://webbuilding.com.ua/ukr/articles/istoriya-stvorenniya-pershogo-saytu/> 2.
4. Methodology of foreign language teaching with the use of new information and communication technologies / P. V. Sysoev, M. N. Evstigneev. – Rostov-on-Don: Feniks; M. :Glossa-Press, 2010. – 182 p.
5. New Media Consortium. (2014). Horizon Report on Technology and Higher Education. Retrieved on March 3, 2015 from <http://www.nmc.org/publication/nmc-horizon-report-2014-highereducation-edition>.
6. <https://raccoongang.com/blog/gamification-education-and-its-examples>

The Author

Chepurna Myroslava,
Ph.D., Associate Professor,
Cherkasy State Technological University
Cherkasy, Ukraine
E-mail: edmi03@gmail.com

Abstracts

CZEPURNA MYROSLAWA. **Zmienność zastosowania metod nauczania w procesie uczenia się języka angielskiego przez przyszłych ekonomistów.** Artykuł omawia zagadnienia zmiennej zastosowania metod nauczania na uniwersytecie na przykładzie nauki języka angielskiego przez przyszłych ekonomistów. Należy zauważyć, że tradycyjne metody nauczania przedmiotów humanistycznych i dyscyplin zawodowych często są przekazaniem wiedzy teoretycznej na wykładach lub zajęciach praktycznych. Zmienność to wykorzystanie lub połączenie tych

metod, które są niezbędne do stworzenia odpowiedniej jakości, istotnej w danym zawodzie. W tym przypadku wszystkie metody są wybierane z uwzględnieniem podejścia osobowościowego i działalnościowego, a ich celem jest aktywna interakcja studentów i nauczycieli, z uwzględnieniem ich cech osobowościowych. Artykuł podkreśla również znaczenie metod gier, gier symulacyjnych, w których modeluje się działania specjalistów i ćwiczy się słownictwo języka obcego.

Słowa kluczowe: zmienność, metody nauczania, gra biznesowa, gry symulacyjne, słownictwo zawodowe.

ЧЕПУРНА МИРОСЛАВА. Варіативність застосування методів навчання у процесі вивчення англійської мови майбутніми економістами. У статті розглядаються питання варіативного застосування методів навчання в університеті на прикладі вивчення англійської мови майбутніми економістами. Відзначається, що традиційні методи викладання гуманітарних та професійних дисциплін часто являють собою передачу теоретичних знань на лекціях або на практичних заняттях. Варіативність - це застосування або поєднання тих методів, які необхідні для формування певної професійно значущої якості. При цьому всі методи вибираються з урахуванням особистісного і діяльнісного підходів і спрямовані на активну взаємодію студентів і викладачів з урахуванням їх особистісних особливостей. У статті також підкреслюється важливість ігрових методів, імітаційних ігор, в яких моделюється діяльність фахівців і відпрацьовується іноземний вокабуляр.

Ключові слова: варіативність, методи викладання, ділова гра, імітаційні ігри, професійна лексика.

ЧЕПУРНАЯ МИРОСЛАВА. Вариативное применение методов обучения в процессе изучения английского языка будущими экономистами. В статье рассматриваются вопросы вариативного применения методов обучения в университете на примере изучения английского языка будущими экономистами. Отмечается, что традиционные методы преподавания гуманитарных и профессиональных дисциплин зачастую представляют собой передачу теоретических знаний на лекциях или на практических занятиях. Вариативность представляет собой применение или сочетание тех методов, которые необходимы для формирования определенного профессионально значимого качества. При этом все методы выбираются с учетом личностного и деятельностного

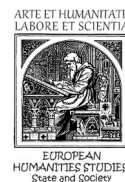
подходов, и направлены на активное взаимодействие студентов и преподавателей, с учетом их личностных особенностей. В статье также подчеркивается важность игровых методов, имитационных игр, в которых моделируется деятельность специалистов и отрабатывается иностранный вокабуляр.

Ключевые слова: вариативность, методы преподавания, деловая игра, имитационные игры, профессиональная лексика.

CHEPURNA MYROSLAVA. Variative application of teaching methods in the process of studying English by future economists.

The article discusses the issues of variation application of teaching methods at the university on the example of learning English by future economists. It is noted that the traditional methods of teaching humanities and professional disciplines often represent the transfer of theoretical knowledge in lectures or practical classes. Variability is the use or combination of those methods that are necessary for the formation of a certain professionally significant quality. In this case, all methods are chosen taking into account the personal and activity approaches, and are aimed at the active interaction of students and teachers, taking into account their personal characteristics. The article also emphasizes the importance of gaming techniques, simulation games, in which the activities of specialists are modeled and a foreign vocabulary is practiced.

Keywords: variability, teaching methods, role play, simulation games, professional vocabulary.

Galyna CHEREDNICHENKO

Language learning of future food industry engineers in Ukraine

Introduction. The food industry is one of the largest and most important industries of Ukraine. Sustainability of the economy and its security, development of domestic and foreign markets, and the standard of living depend on the level of its development. To develop the food industry and to ensure its profitability a country requires quality trained professionals able to provide the growing needs of the consumer and producer industry.

Modern conditions of food enterprises' activity in the domestic and foreign markets impose high demands on the level of training of professionals for the food industry. Modern professionals must have profound knowledge of the subjects in humanitarian and social-economic, mathematical and natural sciences, vocational and practical training, have professional and practical skills, which will become an important basis for the professional solution of specific situations at work that are routinely resolved at various food industry companies in both Ukrainian and a foreign language.

Training food scientists and technologists (FSTs) to have appropriate skills begins with the identification of those skills most desired by employers.

In 2010 - 2011, under the project TRACK-FAST: Training Requirements and Careers for Knowledge-based Food Science and Technology in Europe 16 workshops in 16 EU countries had the participation of 315 local FST employers contributing with ideas of ideal skills for FSTs at their organizations. A year before, a questionnaire-based study had gathered information from 281 respondents on skills found in their currently employed FSTs, and this allowed a comparison of the current and ideal situations. According to the Food and Science and Technology Market Needs Report among the soft skills found in the currently employed average Food and Science and Technology Market *Communicating Skill* is considered the number one, found in 94% employers. This skill category included writing, reading and presenting information, listening and understanding instructions and ability to speak other languages (specifically English). Communicating is the number one skill in each employment area and each geographical region and is found in over 90% of FSTs in all 4 regions, with the highest value for Central Europe, 98%. The high value for communication skills, particularly the knowledge of English (which can be regarded both as a business and science language), can be related to several phenomena. One is globalisation in food trends and market development and, consequently, an increasing number of business and industry contacts beyond national borders. Another can be the growth in technological challenges and structural complexity in the F&D workplace, accounting for an increased need for improved internal communications [1].

The aim of the article is to examine the current situation of training of future food industry engineers in Ukraine, programs of their study, and some techniques of language learning.

Materials and methods. We conducted our research on the base of the National University of Food Technologies. The National University of Food Technologies is a powerful educational complex, known and deeply respected not only in Ukraine but also abroad. It is Ukraine's only higher technical educational institution, which trains highly qualified specialists in different educational levels - from bachelor to PhD. It has 215 educational programs for the food, meat, dairy, confectionery, fat, pharmaceutical, perfumery and many other industries [2].

National University of Food Technologies(NUFT) is an educational complex, which consists of pre-university, university and postgraduate training and retraining. The complex consists of 20 faculties, 13 technical schools and colleges that are located in different cities of Ukraine.

About 30,000 students study in our educational sector. The training process involves more than 150 doctors and professors, more than 480 PhD. Among them there are 21 members of the National Academy of Sciences of Ukraine and branch academies, 15 laureates of the State Prize of Ukraine, 16 distinguished scientists and engineers, and educators.

In the field of knowledge 18 Production and Technology in specialty 181 Food Technologies NUFT trains masters in the full-time form (1.5 years) in the following specializations: Technologies of organic food products, Technologies of storage and processing of water, Technologies of drinking water and water treatment in food production, Technologies of vegetable oils, fat and cosmetic products, Technologies of storage and processing of grain, Technologies of storage, preservation and processing of meat Technologies of bread, confectionery, macaroni and food concentrates, Sugar and polysaccharide technologies, Technologies of storage, preservation and processing of fruits and vegetables, Technologies of storage, preservation and processing of milk, Technologies of fermentation and winemaking products, Technologies of food products for health and preventive purposes, Technologies of food concentrates based on fruit and vegetable raw materials, tea, coffee and spices, Quality, standardization and certification, Technological examination and food safety, Chemical technologies of food supplements and cosmetics.

In the process of learning students are expected to obtain integral, general and professional competencies.

The general competences acquired by future food technology specialists are the follows:

- ability to use information and communication technologies for the search and analysis of scientific and technical information, organization of scientific research, mathematical and statistical processing of the obtained results, introduction of innovations.
- ability to adapt to modern economic conditions.
- ability to work in the context of international integration.
- skills in the field of the legal protection of intellectual property.
- ability of abstract thinking, analysis and synthesis of information in technical sciences, generation of new ideas, formulation and substantiation of scientific hypotheses.
- ability to solve a wide range of tasks understanding their fundamentals and using both theoretical and experimental methods learned.
- ability for self-critique and critique.

- profound knowledge of state language and, at least, one of the foreign languages at the level of professional and everyday communication [4].

Also, according to the European Language Education Recommendations and the English Language for Professional Communication Program, the current training of future specialists should be guided by the prospects of international cooperation, ensuring student mobility within the global educational and scientific space. Bringing this preparation in line with world standards of higher education increases the significance of its foreign-language communicative component [2, 3].

Results. The results of our survey and testing of future engineer-technologists-technologists of 1-4 years (from a sample of 679 students of the National University of Food Technologies) indicate that 10.8% of students have a high level of foreign-language professional competence, 51.4% of students - average level, 37.8% - insufficient level. A low level of development of pragmatic, strategic, linguistic, socio-cultural and intercultural competencies has been recorded. The results of the survey show an insufficient level of development of foreign language training at 71.8% (of 1569) students of the National University of Food Technologies. There was a low level of pragmatic, strategic, linguistic, socio-cultural and intercultural competences. The poor performance of foreign language training of future engineers of food industry necessitates a fundamental modernization of its achievements based on domestic and foreign pedagogy.

Currently, foreign language training of future engineers is carried out at all levels of education. The discipline English for Specific Purposes (ESP) at every level of the system is determined by the number of academic credits, which the students must get. Most of the national universities of Ukraine traditionally have in curricula discipline ESP within 5 credits ECTS or 180 hours of study, including self-study work. In general, students have two hours per week during the 1st year of studies with an exam in the end. 2 hours per week on average for a group of 15 students mean 6 minutes a week per one student. For 6 minutes a week, students have to learn to communicate foreign language provided a very low input school level.

When they enter the Master's level students must pass an entrance exam in ESP. The curricula of some universities contain 1-2 ECTS credits of ESP at the Master's level.

After graduation Master's level someone wishing to be engaged in postgraduate studies must also pass the exam in a foreign language.

Doctoral students study a foreign language during the first year of the studies and after that have a (candidate) examination.

So, we can see the lack of consistency in the foreign language training of future engineers in the food industry, as well as inconsistencies in the programs and plans of the universities that train such specialists.

That's why there is a need for fundamental research, which would contain theoretical and methodological guidelines for the development of foreign language professional competence of future engineers. It is necessary to create an integrated educational system that provides an optimal combination of traditional and innovative approaches for developing foreign language professional competence of future engineers, using innovation experience of interdisciplinary scientific research, specially-organized self-study work, quantitative and methodical intensification of the process of language learning.

We offer to implement the system of foreign language training into the educational process of future food industry engineers, which includes the following key concepts:

- to create the conditions for the purposeful process of language learning of future food industry engineers it is necessary to design educational system based on a set of philosophical, general, and scientific approaches and methods that are appropriate to the specifics of the problem;
- the pedagogical system should be based on the principles of continuity, additionality, the combination of heuristic and reproductive methods, interdisciplinary integration, socio-cultural and professional orientation, the variability of group interaction; the pedagogical system should be carried out within the framework of both formal and informal education (participation in language programs implemented in student camps, presentations at student conferences, participation in contests, competitions) and nonformal (preparation for participation in linguistic olympiads, writing essays, keeping a diary of a student and a language portfolio, etc.);
- the necessary condition for the effectiveness of the pedagogical system is the creation of a cultural and educational environment aimed at assimilating the system of values, norms of behavior, peculiarities of the culture of the countries which language is studied;
- the pedagogical system can function in a variety of forms such as mixed learning, dual training, team-laboratory form, Bell-

Lancaster mutual learning system, Manheim's form of selective learning using information technologies;

- the pedagogical system should be presented as an integrated system of continuous foreign language training, in which the student takes an active role and realizes himself as a subject of intercultural, interpersonal and communicative activities;
- the pedagogical system is effective provided that the following sequence of educational steps are following: from representations - to knowledge, from knowledge - to skills and then to competences.

The system of foreign language training of future food industry engineers is based on the integration of competence, systemic, synergetic, differential, personally oriented, activity-oriented approaches that outline the requirements for the organization of the process of formation of foreign-language professional competence of students, construction of the content of teaching a foreign language of specific purposes, the interaction of subjects of the educational environment, contribute to the optimization of the process of formation of foreign language professional competency.

Developing the theoretical model of the pedagogical system for students studying not only in the food industry but other technical universities, we, in addition to conceptual ideas, are guided by: first, the analysis of the experience of organizing and functioning of existing foreign language systems, available in the leading Ukrainian universities; secondly, personal experience in teaching a foreign language at the National University of Food Technology.

In the developed model, the main structural elements of the system, which interaction ensures its functioning and integrity, are motivational, knowledgeable, technological and productive components.

The proposed system is a holistic and open system, since each of its components, possessing certain properties, is only part of the integrity of the properties of the whole system of professional training of a specialist. Formation of foreign professional competence is possible only with the purpose-setting and forecasting of the result, the choice of a certain type of activity of the future specialist and the teacher when ensuring this activity by the appropriate technologies, and evaluating the result of this activity.

The idea of joint development of food science and foreign language education at higher institutions, the use of professional expertise as the basis for foreign language education permeates all activities announced in the Bologna Declaration. The purpose of this interaction is to preserve the cultural and linguistic wealth of Europe, which is based on inherited

traditions of diversity, promotes innovation potential, social and economic development through strengthening cooperation between the European non-linguistic universities.

To achieve the purpose of our research the system of language material selection was developed, communicative creative tasks and professionally focused role-play situations and case-studies were developed, the interaction of students during problem-solving tasks in the collective, pair and individual work was organized provided in terms of subject-subject relationship, first, between teacher and students, and, secondly, between the students.

The following techniques foster formation of foreign language competence of future food industry engineers:

- *creation of problem-solving situations,*

It is necessary to control the process of mastering new knowledge and skills in a problem-solving situation, to do this we must define the goal, perform problem-logical analysis and structural study material, to do the psychological-pedagogical analysis of defined problems and identify cognitive tasks (set of problems with the system should include professional training);

- *creation of high positive motivation to foreign language learning;*

Motivation plays a crucial role in the process of mastering a language. Instructors need to identify students' purposes and needs and to develop proper motivational strategies because learners have different purposes for studying a language. Students should understand why they need to make an effort, how long they must sustain an activity, how hard they should pursue it, and how motivated they feel toward their pursuits.

Motivation fluctuates, and it is challenging to keep language learners' motivation at a high level all the time. When designing a language course, teachers must take into consideration that each learner has different interests and expectations. The following strategies are effective ways to increase language learners' external motivation.

- *use of the following forms and methods of learning as:*
 - computer presentations;
 - work in the computer lab with a variety of electronic applications
 - Internet technology (testing online, work with Internet programs, chats, wikis, blogs);
 - case-study (case method), role-playing and simulation games;
 - project work
 - blended learning

- *combining of language learning to students' interests outside of class*

In today's high-tech learning environment encouraging students to relate their classroom experience to outside interests and activities makes developing language skills is more relevant than to limit students to traditional methods. For example, computer-assisted language learning can involve playing computer games, or be linked to computer programs that the students are interested in using. Listening to foreign language songs, watching foreign-language films or videos, and reading foreign language Web sites can lead students to broaden their perspective on their language learning process.

- *cross-cultural communication*

Learning a foreign language is an enriching experience. It encompasses much more than grammar and conversation exercises from textbooks. Not only is language a communication system, it is also a cultural code which transports complex information about cultural norms, values, traditions and rules of conduct. Foreign language competencies therefore enable deeper insights into other cultures and lifestyles.

Conclusion. Current requirements to training specialists in food science force them to take an active part in all processes of globalization, intercultural professionally-oriented communication, to develop communicative ability in the fields of professional and situational communication, oral and writing skills, practical skills of foreign language in various professional situations; and be able to master the latest professional information through foreign sources. All this increases the demand for qualified graduates who are fluent in two or more foreign languages, including the language of international communication through learning ESP.

Transliteration of References:

1. TRACK FAST: Training Requirements and Careers for Knowledge-based Food Science and Technology in Europe. [Elektronnyi resurs]: https://www.trackfast.eu/sites/default/files/webfm/public_files/Open%20Symposium/Vision%20document%20final.pdf – Nazva z tutylnykh ekraniv.
2. National University of Food Technologies. URL: <http://nuft.edu.ua/>
3. Zahalnoievropeiskii rekomendatsii z movnoi osvity : vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia / Nauk. red. S. Yu. Nikolaieva. K. : Lenvit, 2003. 273 s.
4. Osvitno-profesiini prohramy pidhotovky mahistriv haluzi znan 18 «Vyrobnnytstvo ta tekhnolohii» za spetsialnistiu 181 «Kharchovi tekhnolohii» spetsializatsii «Tekhnolohii pytnoi vody ta vodopidhotovky kharchovykh vyrobnytstv», «Tekhnolohii roslinnykh olii, zhyrovykh ta kosmetychnykh produktiv»,

- «Tekhnolohii zberihannia i pererobky zerna», «Tekhnolohii zberihannia, konservuvannia ta pererobky miasa». URL: <https://nuft.edu.ua/studentu/osvtno-profesjn-programi/osvtno-profesjn-programi-magstri> (data zvernennia: 29.03.2019).
5. Handbook. How to implement best practice in language learning. Retrieved from: http://www.yell-project.eu/uploads/documents/DEVELOPMENT%20WP/WP3/book_yell-ENG-22-08-2011.pdf

The Author

Cherednichenko Galyna,
PhD, Associate Professor,
Head of the Department,
Department of Business Foreign Language and
International Communication,
National University of Food Technologies
Kyiv, Ukraine
E-mail: gala-office2006@ukr.net

Abstracts

CZEREDNYCZENKO HALINA. Nauczanie języka obcego przyszłych inżynierów w przemyśle spożywczym w Ukrainie.

Artykuł rozpatruje aktualną sytuację przygotowania przyszłych inżynierów w przemyśle spożywczym w Ukrainie, program nauczania, kompetencje, które muszą zdobyć, umiejętności. Umiejętności komunikacyjne są uważane za umiejętność numer jeden wśród 94% pracodawców na rynku żywności i technologii. Ta kategoria kompetencji obejmuje pisanie, czytanie i przedstawienie informacji, instrukcje do słuchania i rozumienia oraz umiejętności mówienia w innych językach (w szczególności angielskim). Autor proponuje wprowadzić innowacyjny system nauczania języka obcego do procesu kształcenia przyszłych inżynierów w przemyśle spożywczym. System pedagogiczny powinien opierać się na zasadach ciągłości, dodatkowości, połączenia metod heurystycznych i reprodukcyjnych, integracji interdyscyplinarnej, orientacji społeczno-kulturowej i zawodowej, zmienności interakcji grupowych. Oferowane są metody sprzyjające kształtowaniu kompetencji językowych przyszłych inżynierów przemysłu spożywczego.

Słowa kluczowe: przyszli inżynierowie przemysłu spożywczego, nauka języków obcych, Ukraina, umiejętności komunikacyjne.

ЧЕРЕДНИЧЕНКО ГАЛИНА. Навчання іноземної мови майбутніх інженерів харчової промисловості в Україні. У статті розглянуто поточну ситуацію підготовки майбутніх інженерів харчової промисловості в Україні, навчальних програм, компетенцій, які вони повинні отримати, навичок. Навички спілкування вважаються навичками номер один серед 94% роботодавців ринку харчових продуктів і технологій. Ця категорія компетенцій включає в себе написання, читання та подання інформації, інструкції для прослуховування та розуміння, а також вміння говорити іншими мовами (зокрема англійською). Автор пропонує впровадити інноваційну систему навчання іноземної мови в навчальний процес майбутніх інженерів харчової промисловості. Педагогічна система повинна базуватися на принципах безперервності, додатковості, поєднання евристичних і репродуктивних методів, міждисциплінарної інтеграції, соціокультурної та професійної орієнтації, мінливості групової взаємодії. Запропоновано методики, які сприяють формуванню іноземної мовної компетентності майбутніх інженерів харчової промисловості.

Ключові слова: майбутні інженери харчової промисловості, вивчення іноземних мов, Україна, комунікативні навички.

ЧЕРЕДНИЧЕНКО ГАЛИНА. Обучение иностранному языку будущих инженеров пищевой промышленности в Украине. В статье рассматривается текущая ситуация с подготовкой будущих инженеров пищевой промышленности в Украине, учебные планы, компетенции, которые они должны получить, навыки. Навыки общения считаются навыками номер один для 94% работодателей рынка продуктов питания и технологий. Эта категория навыков включает в себя написание, чтение и представление информации, инструкции по аудированию и пониманию, а также способность говорить на других языках (особенно на английском). Автор предлагает внедрить инновационную систему изучения иностранных языков в учебный процесс будущих инженеров пищевой промышленности. Педагогическая система должна основываться на принципах преемственности, дополнительности, сочетания эвристических и репродуктивных методов, междисциплинарной интеграции, социокультурной и профессиональной ориентации, изменчивости группового взаимодействия. Предложены методики, способствующие формированию иноязычной компетенции будущих инженеров пищевой промышленности.

Ключевые слова: будущие инженеры пищевой промышленности, изучение иностранных языков, Украина, коммуникативные навыки.

CHEREDNICHENKO GALYNA. Language learning of future food industry engineers in Ukraine. *The article examines the current situation of training of future food industry engineers in Ukraine, syllabuses, competences they have to obtain, skills. Communicating skill is considered the number one skills by 94% of employers of Food and Technology market. This skill category includes writing, reading and presenting information, listening and understanding instructions and ability to speak other languages (specifically English). The author offers to implement the innovative system of foreign language learning into educational process of future food industry engineers. The pedagogical system should be based on the principles of continuity, additionality, the combination of heuristic and reproductive methods, interdisciplinary integration, socio-cultural and professional orientation, the variability of group interaction. The techniques which foster the formation of foreign language competence of future food industry engineers are proposed.*

Keywords: future food industry engineers, foreign language learning, Ukraine, communicative skills.

Ju DONGTING

The role of the creative-competent approach in the process of training of future graphic design specialists

General statement of the problem and its connection with important scientific or practical tasks. Modern tendencies and peculiarities of the development of higher education are connected with the macro processes of reform, which, on one hand, are caused by important contradictions between the demands of high-tech and digital industry to design graduates of higher educational institutions, and on the other hand, by traditional methods of training future specialists, including graphic design. In pedagogical science, there is a strong need for redefining the approaches to modernize the system of training graphic design specialists in order for them to rapidly adapt to modern design activities. Modern challenges in the Internet and media space require improvement of the pedagogical conditions in the training of future designers, as well as the creation in the higher educational institutions of a professionally-oriented information and educational environment and appropriate pedagogical conditions, aimed at improving the process of professional training of

graphic design students, quality and efficiency in acquiring the systemic knowledge on the theory and practice of design art, professional skills of analytical thinking, the development of their cognitive-professional needs and interests of creative thinking, mastering design tools and methodology, etc. Professionally-oriented pedagogical conditions in Ukraine are regulated by the system of higher education standards, first of all: state and industry standard of higher education, as well as the Concept of development of the national design. These standards ensure the formation of the content of design education from the standpoint of a competent approach, the level of professional training of future designers, enable graduates of higher education institutions to perform professional tasks that are determined by the requirements of science and culture.

Analysis of recent research and publications. Analysis of scientific papers proved that the problem of training future specialists in graphic design in higher education institutions was not the subject of comprehensive scientific analysis. Separately and incidentally, the issues of professional training of graphic design specialists were researched by E. Antonovich, V. Bykov, V. Danilenko, V. Kosiv, Z. Makar, V. Sidorenko, A. Ustinov. General problems of design education are disclosed in the works of T. Panyok, V. Prusak, I. Ryzhova, Y. Sribna, O. Fursa, S. Khan-Magomedov.

In the studies N. Bibik, T. Vysikaylo, G. Yermolenko, L. Masol, A. Khutorskogo and others, considerable attention is paid to the structural components of the professional competence of specialists in artistic specialties, to the criteria (axiological, cognitive, practical), to the capacity of artistic and pedagogical knowledge and skills, but the formation of professional competence of future specialists in graphic design has not been given proper attention.

O. Gladun examines the professional competence of the future specialist designer in terms of their ability to transform a large stream of visual information into a new creative product.

Valuable for our research were the scientific works of T. Maloya and Jia Yaochen, in which the authors paid attention to the problems of generalization of conceptual foundations and development of the creative potential of future specialists in graphic design in professional education, as well as their theoretical analysis.

Chirchik S. approached the problem of designers' training from its historical and pedagogical analysis, determined the organizational and methodological conditions for their training at various stages of social development.

However, issues of formation of professional training of future specialists in graphic design during their training in higher educational establishments remain underresearched, little attention is given to the application of the competence.

At the same time, the analysis of scientific publications showed that most studies focused on the general training of future specialists and do not correspond to contemporary ideas about the level of professional competences of graphic design specialists who can compete in the world labor market.

The purpose of the study is to provide scientific justification of the creative and competent approach to the process of training the future specialists in graphic design in higher education institutions.

Presenting the main material. The education of the 21st century starts to focus more on computer technologies, on the introduction of intensive and advanced technical means of training, on the formation of socially important competencies that are consistent with the content and dynamics of social and economic transformations taking place under the conditions of the globalization of all social processes. The conceptual foundations of our research are based on the fact that at present the professional training of students of design specialties in higher educational institutions objectively requires update of its structure, content, forms and methods. This can be achieved by providing a creative and active orientation with the obligatory consideration of the fundamental theses of the theory of creativity, the professional competence of future specialists in graphic design and the formation of knowledge, skills, visual communication, graphic sign language, psychology of the the psychology of art objects

Nowadays, there is a high demand for such project activity as a graphic design, which is actively developing, using in its technologies the latest achievements of many science branches. It allows future specialists to develop a complex of competencies and values benchmarks, necessary for successful creative self-realization.

As a term, “graphic design” is often used when designating both the process of the project activity through which the communication is created, as well as the designation of products (results) that were obtained at the end of the work. The professional training at higher educational institutions is mainly focused on the development of a creative search for the production of design products.

Defining the concept of a graphic designer, we note that this is a specialist in the design of the objective world, in the formation of products

necessary for human life, armed with diverse knowledge, capable of fulfilling their ideas of social needs in the form of a particular material object (Prusak, p. 8).

One of the components of professional education is the development in future graphic designers the ability to perceive the psycho-physiological properties of art objects (color, form, emblem, fixation of attention on visual communication, etc.), through which the ability to influence the consumer is formed. However, in addition to the visual image, the graphic designer must also take into account the various means of marketing and cultural communications.

Due to its art capabilities and visual communication, graphic design is becoming an increasingly popular profession, therefore the social order in this area requires the development of fundamentally new scientific and methodological concepts. This is manifested primarily in the direction of such competent training of students that allows them to integrate into the international labor market and be highly competitive.

The teaching of graphic design in higher education institutions in Ukraine is based on the search of universal interpretation paradigms, as well as innovative approaches to the theory and practice of a competent approach in design education that facilitates the formation of their mobility, crystallizes the ability to manage the flows of innovative information, helps to creatively and actively collaborate in teams, and encourages the life-long learning.

Competent training, as an integral entity in design education, includes many components: individual aspect (personal and creative possibilities of the student), motivational aspect (its organization, activity and stability in solving problems, personal incentive to perform the creative activity, desire to reach outstanding results), cognitive-operational aspect (practical preparation for future activity), etc. Thus, the competence education appears as a complex synthesis of cognitive, visual, practical and personal experience of the student.

The professional competence of a specialist in graphic design can be divided into: general cultural (value-oriented, artistic and philosophical, cultural-oriented); special or artistic-aesthetic (artistic thesaurus, aesthetic experience, artistic and creative ability, artistic thinking, aesthetic attitude); functional: subject (pictorial, graphic, design) and interdisciplinary – branch units (artistic and aesthetic) and interdisciplinary units (artistic and humanitarian).

The following groups of competencies are important for the development of the creative profession of future specialists:

– *informational and cognitive*

a) the ability to search and manage artistic information;

b) self-regulating (ability to organize and control their own artistic activity, ability to self-improve through artistic self-education and self-development);

– *social and communicative*

a) the ability to communicate about art, aesthetic values;

b) social and practical (ability to cooperate in the field of art, to work in a team) (L. Masol, p. 24-27).

The unity of theoretical and practical readiness for creative activity requires the skills of high-level professional disciplines such as drawing, color studies, composition, graphic technology, artistic design, 3D modeling, and the ability to effectively use computer technology and media resources. This approach makes it possible to form the artistic competence of a specialist in graphic design, defining it as a professional integrative quality of the individual, which includes a set of knowledge about the psychology of artistic creation, the interaction of fine arts with integrated computer programs, the ability to transfer the artistic image to another modality, apply the experience of the project activity, which integrates through a comparison of artistic ideas, figurative means in cognitive, value-motivational, operational and activity, and personal creative components (Ermolenko, p. 45-51).

It should be noted that the structure of readiness of graphic designer to conduct professional activity includes: methodological (humanistic, culturological, creative) and pedagogical (cognitive, operational-activity, personal) components, as well as the creative-competent approach with its integral characteristic. The characteristic contributes to the multimodal perception of creative activity (visual, audial, kinesthetic), helps in expressing emotional and value attitude towards the field of artistic activity and its reflection, helps to master the methodology of research, which allows solving creative tasks. Due to a competent approach, a person can apply their abilities, acquired knowledge, skills, value attitude and experience in practice.

As following, the competence-based approach in learning "displays a universal meta-level that represents educational results in an integrated form which are achieved not only by means of education but also by social interaction in the interpersonal and institutional cultural context" (Bibik, p. 47).

Therefore, in accordance with the program competencies, students acquire the ability to solve specialized tasks and practical problems in the field of design, to identify structural and functional relationships based on a comprehensive artistic and design approach. The abilities namely include:

1. Ability to learn and master modern knowledge in the field of new information and communication technologies and apply them in professional design activities.
2. Ability to search new information, to process it and to analyze it in order to initiate the creative product.
3. Ability to use basic knowledge about the state and problems of development of graphic design in the modern world and Ukraine, in particular, to maintain the activity and semantic orientations stable.
4. to develop design culture in society, its national identity and multiculturalism.
5. Ability to go beyond the stereotypical associations and apply graphics techniques to design objects.
6. Ability to master methods of shaping, layout and modeling of design objects in order to develop a new creative product.
7. The ability to operate the modern computer software skills to create design objects (draft standard).

While studying graphic design, the unifying component of the work is the multi-level application of visual communication, which allows to combine different symbols, images, as well as methods of various professional disciplines (drawing, color studies, composition, computer graphics, etc.) in order to create a visual image of design ideas.

Understanding the artistic and pedagogical processes in the design education and their bifurcation makes it possible to determine the relationship between visual arts and design, and the opportunities offered by their development and their application in pedagogical activities.

Under modern conditions, the teaching of design at art and graphic faculties is experiencing a new stage in the search for directions and universal interpretive paradigms. Artistic-technical design is especially fast developing, which main task is the creation of graphic objects of book design, the development of corporate identity (logo, brand book, flyers), business cards, websites designs, visual communications, etc. (Panyok, p. 420).

The creative aspect according to which the teaching of graphic design is aimed at the assimilation, preservation, distribution of artistic works,

readiness to participate in their creation, dictates the need to distinguish the specifics of the training of future specialists. The basic courses that form the creative thinking of specialists in graphic design and determine their further specialization are "Composition", "Fonts", "Working with the material", "Figure", "Typography", "Color", "Graphic techniques", etc.

The basic principles of training specialists in graphic design are: Principles of creative drawing, knowledge of authentic graphic materials, knowledge of the basics of the project activity, special knowledge in the field of graphic design: working with fonts and their image layout, knowledge of 3D modeling software, skills for professional software: for offset printing - Adobe Photoshop (work with raster images), Adobe Illustrator (vector image), Adobe InDesign, and QuarkXPress (page layout); for billboard advertising and screen printing: Corel Draw and creative composite search based on vital observations.

Various techniques, pedagogical approaches (development of independent thinking, increase of the range of cognitive activities, individualization and differentiation of training) are used for this purpose to form an understanding of the essence of visual communication and the development of creative imagination among students.

When emphasizing the most important principles of teaching specialty disciplines, namely: individual approach to students, visibility, systematicity and consistency in the solution of educational tasks, it should be noted that they form a clear pedagogical system of training specialists. An essential advantage of such system is the formation of a personality that is conscious of their creativity, creative ability, and strong academic knowledge acquired during their studies. Motivation is an important role in the professional training of graphic designer, namely the creation of a new visual and communicative quality achieved through the formation of a model for the development of the national graphic design.

Conclusions and prospects for further study of this field. Therefore, the training of graphic design specialists requires systematic and substantiated coverage.

The knowledge that should be acquired by the future graphic designer in the process of professional training, include the following components: general theoretical knowledge (the study of theoretical disciplines of humanitarian, historical, cultural, social and psychological content); general art knowledge (mastering of methods and techniques of image, knowledge of authentic graphic materials) professionally-oriented knowledge (knowledge of the basic project activities, special

knowledge in the field of graphic design, 3D modeling programs, project implementation using the material and tools); organizational and technical knowledge (systematization, use of information, conducting research activities).

The structure of the graphic designer's readiness for professional activity is determined by: methodological (humanistic, cultural, creative) and pedagogical (cognitive, operational and activity, personal) components, as well as the creative-competent approach with its integral characteristic (visual, audial, kinesthetic).

We believe that creative-competent approach and its integration into general arts and professional-specialized knowledge in the education of future graphic designers provide the future professional with a system of fundamental knowledge, it forms aesthetic tastes and professional competence.

Prospects for further study are seen in the development and experimental verification of the forms and methods of training future teachers and educators for professional activities in the conditions of ethno-cultural diversity of modern society, aimed at the development of a personal factor, which we consider to be decisive in the structure of the researched readiness.

Transliteration of References:

1. Bibik N. (2004) Kompetentnisnyi pidkhid : refleksyvnyi analiz zastosuvannia. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti : svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy (Biblioteka z osvithoi polityky), 47–53.
2. Ermolenko H. Yu. (2008) Osnovnye napravleniia formirovaniia polykhudozhestvennoi kompetentnosti budushchikh uchitelei yskusstva. Syntez v russkoi y myrovoi khudozhestvennoi kulture, 45–51.
3. Masol L. M. (2006) Kompetentnostnyi podkhod kak faktor modernyzatsyy khudozhestvennogo obrazovaniia Sovremennoe muz. y khud. obr-nye: opyt, problemy, perspektivy: Materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf, 24–27.
4. Panok T. V. (2016) Rozvytok vyshchoi khudozho-pedahohichnoi osvity v Ukraini u KhKh stolitti. Kharkiv : Operativna polihrafiia FOB Zdorovyi Ya. A.
5. Prusak V. F. (2006) Orhanizatsiino-pedahohichni zasady pidhotovky maibutnikh dyzaineriv u vyshchikh navchalnykh zakladykh Ukrainy (avtoreferat ... kand. ped. nauk). Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichni universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho.

The Author

Ju Dongting,
Post-graduate student of the Department of Social Education, graduate and professional education of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Workplace: College of Optical and Electronical Information Changchun University of Science and Technology, China.
ORCID ID 0000-0002-3689-8006,
E-mail: 673990721@qq.com

Abstracts

JU DONGTING. **Rola kreatywno-konkurencyjnego podejścia w procesie kształcenia przyszłych specjalistów w zakresie projektowania graficznego.** Artykuł przedstawia poszczególne aspekty zawodowego przygotowania przyszłych projektantów graficznych. Analizowany jest aparat kategoryjny-koncepcyjny pola problemowego badań. Określono warunki organizacyjne i metodyczne kształcenia zawodowego przyszłych projektantów. Wskazano możliwości integracyjne wiedzy ogólnoartystycznej i stricte zawodowej w tworzeniu spójnego systemu umiejętności przyszłych projektantów graficznych. Określono rolę podejścia kreatywno-kompetencyjnego w edukacji z zakresu projektowania, z jego integralną charakterystyką, sprzyjającego aktywizacji kreatywności, rozwiązywaniu zadań twórczych, pomaga w wyrażeniu stosunku emocjonalno-wartościowego do aktywności artystycznej. W trakcie badań wyróżniono jedność teoretycznej i praktycznej gotowości do realizacji twórczej aktywności. Zidentyfikowane kompetencje programu, które studenci zdobywają w procesie szkolenia. W szczególności stwierdzono, że wielopoziomowe stosowanie komunikacji wizualnej odnosi się do specjalnego przygotowania zawodowego, a ogólnoartystyczny aspekt kształcenia projektanta graficznego jest niezbędnym składnikiem kompleksowego systemu jego wykształcenia zawodowego i stanowi podstawę podstawowej wiedzy specjalisty.

Słowa kluczowe: komunikacja wizualna, projektant graficzny, grafik, podejście kompetencyjne, działalność projektowa.

ЦЗЮ ДУТИН. Роль креативно-компетентнісного підходу в процесі підготовки майбутніх фахівців з графічного дизайну. У статті висвітлені окремі аспекти щодо професійної підготовки майбутніх графічних дизайнерів. Проаналізовано категоріально-понятійний апарат проблемного поля дослідження. Визначено організаційно-методичні умови професійної підготовки майбутніх дизайнерів. Вказано на інтеграційні можливості загальнохудожніх та професійно орієнтованих знань у формуванні цілісної системи вмінь майбутніх графічних дизайнерів. Обґрунтовано роль творчо-компетентнісного підходу в дизайн-освіті, з його інтегральною характеристикою, що сприяє активізації творчості, вирішенні творчих завдань, допомагає у вираженні емоційно-ціннісного ставлення до художньої діяльності. У процесі дослідження виокремлено єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення творчої діяльності. Визначені програмні компетентності які студенти набувають у процесі професійної підготовки. Зокрема з'ясовано, що багаторівневе застосування візуальної комунікації відноситься до спеціальної професійної підготовки, а загальнохудожній аспект навчання графічного дизайнера є необхідним компонентом цілісної системи його професійної освіти і формує основу фундаментальних знань фахівця.

Ключові слова: візуальна комунікація, графічний дизайнер, компетентнісний підхід, проектна діяльність.

ЦЗЮ ДУТИН. Роль креативно-компетентностного подхода в процессе подготовки будущих специалистов графического дизайна. В статье раскрыты отдельные аспекты профессиональной подготовки будущих графических дизайнеров. Проанализирован категориально-понятийный аппарат проблемного поля исследования. Определены организационно-методические условия профессиональной подготовки будущих дизайнеров. Указано на интеграционные возможности обще-художественных и профессионально ориентированных знаний в формировании целостной системы умений будущих графических дизайнеров. Обоснована роль творческо-компетентностного подхода в дизайн-образовании, его интегральной характеристикой, которая способствует активизации творчества, решению творческих задач, помогает в выражении эмоционально-ценностного отношения к художественной деятельности. В процессе исследования выделены единство теоретической и практической готовности к осуществлению творческой

деятельности. Определены программные компетентности, которые студенты получают в процессе профессиональной подготовки. В частности установлено, что многоуровневое применения визуальной коммуникации относится к специальной профессиональной подготовки, а обще-художественный аспект обучения графического дизайнера является необходимым компонентом целостной системы его профессионального образования и формирует основу фундаментальных знаний специалиста.

Ключевые слова: визуальная коммуникация, графический дизайнер, компетентностный подход, проектная деятельность.

JU DONGTING. The role of the creative-competent approach in the process of training of future graphic design specialists. The article highlights some aspects of the professional training of future graphic designers. The categorical and conceptual unit of the problem field of the research is analyzed. The organizational and methodical conditions of professional training of future designers are determined. It is indicated The integrational possibilities of general artistic and professionally oriented knowledge in the formation of an integral system of skills of future graphic designers is indicated. The role of creative-competent approach in design-education with its integral characteristic is determined. It promotes activation of creativity, solving creative tasks, helps in expression of an emotional-value attitude towards the artistic activity. In the course of the research, the unity of theoretical and practical readiness for the realization of creative activity is singled out. Program competencies that students acquire in the process of training are indentified. In particular, it was found that the multi-level application of visual communication refers to special professional training, and the general artistic aspect of graphic designer's training is a necessary component of an integral system of their professional education and it forms as well the basis of the specialist's knowledge.

Keywords: visual communication, graphic designer, competent approach, project activity.

2.

PSYCHOLOGY OF THE XXI CENTURY:
ACHIEVEMENTS AND PERSPECTIVES

PSYCHOLOGIA XXI WIEKU:
OSIĄGNIĘCIA I PERSPEKTYWY

**Iryna USHAKOVA,
Solomiya ROZHKO**

Socio-psychological factors of emotional burnout in personnel of International missions in Ukraine

The current state of Ukrainian society is tense and stressful. Armed conflict and violation of the integrity of the country, socio-political tensions, economic difficulties, numerous losses (material and psychological) have led to significant violations in the functioning of the economy and the socio-psychological structure of the country. Ukraine is looking for solutions to this challenging situation with the support of other countries and states, including the European Union.

The Common Security and Defense Policy (CSDP) allows the European Union (EU) to assume a leading role in peace-keeping, conflict prevention and strengthening of international security. It is an integral part of the EU's integrated approach to crisis management using civilian and military capabilities.

The list of CSDP tasks includes: humanitarian and rescue measures; conflict prevention and peacekeeping activities; the participation of combat

forces in crisis management; joint disarmament operations; provision of military support; post-conflict activities to stabilize the environment.

CSDP missions and operations are a unique tool that, if necessary, allows you to overcome conflict or to halt the crisis in a very complex environment. This is usually done at the request of the assisted country, and always in full compliance with international law. When deciding on the deployment of a mission or operation, it takes into account not only EU security interests, but also local circumstances and tasks that need to be addressed.

The European Union Advisory Mission (EUAM) in Ukraine officially began its work in Kyiv on December 1, 2014 after the Revolution of Dignity and after receiving an invitation from the Government of Ukraine. The Mission provides support to state bodies of Ukraine in the civil security sector reform through strategic consultations and practical support for reform measures in line with EU standards and international principles of good governance and human rights.

A team of more than 300 Ukrainian and international professionals works in Kyiv, and, from May 2016, also in regional offices in Lviv and Kharkiv.

The team of EUAM international advisers consists of representatives of the European Union countries. Experienced security, police, judicial, anti-corruption, human rights and public relations experts share their expertise with Ukrainian partners in the joint effort to accelerate the process of reforming the civil security sector.

Functionally, in addition to their work with documents, their work consists of meetings with a large number of people, conducting negotiations, establishing contacts, which sometimes requires significant psychological strain. Therefore, despite considerable experience and training, all of them tend to be emotionally burned out.

A person, facing a certain complexity, cannot fully realize the accumulated energy that is caused by the physiological mechanism of stress. After a while, this energy begins to destroy the person himself. As a result, instead of completely normal stress reactions, people begin to "break into pieces" the mechanisms of distress, when energy cannot be realized in any constructive actions [9].

As a result, the psychological, emotional stress associated with stress in the workplace increases. Symptoms of this are anxiety, depression, psychosomatic disorders, dependence on psychoactive substances, emotional burnout.

The syndrome of emotional burnout ("syndrome of mental burnout", "informational neurosis", "professional burnout") is a state of emotional, mental exhaustion, physical tiredness, arising as a result of chronic stress at work. Its development is inherent in the first "helper" professions, where the provision of help to people (medical workers, teachers, psychologists, social workers, law enforcement officers, State Emergency Service of Ukraine (SESU) staff members (rescuers, firefighters), etc.) prevails. Information started to appear some time ago about the burnout of other professionals – managers, information technology professionals, drivers, etc. We believe it can be argued that there is a possibility of burnout for employees of international missions. After all, any work due to its high demands, special responsibility and emotional load potentially involves the danger of serious work-related experiences and is likely to lead to professional stress.

General theoretical and experimental approaches to the study of the syndrome of emotional burnout in domestic and foreign psychology (I. Abdullaeva, V. Boyko, M. Burish, N. Vodopianova, N. Grishina, S. Jackson, E. Zeyer, L. Karamushka, A. Kuflievskyi, K. Condo, A. Längle, S. Maksymenko, C. Maslach, V. Moskalenko, L. Mitin, L. Orban-Lembrik, V. Orel, T. Ronginska, O. Starchenkova, T. Formanyuk, H. Freudemberger) converge on the fact that development of burnout is not limited to the professional sphere and its consequences begin to manifest significantly in the personal life of participants, their interaction with other people, in other situations of life. Painful disappointment in work as a way of gaining meaning colours the entire life situation [1 - 9].

V. Boyko regards burning as a personality-generated mechanism of psychological protection in the form of total or partial exclusion of emotions in response to certain psycho-traumatic influences, acquired a stereotype of emotional, often occupational behavior. Burnout, in his opinion, is a partially functional stereotype, since it allows a person to dose and economically spend energy resources. At the same time, it can provoke the emergence of dysfunctional effects, and they have a negative impact on the performance of professional activities [1].

Burnout can be manifested through the following symptoms: emotional deficiency, emotional distancing, depersonalization and psychosomatic and psycho-vegetative disorders. Psychologists emphasize that there are distinct stages of the burnout process. Often, psychologists consider its three stages.

An important consideration of our research is the issue of the determinants of burnout. The main reason for the emergence of a syndrome of emotional burnout is psychological, mental fatigue.

There are three main groups of factors that play an essential role in the emotional burnout syndrome: personal, role and organizational.

1. The personal factor is the presence of certain qualities that can contribute to the onset of burnout symptoms (H. Freudenberger, E. Maxer, V. Boyko). These include instability, introspection, emotional coldness, a tendency to the intensive experience of negative circumstances of professional activity, poor motivation for emotional impact in professional activities, etc. [1; 7].

2. The role factor. Role conflict and uncertainty, ill-defined or unevenly distributed responsibility for their professional actions, high workload, professional situations, in which united efforts are not coordinated, absence of integrated approach to actions, and competition, increase the possibility of workers' burnout.

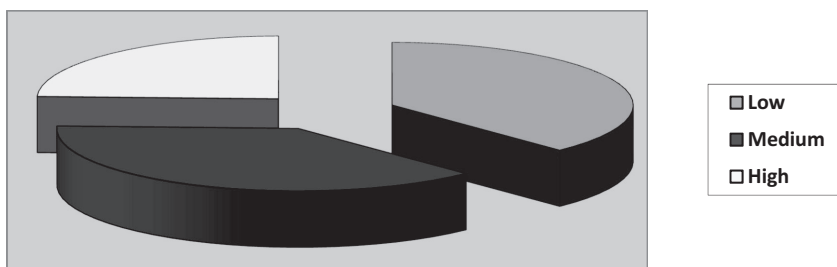
3. Organizational factor. The main organizational factors contributing to the burnout are: high workload; absence or insufficient social support from colleagues and leadership; insufficient remuneration for work; high degree of uncertainty in the evaluation of the work performed; impossibility to influence decision making; ambiguous work requirements; constant risk of penalties; monotonous, and dead-end activity; the need to demonstrate emotions that do not correspond to reality; destabilizing organization of activities and disadvantaged psychological atmosphere in a team, etc. [4; 6; 8].

It should also be remembered about the social factors that, according to researchers, are related to the syndrome of emotional burnout: young age, lack of life and professional experience, working conditions, etc.

The study of these and other socio-psychological factors of the emotional professional burnout of the employees of the European Union Advisory Mission (EUAM) in Ukraine was the purpose of our work.

The research was conducted by us with the staff of the named Mission. The sample consisted of roughly equal parts of men and women aged 30 to 66 years. Majority of these individuals have previously been involved in similar military or civilian missions, that used to be or still remain serving law enforcement / military officers.

The methodology bank included: burnout questionnaire (C. Maslach Burnout Inventory); five-factor personal questionnaire "Big Five" (Big Five) (R. McCrae, P. Costa); Personality Survey "Strategic Approach to Coping

Picture 1. Levels of professional emotional burnout among EUAM staff (%)

Scale" (SACS) S. Hobfoll; The Work Extrinsic and Intrinsic Motivation Scale (WEIMS) (Tremblay, Blanchard, Taylor, Pelletier, Villeneuve).

Let's start with an analysis of the indicators of professional burnout.

According to these data, almost a quarter of the subjects have a high index of burnout syndrome, which means that they have high rates of emotional exhaustion, depersonalization and reduction of professional and personal achievements, and can be the threat of negative influence on the results of their professional activity. According to our data, an average and low level of professional burnout among the respondents of our sample are distributed equally (37.8% each).

Consequently, a significant part of the staff of the international missions, who participated in our study, have a low level of professional burnout. Many of them show only some of its signs, therefore they have only average levels of the system index of burnout syndrome (integral index). Our research shows that depersonalization and reduction of professional and personal achievements are more prevalent, with emotional exhaustion being the least common occurrence in our sample.

Let's turn to the analysis of the psychological characteristics of the participants in our study.

The analysis of the indicators of the five basic personal qualities of the staff of international missions showed that they are more characterized by the predominance of introversion, focus on their inner world, level-headedness and prudence, steady, but often decreased, emotional background, desire for independence and autonomy, an attempt to keep distance, have a detached position in interaction with others, a tendency to rash, impulsive actions, self-sufficiency, self-confidence, emotional maturity, realism, and practicality.

A survey of the strategies and models of coping behavior of EUAM staff in Ukraine has shown that our subjects often use strategies such as avoidance and impulsive actions in difficult situations. They are dominated by social, passive and direct copings, which, however, are quite constructive, and contribute to the success of overcoming professional stress and, accordingly, reduce the probability of emotional burnout.

The study of the motivation of professional activity among international mission staff revealed that they are mostly based on internal, autonomous regulation, and those that are completely dependent on the individual motivational factors. Among them, internal procedural motivation and integration play a leading role. The smallest values are external regulation and the absence of motivation.

The purpose of our study was to identify socio-psychological factors of professional emotional burnout in the personnel of the European Union Advisory Commission (EUAM) in Ukraine. This became possible due to the discovery of links between the indicators of burnout and the social and psychological characteristics of our subjects.

To do this, we conducted a correlation analysis of the data obtained during the study of the data using the Spearman rank correlation coefficient and compared the results of the selected groups (if only two can be distinguished) according to the U Mann-Whitney criterion. Let's start with an analysis of the social factors of burnout (Table 1).

Table 1.
Relationship between indicators of professional burnout and some social characteristics of the subjects (correlation coefficient ρ)

Social characteristics	Burnout indicators			
	EE	DP	RPA	BS
Age	0,000959	-0,092407	0,119180	-0,086441
Duration of service in missions	0,256690	0,454451**	-0,105707	0,363771*
Mission number	0,182670	0,263767	0,088153	0,129564

Note: bold numbers indicate significant coefficients: * - $p \leq 0,05$, ** - $p \leq 0,01$;
Burnout indicators: EE – Emotional exhaustion, DP – Depersonalization, RPA – Reduction of professional achievements, BS – Burnout syndrome

That is, with the increase in the length of service of the research participants, certain deformations of relations with other people become more pronounced. In some cases, this may be an increase in dependence, and in others, an increase in negativism, cynicism, and attitudes towards other people. This can be manifested in arrogant behavior, use of professional slang, specific humor, labelling etc. And this is really so, because any lengthy work is connected with the formation of professional stereotypes and typecasts, the formation of a semantic field, in which these experts exist. Therefore, the longer a person is employed by the same organization, especially when he or she is unable to switch and relax, the greater the likelihood of them developing depersonalization as a symptom of burnout.

No significant links were found in the indicators of burnout with other social characteristics of the subjects (their age and number of missions in which they worked). Although we noted the fact that age negatively, though insignificantly, correlated with depersonalization and the general indicator of burnout. This makes it possible to assume the correctness of the claim that mostly young specialists are prone to burnout. By the way, a negative correlation was also obtained with an indicator of reduction of professional achievements. The number is not significant, but it indicates a trend and provides a direction for further research.

Emotional burnout is not connected with other social characteristics (gender, mission type and place of work of its employees).

Thus, the main social factor contributing to the professional emotional burnout of the experts of the European Union's Advisory Mission in Ukraine is the duration of their time in missions. It is significantly reflected in the indicators of depersonalization of the studied subjects and, accordingly, in the overall rates of burnout.

Let's turn to the analysis of the psychological factors that were investigated by us (Table 2). The table shows only the indicators between which significant correlations have been detected.

According to the data presented in Table 2, among the personal characteristics studied by us, an important place among the burnout factors belongs to self-control ($r = -0.319733$, $p \leq 0.05$ with an index of depersonalization). Since the detected connection is negative, this means that self-control contributes to preserving the integrity of the individual and counteract the emergence of such an indicator of professional burnout as depersonalization.

Table 2.

Relationship between indicators of professional burnout and psychological characteristics of the subjects (correlation coefficients ρ)

Psychological characteristics	Burnout indicators			
	EE	DP	RPA	BS
Self-control – impulsiveness (C)	-0,161594	-0,319733*	0,189921	-0,247588
Expressivity- Practicality (O)	-0,114731	-0,390815**	0,016783	-0,280367
Search of social support	0,337801*	0,441258**	-0,005721	0,320959*
Cautious actions	0,159034	0,345062*	-0,152013	0,317697*
Manipulative actions	0,269512	0,303056*	-0,119444	0,302227*
Antisocial actions	0,275802	0,314197*	-0,088650	0,311462*
Aggressive actions	0,157345	0,302019*	-0,015557	0,237989
Internal motivation	-0,453931**	-0,477954***	0,429118**	-0,524882***

Note: bold numbers indicate significant coefficients: * - $p \leq 0,05$, ** - $p \leq 0,01$, *** - $p \leq 0,001$; *Burnout indicators*: EE – Emotional exhaustion, DP – Depersonalization, RPA – Reduction of professional achievements, BS – Burnout syndrome

Another personality factor that is substantially related to depersonalization is the expressiveness ($q = -0.390815$, $p \leq 0,01$), which is a protective factor of depersonalization, where the connection is inverse. Consequently, expressiveness can act as a counterweight to the professional burnout of specialists.

Among the strategies of coping behavior, the search for social support, cautious, manipulative and social actions that are significantly (at the level of $p \leq 0,05$) related to the integral indicator of professional burnout, are important in the sense of burnout. This linkage is especially expressed with the strategy of seeking social support, since there is a positive relationship with certain indicators of burnout (with emotional burnout at the level of $p \leq 0.05$ and depersonalization at the level of $p \leq 0,01$), indicating that the fact that search for social support as a protective strategy often leads to damages in the emotional sphere and communication.

By the way, the indicators of all the above-mentioned defense strategies positively correlate with the indicator of depersonalization, although among them there are prosocial (search for social support), antisocial (antisocial and aggressive actions), indirect (manipulative actions) and protective strategies (precautionary action). Consequently, we can assume that the use of coping strategies can accelerate the emergence of such a symptom of professional burnout, as depersonalization.

And, finally, the last indicator, which revealed the most significant relationships with all the symptoms of professional burnout and its overall indicator is internal (intrinsic) motivation. As can be seen from Table. 2, it is inversely proportional to emotional exhaustion, depersonalization, and the overall rate of burnout at a high level of significance ($p \leq 0.001$ and $p \leq 0.01$) and is directly proportional to the reduction of professional achievement.

Such data indicate that high rates of internal motivation increase the likelihood of an employee's dissatisfaction, both personally and professionally, and a negative assessment of their competence and productivity. At the same time, they reduce the probability of occurrence of emotional exhaustion (decrease of emotional tone), depersonalization (emotional detachment and indifference) and the general level of professional burnout. Consequently, the development of such a motivation can contribute to the prevention and correction of burnout.

Thus, the analysis of the relationship between the indicators of professional burnout has shown that the most important for preventing its occurrence in our sample are impulsiveness, practicality and internal

intrinsic motivation. Coping strategies, such as the search for social support, cautious, manipulative, antisocial and aggressive actions positively correlate with the indicators of burnout and may facilitate its emergence. These data should be taken into account when organizing preventive and corrective work with international missions, which we plan to organize later. This can be considered as a research perspective.

References:

1. Бойко В.В. Синдром “эмоционального выгорания” в профессиональном общении. М. : Наука, 1996. 384 с.
2. Карамушка Л. М., Бондарчук О.І., Грубі Т.В. Психологічні чинники професійного вигорання працівників державної фіскальної служби України : монографія. К. Кам’янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. 250 с.
3. Коновчук Н.С. Основні причини та профілактика професійного вигорання у менеджерів. Правничий вісник університету “КРОК”. 2012. Вип. 14. С. 91-95.
4. Куфлієвський А.С. Соціально-психологічні детермінанти розвитку синдрому «вигорання» серед працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України. спеціальність 19.00.09 - психологія діяльності в особливих умовах: автореферат дис. ... канд.психол. наук, Харків. 2006. 20 с.
5. Лэнгле А. Эмоциональное выгорание с позиции экзистенциального анализа. Вопросы психологии. 2008. № 2. С. 3-16.
6. Cherniss C. The role of professional self-efficacy in the etiology and amelioration of burnout. Professional of Burn-out: Resend Developments in Theory and Research. London: Taylor and Francis, 1993. P. 135-149.
7. Freudenberger H.J. Staff burnout Journal of Social Issues. 1974. V. 30. P. 150-165.
8. Gnuskina G.V. Occupational burnout among entrepreneurs: effects of organizational-professional, socio-demographic and family-entrepreneurial factors] // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. Issue: 2 (14). Publishing office: Accent graphics communications. Hamilton, ON, 2016. P. 185-195.
9. Maslach C., Goldberg J. Prevention of burnout: new perspectives. Applied and Preventive Psychology. 1998. V. 7. P. 63-74.

Transliteration of References:

1. Boyko V.V. Syndrom “émotsyonal'noho vyhoranyya” v professyonal'nom obshchenyy. M. : Nauka, 1996. 384 s.
2. Karamushka L. M., Bondarchuk O.I., Hrubı T.V. Psykholohichni chynnyky profesiynoho vyhorannya pratsivnykiv derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrayiny : monohrafiya. K. Kam"yanets'-Podil's'ky: Medobory-2006, 2015. 250 s.
3. Konovchuk N.S. Osnovni prychny ta profilaktyka profesiynoho vyhorannya u menedzheriv. Pravnychyh visnyk universytetu “KROK”. 2012. Vyp. 14. S. 91-95.

4. Kufliyevs'kyy A.S. Sotsial'no-psykholohichni determinanty rozvytku syndromu «vyhorannya» sered pratsivnykiv pozhezhno-ryatuval'nykh pidrozdiliv MNS Ukrainy. spetsial'nist' 19.00.09 - psykholohiya diyal'nosti v osoblyvykh umovakh: avtoreferat dys. ... kand.psykhol. nauk, Kharkiv. 2006. 20 s.
5. Lénhle A. Émotsyonal'noe vyhoranye s pozytsyy ékzystentsyal'noho analyza. Voprosy psykholohyy. 2008. № 2. S. 3-16.
6. Cherniss C. The role of professional self-efficacy in the etiology and amelioration of burnout. Professional of Burn-out: Resend Developments in Theory and Research. London: Taylor and Francis, 1993. P. 135-149.
7. Freudenberger H.J. Staff burnout Journal of Social Issues. 1974. V. 30. P. 150-165.
8. Gnuskina G.V. Occupational burnout among entrepreneurs: effects of organizational-professional, socio-demographic and family-entrepreneurial factors] // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. Issue: 2 (14). Publishing office: Accent graphics communications. Hamilton, ON, 2016. R. 185-195.
9. Maslach C., Goldberg J. Prevention of burnout: new perspectives. Applied and Preventive Psychology. 1998. V. 7. P. 63-74.

Authors

Ushakova I.M.,
PhD (Psychology),
Associate Professor,
Emergency Psychology Faculty,
National University of Civil Defence of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: ushakova@nuczu.edu.ua

Rozhko S.M.,
Postgraduate Student,
Emergency Psychology Faculty,
National University of Civil Defense of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: solomiya.rozhko@gmail.com

Abstracts

USZAKOWA I.M., ROŻKO S.M. Społeczno-psychologiczne czynniki wypalenia emocjonalnego pracowników misji międzynarodowych w Ukrainie. *Syndrom wypalenia emocjonalnego*

(zawodowego) to stan wyczerpania emocjonalnego, umysłowego lub też fizycznego, które powstaje w wyniku chronicznego stresu w pracy. Jest ono wynikiem interakcji obiektywnych stresujących wpływów środowiskowych i subiektywnych cech społeczno-psychologicznych pracownika. Teoretycznie analizuje się strukturę, etapy i wskaźniki syndromu wypalenia zawodowego. Badanie czynników przyczyniających się do wypalenia zawodowego przeprowadzono na przykładzie personelu Misji doradczej Unii Europejskiej (EUAM) w Ukrainie. Stwierdzono, że około jedna czwarta z nich ma wysoki integralny wskaźnik wypalenia, który częściej objawia się poprzez depersonalizację i redukcję osiągnięć zawodowych i osobistych, natomiast wyczerpanie emocjonalne jest mniej powszechne wśród naszych badanych. Analiza zależności między wskaźnikami emocjonalnego wypalenia zawodowego a niektórymi wskaźnikami społeczno-psychologicznymi badanych wykazała, że najważniejsze w zapobieganiu jego wystąpieniu wśród naszych badanych są impulsywność, praktyczność i silna motywacja wewnętrzna. Doświadczenie pracy w misjach i takie strategie radzenia sobie ze stresem jak poszukiwanie wsparcia społecznego, działania ostrożne, manipulacyjne, asocjalne i agresywne pozytywnie korelują ze wskaźnikami wypalenia, czyli mogą przyczynić się do jego wystąpienia.

Słowa kluczowe: wypalenie emocjonalne, pracownicy misji międzynarodowych w Ukrainie, czynniki społeczno-psychologiczne wypalenia zawodowego.

УШАКОВА І.М., РОЖКО С.М. Соціально-психологічні фактори емоційного вигорання працівників міжнародних місій в Україні. Синдром емоційного (професійного) вигорання – це стан емоційного, розумового виснаження, фізичного стомлення, що виникає в результаті хронічного стресу на роботі. Він є наслідком взаємодії об'єктивних стресових впливів середовища та суб'єктивних соціально-психологічних характеристик працівника. Теоретично проаналізовано структуру, стадії та показники синдрому вигорання. Дослідження факторів, які сприяють виникненню професійного вигорання проводилось на прикладі працівників Консультативної місії Європейського Союзу (КМЕС) в Україні. Було виявлено, що близько чверті з них мають високий інтегральний індекс вигорання, який частіше проявляється через деперсоналізацію та редукцію професійних і особистісних досягнень, а от емоційне виснаження рідше зустрічається у наших досліджуваних. Аналіз взаємозв'язку показників емоційного професійного вигорання та деяких соціально-психологічних показників досліджуваних показав, що най-

більше значення для попередження його виникнення мають у нашій вибірці імпульсивність, практичність та внутрішня інтринсивна мотивація. Досвід роботи в місіях та такі копінг-стратегії, як пошук соціальної підтримки, обережні, маніпулятивні, асоціальні та агресивні дії позитивно корелюють з показниками вигорання, тобто можуть сприяти його виникненню.

Ключові слова: емоційне вигорання, працівники міжнародних місій в Україні, соціально-психологічні фактори вигорання.

УШАКОВА И.М., РОЖКО С.М. **Социально-психологические факторы эмоционального выгорания сотрудников международных миссий в Украине.** Синдром эмоционального (профессионального) выгорания – это состояние эмоционального, умственного истощения и физического утомления, которое возникает в результате хронического стресса на работе. Он является следствием взаимодействия объективных стрессовых влияний среды и субъективных социально-психологических характеристик сотрудника. Теоретически проанализировано структуру, стадии и показатели синдрома выгорания. Исследование факторов, способствующих возникновению профессионального выгорания, проводилось на примере сотрудников Консультативной Миссии Европейского Союза (КМЕС) в Украине. Было выявлено, что около четверти из них имеют высокий интегральный индекс выгорания, который чаще проявляется через деперсонализацию и редукцию профессиональных и личностных достижений, а вот эмоциональное истощение реже встречается у наших испытуемых. Анализ взаимосвязи показателей эмоционального профессионального выгорания и некоторых социально-психологических показателей испытуемых показал, что наибольшее значение для предупреждения его возникновения имеют в нашей выборке импульсивность, практичность и внутренняя интринсивная мотивация. Опыт работы в миссиях и такие копинг-стратегии, как поиск социальной поддержки, осторожные, манипулятивные, асоциальные и агрессивные действия позитивно коррелируют с показателями выгорания, т.е. могут способствовать его возникновению.

Ключевые слова: эмоциональное выгорание, сотрудники международных миссий в Украине, социально-психологические факторы выгорания.

USHAKOVA IRYNA, ROZHKO SOLOMIYA. **Socio-psychological factors of emotional burnout in personnel of international missions in Ukraine.** *The syndrome of emotional (professional) burnout is the state of emotional, mental exhaustion, physical exhaustion, which arises as a result of chronic stress at work. It is a result of the interaction of objective stressful environmental impacts and subjective socio-psychological characteristics of an employee. The structure, stages and indicators of burnout syndrome are theoretically analysed. The study of factors contributing to professional burnout was carried out on the staff of the European Union Advisory Mission (EUAM) in Ukraine. It was found that about a quarter of the sample has a high integral index of burnout, which is more often manifested through depersonalization and reduction of professional and personal achievements, but emotional exhaustion is less common in our subjects. The analysis of the relationship between the indicators of emotional professional burnout and some socio-psychological indicators of the subjects in our sample showed that the most important for preventing of burnout occurrence are impulsiveness, practicality and internal intrinsic motivation. Positive correlations with burnout rates (can contribute to its emergence) are the duration of service in missions and such coping strategies as search for social support, cautious, manipulative, antisocial and aggressive actions.*

Keywords: emotional burnout, employees of international missions in Ukraine, socio-psychological factors of burnout.

Hanna KHVOROVA

Introduction and content of training of competent interaction of specialists with parents of children with autism and training of competent parenting by children with autism

Background: Autism (Autism Spectrum Disorder (ASD) is a special type of functioning of the nervous system, that leads to a shortage of social functions (which is not primarily due to a decrease in intelligence), has a varied effect on many systems of the organism (cognitive, communicative, speech, sensory, basal systems (food, sleep, etc.) and requires significant and highly specialized care services in all spheres of life. In the United States, the prevalence of autism has increased from 1.25% in 2011-2013 to 2.24% in 2014 (Zablotsky, B., Black, L.I., Maenner, M.J., Schieve, L.A., & Blumberg, S.J., 2015). The specialists, who are working with children with ASD in public and private institutions in Ukraine, see an increase in their number, but it is not possible to obtain reliable data on the number of children, adolescents and adults with autism in Ukraine. Despite the

increase in the number of people with autism, the problem of the education of children with autism in Ukraine, and whole – on the world, has not received a sufficient scientific study, in particular - little is known about the methods of effective influence on the level of competence of parents of children and adolescents with autism and on the optimization of social communication of parents on micro and macro-rational. So, there is an important question - how specialists can affect competent parenthood with considering specific characteristics of children with ASD.

Analysis of recent research and publications. Parents raising children with disabilities, that is - in the conditions of the transformation of parental functions, are faced with additional problems, compared with parents of normotypic children. They include stigma, lack of acceptance by the larger society as well as additional daily hassles specific to the child's mental or physical condition (Burlaka, V., Shevtsov, A & Lundquist, L., 2007; Burlaka, V., Graham-Bermann, S. A., & Delva, J., 2017). Parents caring for a child with ASD tend to experience additional stress that affects their ability to parent (Baker-Ericzen M., Brookman-Frazee L., Stahmer A., 2006). Under such stress, mothers may perceive their parenting skills as less adequate. Nonetheless, to reduce behavior problems among children with ASD, parents have to utilize positive parenting techniques, such as praising good behaviors, hugging and kissing a child when the child does the right things (Smith, L. E., Greenberg, J. S., Seltzer, M., & Hong, J., 2008). Also, parents of children with ASD have to avoid intrusiveness that may hinder children's development of independent living (Wood, 2006) and communication skills (Siller, M., & Sigman, M., 2002), and contribute to attention problems among children of preschool age (Brigham, N., Yoder, P. J., Jarzynka, M. A., & Tapp, J., 2010).

Parents with high parenting stress may feel uncertain about their parenting skills (Wing, L., 2004). Some studies have documented the fact that the use of negative parenting behaviors often increases among parents raising children with conduct disorder and (e.g., Dossetor, D. R., Nicol, A. R., Stretch, D. D., & Rajkhowa, S. J., 1994; Hastings, R. P., Daley, D., Burns, C., & Beck, A., 2006). Therefore, it is crucial to examine the impact of ASD on parenting skills in the Ukrainian samples.

Some studies in the United States (Stadnick, N.A., Stahmer, A., Brookman-Frazee, L., 2015; Stadnick, N.A., Drahota, A., Brookman-Frazee, L., 2013) determine the importance and effectiveness of parenting education, analyze and compare different protocols and methods of parenting. In particular, practical evidence-based interventions have

helped parents identify and begin to use their specific learning strategies that therapists used in the public mental health system (such as role-playing games), parents commented on the specific skills they and their child have received (e.g., parenting control of children's escalating behavior, children's emotional regulation and social skills). The results provide preliminary support for the feasibility and acceptability of implementing an evidence-based interventions strategy for families of autistic children, which are critical for the transfer of such parenting to a systemic level of care, and thus, in general, to improve the assistance to families of children with ASD. Another special community-based parental education program for 12 weeks, which includes 8 training sessions using interactive techniques (devoted to game development, speech and communication stimulation, social imitation), is conducted for parents of children aged 18 months to 8 years and showed a significant level reduction of parental stress, an increase of parental affection for children and increase of communicative skills of children in comparison with control group.

The purpose of the article is to substantiate and describe the content of the training of competent interaction of specialists with parents of autistic children and training of competent parenting autistic children, and also - the prospect of the research of the phenomenon of parenting for children with autism.

Parental competence, in its modern sense, is characterized by the ability of the parent to perform parental functions in such a way that it promotes the positive direction of the physical, mental, emotional, speech, communicative, etc. of the child's development, provided that the parent has sufficient quality of his own life. We have determined that if parents' functions are transformed, in particular, in case of a child's autism, the competence of the parents has five levels (from very low to the highest – which is determined by the ability to formulate problems and find resources for their solution). So, the competence of the parents consists of three components - the ability to interact with the child, the ability to interact with the social environment (at the micro- and macro-level of social communication), the ability to provide a level of quality of their own lives.

Analysis of foreign experience (Israel and the USA) of competent interaction of specialists with children's with autism parents shows that a stable and well-developed system of special education and support for people with autism is the key to developing the competence of children's

with autism parents and prevention of the development of depression, anxiety disorders, suicidal trends of parents. Parental support and increased parental effectiveness are ensured through the following features of the system:

1. Continuity and consistency of the support system: available early intervention services; ramified and differentiated network of social and educational services that "unleashes hands to parents", enabling them to take care of their physical and mental health and a decent quality of life; assistance in vocational training, supported employment and independent living for adults with autism.

2. Non-legislative encouragement of parents to participate in sports and educational activities for children held by specialists of institutions.

3. Effective bilateral communication between parents and specialists, taking into account parental attitude and parenting expectations when choosing an educational route and creating rehabilitation programs, daily communication of specialists with parents through messengers, weekly bringing parents the current content of the child's education in a convenient and accessible form; holding parental meetings in the form of individual meetings of the entire team of specialists with the parents of each child twice a year.

4. High level of resource and personnel provision of the system of special and inclusive education for children with autism, provision of transport accessibility (school transportation), school meals with the possibility of observing the necessary diets and special dietary preferences of children with autism; taking into account the sensory features and sensory needs of children with autism.

Speaking about the system of education and support for children with autism in Israel, parents point out their ramifications and the variety of possible options. Special schools are mostly hosted by children who do not have verbal communication, have a significant shortage of self-service skills and problem behavior. Despite these difficulties, children in such schools are involved in a wide range of activities and therapies (swimming pool, hippotherapy, craft training, walking and hikes for several days without parental involvement, art therapy). Families are provided with transport - children are taking and bringing by school bus. There are also inclusive classes with autistic children and special classes at secondary schools, in which case, children with autism who have a higher level of adaptation are involved in all types of school life, along with normal-typical yearling. There is a common practice when parents

are invited to attend educational events and lessons, participation in events is quite voluntary, but to avoid it is not accepted.

Consequently, the leaders of educational/rehabilitation institutions recommended the following practice of developing and maintaining a competent interaction of specialists with parents of children with autism:

- regular training of competent interaction of specialists with parents of children receiving services at the institution (the curriculum of training was developed by H. Khvorova, 2018) - for the specialists working with children with autism;
- regularly conducting the training of competent parenting (a curriculum developed by H. Khvorova, 2018) - for parents of children with autism;
- culture of non-direct, ecological communication of specialists with parents of children with autism, taking into account features of the emotional sphere of parents of children with autism;
- practice of conflict management between parents and specialists in the institution;
- the abandonment of traditional parental fees, the introduction of a practice of meetings of a team of specialists working with the child - individually with her parents twice a year;
- intensive current communication of specialists with parents using modern means of communication;
- regular sports, recreation and cultural events (preferably in the open air) with the participation of parents, which will promote the strengthening of team interaction "parents-children-specialists" - holidays, competitions, hikes, quests, etc.

Acute issues of promoting the competent interaction of specialists with parents of autistic children are solved with the help of narrow-profile specialists - experts on competent parenting, psychotherapists, ABA-therapy specialists and the DIR/Floortime method, which conduct training and educational programs for parents of children with autism. Specialists and administrators of educational and rehabilitation institutions that require increasing their own competence in cooperation with their parents should consult the designated specialists and take special education (training) on this topic.

Thus, to promote the parents of children with autism at higher levels of parenting competence and competent cooperation of specialists with parents of children with autism, two types of training were developed and tested - for specialists and for parents - which can be carried out both

in the format of one-time training, and in a parental group format that functions within 12 weeks.

During the parental education, is studied the phenomenon of parenting in the conditions of the transformation of parental functions. The study of competence of parent of children with autism involves the use of appropriate psychodiagnostic tools (Table 1) for the study of each component of parent competence. Used as questionnaires, traditional for the study of parental characteristics of parents of normal-typical children, and modified questionnaires that take into account the peculiarities of the performance of parental functions in the presence of autism of child (modification for a family that educates a particular child, the Questionnaire of Parental Relations (A.Varga, V.Stolin), the Alabama Parental Questionnaire (APQ) by modification of H.Khvorova).

The research of parental competence with autistic children should answer the question: what kind of parenting behavior and which parent's social-psychological characteristics provide a positive direction for the development of a child with autism, and how the social environment as a micro-level) of social communication (family, teachers of pedagogical institutions, friends, acquaintances) and at the macro-level) of social communication (civil society organizations, state organizations and services, public authorities affect this ability. Training of competent interaction of specialists with parents of autistic children and competent parenting for autistic children increase the ability of parents at the micro- and macro-levels of social communication.

The training of competent interaction of specialists with parents of autistic children has the following content:

- outline of the problem field of the training, definition of the concept of competent parenting and the main problem issues of interaction of specialists with parents of children with autism;
- reflection on "What should be effective support services for parents of children with autism?";
- description and discussion of the support system for parents of children with autism (Fig. 1), analysis of the role and functions of an expert on competent parenting for children with autism;
- the characteristics of the five levels of competent parenting for autistic children (from very low to the highest - according to the ability of the parent to formulate problems and find out the recourses to solving there);

Table 1.**Parent competence model for the education of children with autism and a scheme for measuring its indicators**

Ingredient of Parental Competence	Parent's Substructure Personality Studying	Psycho-diagnostic Toolkit	Used Scales	Validity of Relationships
Interaction with the child	Orientation communication, demand-motivational component of the activity	Parent Relations Questionnaire (A.Vargy, V.Stolin) modification for a family that educates a particular child	Exclusion, Co-operation, Symbiosis Authoritarian hypersocialization, Infantilisation	Level of competence / exclusion; Level of competence / intrusiveness Autism's level of the child / rejection rate; Autism's level of the child Levels / Intrusiveness
	Character, self-awareness, experience, target component, performance component of the activity	APQ (by modification of H.Khvorova)	Strengthening desired behavior; Parent involvement; Inconsistency of parental claims; Weak monitoring and control; Extreme discipline	Parental involvement / Autism level of a child Inconsistency of parenting requirements / autism's level of the child
		ATEC (Autism Treatment Evaluation Checklist) for assessing the dynamics and identification of problems (evaluation of children and parents which have explored)	10-15 children do not have autism, fully normal-type, well-developed child; • 16-30 children have no autism, slight deviations in the direction of developmental delay; • 31-40 mild or moderate degree of autism; • 41-60 average degree of autism; • 61 and above severe autism	Level of Parental Competence / Autism's level of the child
Interaction with the social environment	Character, self-consciousness, experience, orientation emotional-sensory component of	PARI (Parental Attitude Research Instrument)	• Attitude to the Family Role: Restriction of the interests of women within the family, caring only about the family; a sense of self-sacrifice as a mother; family conflicts;	Interaction with partner / level of competence Interaction with partner / autism's

EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Państwo i Społeczeństwo

the micro-and macro level of social communications	activity, demand-motivational component of activity		the super authority of parents dissatisfaction with the role of the hostess of the house; "indifference" to the husband, his inability to deal with family affairs; the domination of the mother; dependence and independence of the mother. • Parental attitude for the child 1. Optimal emotional contact: induction of verbal expression, verbalization; partnership relations; development of child's activity; equalizing relations between parents and the child. 2. Excessive emotional distance with a child: irritability, inflexibility; severity, excessive severity; avoidance of contact with the child. 3. Excessive concentration on the child: excessive care, establishing relationships of dependence; overcoming resistance, oppression of freedom; creating security, fear of offending; exclusion of out-of-family influences; inhibition of aggressiveness; suppression of sexuality; excessive interference with the child's world; the desire to accelerate the development of the child	level of the child
Ensuring the quality of one's own parent's life	Self-awareness, intellectual processes, psycho-physiological qualities Emotional-sensory component of activity, demand-motivational component of the activity	Questionnaire of adaptation S. Yakovenko	Self-satisfaction; satisfaction with the situation; satisfaction with communication; satisfaction with health, the way of life; satisfaction at work and at home	Self satisfaction / level of competence Satisfaction with the situation / level of competence Satisfaction with communication / level of competence
	Self-awareness, psycho-physiological qualities emotional-sensory component of activity, demand-motivational	SF-36 (Quality of life test)		Quality of life / level of competence Quality of life / level of autism in a child

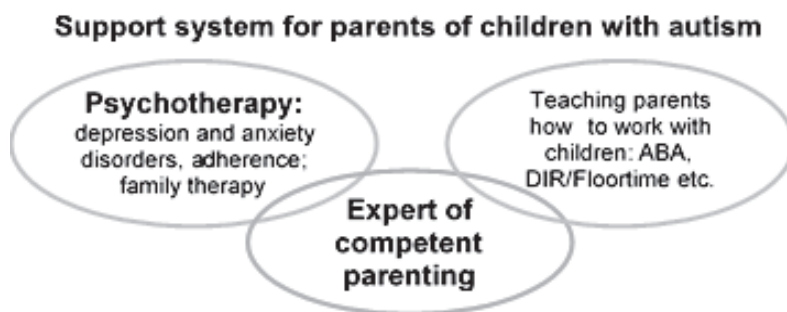

Fig.1. Support system for parents of children with autism

- description of the parent's profile in the individual differences of each child (individual child's profile) by the concept of DIR / Floortime;
- a digest of actual results of neurosciences about the parents of children with autism;
- basic practical principles and techniques for the competent interaction of specialists with parents of children with autism;
- analysis of problem situations, viewing and discussion of video fragments.

It is expedient to conduct short-term outpatient parenting training for parent of autistic children in rehabilitation institutions and community organizations to familiarize parents with the phenomenon of competent parenting for children with autism and its significance and use for creating a development environment and support system for a child/adolescent with autism. For more thorough work on raising the level of parental competence for autistic children, a competent parenting program is being conducted by an expert on competent parenting.

The curriculum of competent parenting program foresees 12 meetings once a week and contains the following topics: components and levels of parental competence of parents of children with autism; parent's problems, their types and competent reaction; parents and specialists, interaction between them, how parents must choose a specialist; basic methods and ways of psychological and pedagogical assistance to children with autism in the modern educational space (ABA; DIR\Floortime; sensory-integrative therapy; neuropsychological correction; kinesitherapy; adaptive physical culture; sport; inclusive education; alternative communication); self-service and independence of child/adolescent; work on the method of the

unfinished situation, adapted to paternity with children with autism, for the three components of parenting competence; discussion of problem situations proposed by the participants; post- parenthood (parenthood in relation to adults with autism)

During the meetings, participants of the education program have the opportunity to freely exchange their thoughts, provide feedback on the conceptual aspect of the study, which is the basis of the education program (expressing opinions on the proposed model of levels and components of parental competence); the ability to describe and narrate their own narratives describing certain events, situations and feelings that were in the parenthood and were important for the establishment of parental competence.

Conclusions and perspectives of further research. Fundamental research's of parental practices with children with autism, the identification of relationships between children and parental characteristics, and parenting characteristics and level of parenting competence will help to build a scientifically-based system for promoting competent parenting of autistic children's parents, to increase the level and quality of interaction between parents and educational staff and rehabilitation institutions that work with children with autism, promote the withdrawal of programs for competent support for parents of children with autism at the level of municipal / support programs for parents of children with disabilities and promote the implementation of programs to support parents in the general reports of intervention, care and support at the cause of autism.

References:

1. Baker-Ericzen M., Brookman-Frazee L., Stahmer A. Stress levels and adaptability in parents of toddlers with and without autism spectrum disorders. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*. 2006;30(4):194–204. (in English)
2. Brigham, N., Yoder, P. J., Jarzynka, M. A., & Tapp, J. (2010). The sequential relationship between parent attentional cues and sustained attention to objects in young children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(2), 200-208. DOI: 10.1007/s10803-009-0848-7. (in English)
3. Burlaka, V., Graham-Bermann, S. A., & Delva, J. (2017). Family factors and parenting in Ukraine. *Child Abuse & Neglect*, 72, 154–162. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.08.007>.(in English)
4. Burlaka, V., Serdiuk, O., Nickelsen, T., Tkach, B., & Khvorova, H. (2019). Family life education in Ukraine. In M. Robila & A. C. Taylor (Eds.), *Global perspectives on family life education*. New York: Springer International Publishing AG. Retrieved from <https://www.springer.com/us/book/9783319775883>.(in English)

5. Burlaka, V., Shevtsov, A., & Lundquist, L. (Eds.). (2007). Vstup do abilitatsiyi ta reabilitatsiyi ditey z obmezhenyamy zhyttyediyal'nosti [Introduction to habilitation and rehabilitation of children with disabilities]. Kyiv: Herb. (in Ukrainian)
6. Dossetor, D. R., Nicol, A. R., Stretch, D. D., & Rajkhowa, S. J. (1994). A study of expressed emotion in the parental primary carers of adolescents with intellectual impairment. (in English)
7. Khvorova, H. (2016). Formation of skills of competent cooperation with parents of children with polysystemic developmental abnormalities during training of competent parenting in correctional camps and rehabilitation institutions // Scientific notes of the Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky. Series: Pedagogy and Psychology. - Issue 47. - 199 p. - P. 173 - 178. (in Ukrainian)
8. Hastings, R. P., Daley, D., Burns, C., & Beck, A. (2006). Maternal distress and expressed emotion: cross-sectional and longitudinal relationships with behavior problems of children with intellectual disabilities. *Am J Ment Retard.* 2006 Jan;111(1):48-61. (in English)
9. Siller, M., & Sigman, M. (2002). The behaviors of parents of children with autism predict the subsequent development of their children's communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 32(2), 77-89. DOI: 10.1023/A:1014884404276. (in English)
10. Smith, L. E., Greenberg, J. S., Seltzer, M., & Hong, J. (2008). Symptoms and behavior problems of adolescents and adults with autism: Effects of mother-child relationship quality, warmth, and praise. *American Journal on Mental Retardation*, 113(5), 387-402. (in English)
11. Stadnick, N. A., Stahmer, A., & Brookman-Frazee, L. (2015). Preliminary Effectiveness of Project ImPACT: A Parent-Mediated Intervention for Children with Autism Spectrum Disorder Delivered in a Community Program. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(7), 2092-2104. <http://doi.org/10.1007/s10803-015-2376-y> (in English)
12. Stadnick, N.A., Drahota A, Brookman-Frazee, L. (2013). Parent perspectives of an evidence-based intervention for children with autism served in community mental health clinics. *Journal of child and family studies* 22 (3), 414-422. (in English)
13. Wing, L. (2004). The spectrum of autistic disorders. *Hospital Medicine*, 65, 542-545. (in English)
14. Wood, J. J. Parental intrusiveness and children's separation anxiety in a clinical sample. *Child Psychiatry Hum Dev.* 2006 Fall;37(1):73-87. (in English)
15. Zablotsky, B., Black, L. I., Maenner, M. J., Schieve, L. A., & Blumberg, S. J. (2015). Estimated prevalence of autism and other developmental disabilities following questionnaire changes in the 2014 National Health Interview Survey. Retrieved from <https://stacks.cdc.gov/view/cdc/38790>. (in English)

The Author

Khvorova Hanna,
PhD., Associate Professor, Doctoral Student,
Institute of Social and Political Psychology,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-5848-0041
E-mail: akhvorova@ukr.net

Abstracts

HVOROVA ANNA. **Organizacja i treść szkolenia kompetentnego współdziałania specjalistów z rodzicami dzieci z autyzmem oraz treningów kompetentnego rodzicielstwa wobec dzieci z autyzmem.** *Celem artykułu jest uzasadnienie i opis treści szkolenia kompetentnych współdziałań specjalistów instytucji edukacyjnych z rodzicami dzieci z autyzmem i treningu kompetentnego rodzicielstwa wobec dzieci z autyzmem, a także perspektywa badań nad zjawiskiem rodzicielstwa w stosunku do dzieci z autyzmem. Rodzice wychowujący dzieci niepełnosprawne, czyli w warunkach transformacji funkcji rodzicielskich, napotykają dodatkowe problemy w porównaniu z rodzicami dzieci normotypowych. Kompetencja rodzicielska, w jej współczesnym znaczeniu, charakteryzuje się zdolnością rodzica do pełnienia funkcji rodzicielskich w sposób, który przyczynia się do pozytywnego kierunku fizycznego, umysłowego, emocjonalnego, werbalnego, komunikatywnego itd. rozwoju dziecka pod warunkiem zapewnienia rodzicom odpowiedniej jakości własnego życia. Główne pytanie badawcze brzmi: jaki właśnie rodzaj zachowania rodzicielskiego i jakie cechy społeczne i psychologiczne zapewniają pozytywny kierunek rozwoju dziecka z autyzmem, oraz w jaki sposób środowisko społeczne, zarówno na mikropoziomie (rodzina, specjaliści instytucji pedagogicznych, przyjaciele, znajomi), jak i na makropoziomie (organizacje społeczeństwa obywatelskiego, organizacje i służby rządowe, władze publiczne) komunikacji społecznej, wpływa na tę zdolność. Artykuł opisuje system wsparcia w placówkach edukacyjnych dla dzieci z autyzmem i ich rodziców za granicą (USA, Izrael), zawiera zalecenia metodologiczne dla administracji instytucji edukacyjnych dotyczące kompetentnej współpracy z rodzicami dzieci z autyzmem. Opisano strukturę szkolenia kompetentnych interakcji specjalistów z rodzicami dzieci z autyzmem oraz strukturę programu nauczania wspierającego kompetentne rodzicielstwo*

rodziców dzieci z autyzmem.

Słowa kluczowe: autyzm; miejskie usługi socjalne; rodzicielska natrętność; edukacja rodziców; szkolenie rodziców; system wsparcia rodziców; pomoc rozwojowa w interakcji z rodzicami; interakcja rodziców i specjalistów.

ХВОРОВА ГАННА. Організація та зміст тренінгів компетентної взаємодії фахівців з батьками дітей з аутизмом та тренінгів компетентного батьківства щодо дітей з аутизмом. Метою статті є обґрунтування та опис змісту тренінгів компетентної взаємодії фахівців з батьками дітей з аутизмом та компетентного батьківства щодо дітей з аутизмом, а також - проспект досліджень феномену батьківства щодо дітей з аутизмом. Батьківська компетентність, у сучасному її розумінні, характеризується здатністю родителя до виконання батьківських функцій у такий спосіб, що сприяє позитивному напрямку фізичного, розумового, емоційного, мовленнєвого, комунікативного тощо розвитку дитини за умов забезпечення родителем достатньої якості власного життя. Головне питання дослідження: яка саме батьківська поведінка та які самі батьківські соціально-психологічні характеристики забезпечують позитивний напрям розвитку дитини з аутизмом, та яким чином соціальне оточення як на мікрорівні (сім'я, фахівці педагогічних закладів, друзі, знайомі) так і на макрорівні (організації громадянського суспільства, державні організації та служби, органи державної влади) соціальної комунікації впливають на цю здатність. Стаття описує систему підтримки в освітніх закладах дітей з аутизмом та їх батьків закордоном (США, Ізраїль), містить методичні рекомендації для адміністрації освітніх закладів щодо компетентної взаємодії з батьками дітей з аутизмом. Описані структура тренінгу компетентної взаємодії фахівців з батьками дітей з аутизмом та структура навчальної програми підтримки компетентного батьківства батьків дітей з аутизмом. **Ключові слова:** аутизм; соціальні послуги в громаді; батьківська інтрузивність; навчання батьків; батьківські тренінги; система підтримки батьків; допомога у розвитку у взаємодії з батьками; взаємодія батьків та фахівців.

ХВОРОВА АННА. Организация и содержание тренинга компетентного взаимодействия специалистов с родителями детей с аутизмом и тренингов компетентного родительства детей с аутизмом. Целью статьи является обоснование

и описание содержания тренинга компетентного взаимодействия специалистов образовательных учреждений с родителями детей с аутизмом и тренинга компетентного родительства с детьми с аутизмом, а также - проспект исследования феномена родительства в отношении детей с аутизмом. Родительская компетентность, в современном ее понимании, характеризуется способностью родителя к выполнению родительских функций таким образом, который способствует позитивному направлению физического, умственного, эмоционального, речевого, коммуникативного и т.д. развития ребенка в условиях обеспечения родителем достаточного качества собственной жизни. Главный вопрос исследования: какое именно родительское поведение и какие родительские социально-психологические характеристики обеспечивают позитивное направление развития ребенка с аутизмом, и каким образом социальное окружение, как на микроуровне (семья, специалисты педагогических заведений, друзья, знакомые) так и на макроуровне (организации гражданского общества, государственные организации и службы, органы государственной власти) социальной коммуникации влияют на эту способность. Статья описывает систему поддержки в образовательных учреждениях детей с аутизмом и их родителей за рубежом (США, Израиль), содержит методические рекомендации для администрации образовательных учреждений по компетентного взаимодействия с родителями детей с аутизмом. Описаны структура тренинга компетентной взаимодействия специалистов с родителями детей с аутизмом и структура учебной программы поддержки компетентного родительства родителей детей с аутизмом.

Ключевые слова: аутизм; муниципальные социальные услуги; родительская интрузивность; обучение родителей; родительские тренинги; система поддержки родителей; помощь в развитии во взаимодействии с родителями; взаимодействие родителей и специалистов.

KHVOROVA HANNA. Introduction and content of training of competent interaction of specialists with parents of children with autism and training of competent parenting by children with autism. The purpose of the article is to substantiate and describe the content of the training of competent interaction between specialists and parents of autistic children and training of competent parenting by the autistic children, and also - the prospect of the research of phenomenon of parenting for children with autism. Despite the annual increase in the number of people with autism, the problem of support of children with

autism in Ukraine and in the world has not received sufficient scientific study, in particular - little is known about the methods of effective influence on the level of competence of parents of children and adolescents with autism and on optimization of social communication of parents on micro- and the macro level. Parents raising children with disabilities (in the conditions of transformation of parental functions), face additional problems in comparison with parents of standard-type children. Parental competence, in its modern sense, is characterized by the ability of the parent to perform parental functions in such a way that it promotes the positive direction of the physical, mental, emotional, speech, communicative, etc. of the child, under conditions the parent has sufficient quality of his own life. The main question of the research: what kind of parenting behavior and which parent's socio-psychological characteristics provide the positive direction for the development of a child with autism, and how the social environment at the micro-level (family, teachers, friends, acquaintances) and at the macro-level (civil society organizations, state organizations and services, public authorities) of social communication affect this ability. The article describes the system of support in educational institutions for children with autism and their parents abroad (USA, Israel), provides guidance to the administration of educational institutions on the competent relationship with parents of children with autism. Training of competent interaction of specialists with parents of autistic children and competent parenting for autistic children are described.

Keywords: ASD; community-based services; parental intrusiveness; parent education; parent training; a support system for parents, parent-mediated interventions; the interaction of parents and professionals.

Марина ВЕЛИЧКО

Психологічні причини та превентивні заходи щодо виникнення мобінгу в освітньому середовищі

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями: Тема мобінгу серед дітей дедалі частіше опиняється в центрі уваги громадськості й наукових дискусій. Починаючи з 1905 року у пресі почали з'являтися перші роботи, присвячені даній темі. Проблема мобінгу, як педагогічна була окреслена ще у 60-80 роках минулого століття у Швеції, потім у Німеччині, Польщі та інших країнах Європи. Мобінг (англ. to mob – нападати, гнобити, знущатися) ситуація, коли в колективі одна або кілька осіб ставляться вороже до певної особи і здійснюють тиск на неї часто або впродовж тривалого часу. Від інших конфліктів його відрізняє відсутність рівності сторін. У такому випадку сильніші переслідують слабшого з метою послаблення його позиції в групі або навіть ізоляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Психолого-педагогічні

аспекти даної проблеми розглядалися у дослідженнях Л. Гайнемана, Р. Берон, Д. Ольвеуса, Р. Річардсона, Р. Грановської, Л. Рудь, Е. Кору́б, І. Філіппової, О. Матвійчук, Е. Потапчука. Мобінг у шкільному колективі досліджували О. Корабльова, О. Юрчик. Соціально-психологічні причини виникнення кібермобінгу досліджує Л. Найдьонова. Однак, поширеність явища, наявність протиріч між практичною потребою розробки профілактичних програм і станом вивчення проблеми обумовили актуальність дослідження даної проблеми.

Постановка завдань дослідження: Метою статті є аналіз психологічних причин виникнення явища мобінгу та кібермобінгу серед учнів і його деструктивна спрямованість та напрямки превентивних заходів щодо профілактики виникнення третирування в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження: Феномен цькування одних учнів іншими став досить серйозною соціальною проблемою на сьогодні не лише у закладах освіти, а й у суспільстві в цілому. Перші систематичні дослідження феномена третирування учнів розпочалися ще у 1970-х роках скандинавські фахівці. З 1980-х років цій проблемі почали приділяти велику увагу в інших країнах Західної Європи, атакож в США, Австралії, Японії. Поняття «мобінг» було введене у 1963 р. К.Лоренцем (Lorenz K.). Він називав мобінгом феномен групового нападу декількох мілких тварин на більшого за розміром супротивника. Шведський дослідник Х. Лейман пояснював термін «моббінг» (або «психологічне тероризування»), як феномен, під яким розумів ворожі неетичні комунікативні дії систематичного характеру, спрямовані на певного індивіда. Такі дії повторюються відносно часто (як мінімум один раз на тиждень) і тривають впродовж відносно довгого періоду (як мінімум близько шести місяців) [4].

Шкільний мобінг – причина трагедій, що відбувається з його жертвами та одночасно причина негативного впливу на всіх учасників, адже його вплив змінює особистість, травмує тих, хто брав участь у ньому, або ж виявився безсилим спостерігачем. Цькування має на меті використання чийсь сили або статусу для залякування, нанесення шкоди або приниження іншої особи, що має меншу силу чи статус. Основні ознаки третирування: систематичність, регулярний характер прояву на відміну від окремого агресивного вчинку; взаємовідносини переслідувача і жертви (нерівність фізичних або соціальних можливостей). До засобів знущання належать образи, поширення пліток, приниження, лихослів'я, бойкот, причіпки,

кепкування, дезінформація, спричинення шкоди здоров'ю, дрібні крадіжки або псування особистих речей тощо. Зазвичай оточуючим нав'язується думка про те, що жертва сама створює проблеми або що з її психічним здоров'ям не все гаразд. Мобінг є цільовою дією щодо усунення певної особи з групи [3].

Систематизація та аналіз фактів пов'язаних з агресією та насиллям, якими супроводжується мобінг, зокрема серед неповнолітніх, досить складне завдання, над вирішенням якого працювало багато дослідників, зокрема Л. Берковіц, В. Знаков, К. Лоренц, А. Реан, Т. Румянцева, З. Фрейд, Л. Гайнеманта ін. Проведений нами аналіз показує, що науковці (Р. Берон, Р. Грановська, К. Коруба, Д. Ольвеус, Р. Річардсон, Л. Рудь, І. Філіппова, О. Матвійчук, Е. Потапчук, О. Корабльова, О. Юрчик, Л. Найдьонова та ін.) виділяють такі психологічні чинники, що сприяють виникненню насильницької поведінки у дітей та підлітків: характеристики спрямованості та самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка і рівень домагань), індивідуально-психологічні (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) та соціально-психологічні (статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характері, система виховання).

Індивідуально-психологічні особливості особистості залежать від мотивів діяльності, рівня сформованості здібностей, особливостей темпераменту і характеру. Відповідно, існують передумови для виникнення і розвитку шкільного насильства, зосереджені у стійких рисах характеру і схильностях дітей. Схильність до насильства може обумовлюватися психологічними проблемами, які переживає учень, кризовими періодами онтогенезу, кризовими ситуаціями повсякденного життя. Періоди переживання вікових афективних і особистісних криз є періодами вираженої агресивності дитини, що порушують її гармонійні відносини з оточенням, і відповідно, співпадають з моментами її найбільшої емоційної лабільності. Агресивність як індивідуальна детермінанта шкільного насильства також пов'язана з певною мотивацією. Адже саме певні мотиви уможливають існування цілеспрямованої агресії, а отже – і цілеспрямованого насильства, вжитого задля заподіяння зла, лиха, шкоди іншому. Схильність до шкільного насильства залежить від

розвитку емоційної сфери дитини. Науковці відзначають, що у випадку затримки і спотворення раннього розвитку, можуть формуватися і закріплюватися не завжди адекватні форми афективного реагування, серед яких найчастіше трапляються агресивні вербальні й символічні реакції [11].

Схильність до шкільного насильства залежить від вольових рис дитини. Прояви волі учня значною мірою залежать від ситуації, вимагають зовнішньої підтримки з боку дорослого. Якщо батьки і педагоги недостатньо обізнані та не враховують індивідуально-психологічні особливості дитини і висувають надмірні до її віку та рівня розвитку вимоги, це призводить до розчарувань, недовіри, пригніченості, почуття неповноцінності, сприяє формуванню негативних особистісних рис. Експериментальні дослідження Ю. Гіппенрейтер довели, що під впливом несприятливих умов розвитку і виховання в сім'ї та у школі (наприклад, негативне оцінювання) у дитини формується низька самооцінка. Якщо численні спроби підвищити самооцінку соціально сприятливими прийомами не мають бажаного результату, тоді вона звертається до асоціальних взірців і контрнормативних цінностей [9].

Часто жорстокість є проявом заниженої самооцінки. Тому один з видів спрямованого на інших насильства, відновлює самоповагу дитини і вирівнює її самооцінку. У більшості випадків дитина проєкує на себе способи поведінки і риси характеру дорослих. Зазвичай жорстокість проявляється в тих дітей, у яких не розвинена здатність до емпатії, а на її місці розвивається емоційна холодність, пасивність, навіюваність і конформність [13].

Аналізуючи групу соціально-психологічних чинників, з'ясуємо, що за даними наукових досліджень, одним із чинників, які впливають на розвиток схильності до насильства є сім'я в якій виховувалася дитина. Дослідники процесу соціального навчання дійшли висновку, що жорстоке поводження з дитиною у сім'ї призводить не тільки до здійснення агресивних вчинків цією дитиною при спілкуванні з однолітками, але й до розвитку агресивності, схильності до насильства та жорстокості у зрілому віці. У поведінковому арсеналі таких дітей відсутні «сценарії» конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій. Якщо дитина боїться відстояти свою позицію перед дорослим, то переносить агресію на слабшого. Агресивні батьки «передають» свою агресивність дітям і це впливає на їх схильність до насильства [4]. Про можливий негативний вплив сім'ї на поведінку дитини так само

зазначають і вітчизняні науковці, зокрема Н. Максимова, Терещенко Л.А та ін. Вони визначили можливі помилки сімейного виховання, які на наш погляд, прямо впливають на закріплення насильницької моделі поведінки: дефіцит позитивного спілкування батьків із дітьми; відсутність у дорослих власних моральних установок; порушення організації життя в сім'ї (заважає формуванню в дитини моральних звичок); незнання і нерозуміння внутрішнього світу дитини; недобррозичливе, грубе ставлення дорослого до дитини [12].

Під агресивністю розуміють властивість, якість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, в основному в області суб'єктно-суб'єктних відносин. Л. Берковіц використовує термін «насильство» тільки відносно крайньої форми агресії, навмисного прагнення заподіяти серйозну фізичну шкоду іншій особі. Він відзначає, що схильність до насильства може бути результатом цілого ряду різних впливів. В їх числі: недолік любові і ніжних почуттів з боку матері і батька; жорсткість і непослідовність батьків у застосуванні виховних дій у ранні, формуючі роки дитини; спадковість; рівень стресових станів і те, якому ступені дитині вдається або не вдається реалізувати свої особисті прагнення [1].

Основними формами прояву явища мобінгу є фізична агресія (побиття, штовхання, щипання учня), вербальна (вербальні образи, погрози, вигадкування прізвиськ, ворожі насмішки або жарти) та соціальна (непрямі форми фізичної та вербальної агресії - бойкот, ворожа міміка та жестикуляція). Останнім часом увагу дослідників привертає нова форма третирування – «кібермобінг» (cybermobbing). Інтернет – безмежний простір, що відкриває безліч можливостей, проте містить масу пасток, що можуть бути небезпечними для дітей, серед яких можна виокремити таке поширене явище, як вербальна кіберагресія, або агресія в Інтернеті.

Кібермобінг (англ. cybermobbing), під яким розуміються умисні образи, погрози і повідомлення інших даних, що компрометують особу за допомогою сучасних засобів комунікації, як правило, протягом тривалого часу. Кібермобінг здійснюється в інформаційному просторі через інформативно-комунікаційні канали і засоби. Це психологічний терор, що здійснюється найчастіше групою осіб з метою усунення жертви з певного простору (Інтернету), колективу (певної спільноти, форуму тощо) або навіть з життя. Подібно до цькування в реальному житті, кібермобінг поширений в підлітковому середовищі (жертвам і роберам, як правило, 11-16 років)[6].

На відміну від реального цькування, кібермобінг не має часових чи географічних обмежень, його повідомлення швидко поширюються широкою аудиторією, він часто є анонімним, що виступає додатковою травмуючою обставиною для жертви. Кібермобінг є одним з видів вербальної кіберагресії до якої належать хакерство, розсилка вірусів та інші дії, спрямовані на завдання реальної шкоди. Так, вербальні коментарі певного типу (які часом можна охарактеризувати і як «hatespeech» - мову ненависті) мають на меті саме завдання психологічної шкоди конкретному користувачеві і сповнені агресії. Поширеність цього явища у Інтернет-спілкуванні і його деструктивна спрямованість завдає особливої шкоди Інтернет-користувачам з остаточно несформованими захисними механізмами психіки – тобто дітям та підліткам. Цькування через Інтернет дозволяє агресорові зберегти свою анонімність і перетворити ситуацію переслідування на своєрідний «маскарад»[8].

Найбільш характерною ознакою відкритої агресії є те, що її жертва з самого початку усвідомлює недобррозичливий характер спілкування завдяки використанню емоційного забарвленої лексики. Вербальний арсенал відкритої агресії складається з погроз, образ, наклепів, лайків, знущань тощо. З однієї сторони, така агресія, особливо коли нападників кілька, здатна миттєво вивести жертву з рівноваги і завдати їй моральної травми; з іншої – вона зустрічається переважно там, де відсутній контроль за дотриманням етичних норм спілкування.

Під час вивчення проблеми шкільного насильства нашу увагу привернули наукові погляди канадського психолога Д. Ольвеуса, який розробив міжнародну програму з профілактики цькування в освітньому середовищі. Вчений визначив своєрідне «коло третирування»(англ.bullying circle), де кожен його складовий елемент має свої соціальні ролі:

1. жертва – учень, що є об'єктом третирування;
2. агресор(и), переслідувач(и) – розпочинають третирування жертви та в подальшому беруть у цьому процесі активну участь;
3. прибічники (помічники) агресорів не є ініціаторами третирування, але пізніше включаються в нього;
4. пасивні прибічники - пасивно підтримують процес третирування;
5. пасивний прибічник можливого третирування – учні, яким у принципі подобається, коли третирують інших, але вони відкрито не виказують своєї підтримки агресорам;

6. сторонній спостерігач - в ситуації третирування дотримується нейтральної позиції, керуючись принципом «це не моя справа»;

7. вірогідний захисник – учні, яким не подобається ситуація третирування інших, але які нічого не роблять, щоби допомогти жертві;

8. захисник жертви виступає проти третирування інших в цілому і допомагає (чи намагається допомогти) жертві [7].

Мобінг завдає дитині тяжких травм, які мають згубні наслідки для її подальшого фізичного та психічного здоров'я. По-перше, тривалі шкільні глузування позначаються на «Я-образі» дитини. Знижується самооцінка, учень почувається зацькованим. Жертва насилля може уникати стосунків з іншими людьми, або, навпаки, – інші уникають дружби із нею, оскільки бояться самі стати жертвами. По-друге, роль жертви є причиною низького статусу в групі, проблем у навчанні та поведінці. У таких дітей високий ризик розвитку нервово-психічних і поведінкових розладів. Для жертв шкільного насильства характерні невротичні розлади, депресія, порушення сну й апетиту. По-третє, шкільне насильство викликає порушення у розвитку індивідуальності.

Д. Ольвеус вважав, що існують чотири механізми, які можуть сприяти розповсюдженню шкільного булінгу:

- до процесу булінгу включається соціальне наслідування, тобто спостереження за проявами агресивних дій одного учня по відношенню до іншого заохочує інших дітей до участі в подібних актах;
- ослаблення заборон проти агресивних тенденцій: коли дитина бачить, що хуліган отримує винагороду за прояв агресивної поведінки, це зменшує її власні заборони відносно участі в агресивних атаках;
- зменшення відповідальності: коли кілька дітей беруть участь у залякуванні, відповідно у кожного почуття провини та відповідальності зменшується;
- повторювальність атак: у результаті повторних актів знущання над одним [7].

Досліджуючи зарубіжний досвід профілактики та запобігання мобінгу в освітньому середовищі ми з'ясували, що більшість таких програм мають системний профілактично-корекційний характер. Однією з найбільш відомих є програма Д. Ольвеуса (Olweus Bullying Prevention Program, ОБПП). Реалізація цієї програми охоплює три рівні: загальношкільний, груповий (на рівні класу) та індивідуальний. Основними компонентами програми на першому рівні є: формування у

закладі освіти відповідної координаційної групи(комітету), чия діяльність спрямовується на узгодження дій всіх учасників навчально-виховного процесу; проведення анонімних психодіагностичних досліджень серед учнів з метою моніторингу симптомів, особливостей та причин третирування (для цього Д. Ольвеус розробив та стандартизував авторську психодіагностичну методику OBVQ – OlweusBully/VictimQuestionnaire); проведення навчальних тренінгів для шкільного персоналу для його ознайомлення з сутністю проблеми та методами її вирішення; впровадження в шкільне життя норм, що виключають толерантне ставлення до третирування або інших форм насильства тощо. На другому (класному) рівні передбачається: впровадження норм нульової толерантності до третирування; проведення регулярних зустрічей з учнями класу та їх батьками. Третій рівень програми передбачає різні форми індивідуальної роботи з учнями, які виступають у ролі жертв та переслідувачів, а також з їх батьками. Результати впровадження цієї програми показали її ефективність не лише в Норвегії, але й в інших країнах, зокрема в Німеччині, Великій Британії, США. Експерти Центру з вивчення та превенції насильства Колорадського університету США визнали програму Д. Ольвеуса однією з найефективніших програм подібного типу[6].

У зв'язку з актуальністю проблеми мобінгу та кібермобінгу в Україні на рівні державних і громадських інституцій активно поширюється та вдосконалюється практика соціальної підтримки та захисту прав дітей, яка зазнала різних форм насильства. З метою попередження та профілактики явища булінгу та кібербулінгу в освітньому середовищі було розроблено низку профілактичних програм, заходів, рекомендацій, законів серед яких: Закон України № 2657-VIII від 18.12.2018 р «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню), де описаний алгоритм регування навчального закладу, система накладання штрафів); «Рекомендації для закладів освіти щодо застосування норм Закону України № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»; «Про внесення змін до Закону №322(щодо запобігання мобінгу)» та інші.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Причини виникнення мобінгу в учнівському середовищі є складними, різноманітними та взаємозалежними, як між соціальними, біологічними, успадкованими і набутими, так й між фізіологічними, психічними, індивідуальними та суспільними

чинниками. Водночас з поширенням масової культури та неминучістю зіткнення дітей з віртуальною реальністю, в якій важко розрізнити ілюзію і дійсність, вони наражаються на небезпеки віртуального світу, пов'язані з нездатністю критично сприймати інформацію через нестачу життєвого досвіду. Між кібермобінгом та дитячою агресією існує безумовний причинний зв'язок. Шкідливість непомірного споживання аудіовізуальної інформації, що містить сцени насилля, дослідники вбачають в тому, що це: 1) упевнює, що насильство – цілком прийнятний спосіб вирішення соціальних конфліктів; 2) робить дітей байдужими до людських страждань; 3) викликає страх стати жертвою насильства; 4) слугує причиною застосування насильства в реальному житті. Діти привчаються до думки, що насильство в суспільстві є нормою, вони постійно бояться стати жертвою злочинця і менш готові до того, щоб допомогти жертві злочину, відповідно ростуть більш агресивними й жорстокими [6].

Враховуючи вищесказане важливим є розповсюдження інформації серед батьківської громади про наявність спеціального програмного забезпечення, що має на меті блокування небажаної інформації на сайтах, а також спеціальні сайти присвячені питанням безпеки дітей в інтернеті, котрі в однаковій мірі необхідні для використання дітям, батькам та вчителям. До прикладу такі як: online-bezpeka.kyivstar.ua та onlandia.org.ua. Важливої уваги потребує соціально-педагогічна та корекційна робота з учасниками шкільного мобінгу в напрямку зниження агресивності, формування толерантності, емпатійності в учнів, з метою вторинної профілактики виникнення шкільного насилля.

References:

1. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. - С. 198.
2. Іванова І. В. Вивчення проблеми насильства та його превенції як один із аспектів безпечної життєдіяльності : [Електронний ресурс] / [І. В. Іванова, С. П. Гвозд'їй, Є. С. Майданюк.] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Pedagogica/26978.doc.htm.
3. Корабльова О.О. Причини виникнення мобінгу як соціально-педагогічної проблеми школярів підліткового віку /О.О. Корабльова [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
4. Leymann H. The Mobbing Encyclopaedia [Electronic resource]. – Access mode: www.leymann.se/English/frame.html. – Title from screen.

5. Медиакультура особистості: соціально-психологічний підхід: Навчальний посібник/ О.Т.Баришполець, Л.А.Найдьонова, Г.В.Мироненко, О.Є.Голубева, В.В.Різун та ін.; За ред. Л.А.Найдьонової, О.Т.Баришпольця. – К.: Міленіум, 2010.- 440 с.
6. Olweus Bullying Prevention Program (2003) // www.clemson.edu/olweus
7. Olweus D. Bullying at school: tackling the problem (2001) // www.oecdobserver.org
8. Шерман О.М. Агресія в Інтернеті // Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів. [Електронний ресурс] http://virt.ldubgd.edu.ua/pluginfile.php/14596/mod_folder/content/0/2013_1/SH2013_6.pdf?forcedownload=1
9. Юрчик О.М. Дослідження поширеності насильства серед молодших школярів / О.М. Юрчик // Наукові записки. Серія «Психологія». –Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 2. – С. 145-155.
10. Ворник Б. М. Модуль «Прояви турботу та обачливість» : [Навчально-методичний посібник] / [Ворник Б. М., Голоцван О. А., Коломієць В. П.,Талаєв К. О.] – К. : Навчальна книга, 2002. – 152 с.
11. Дроздов О. Феномен третирування у школі: шляхи вирішення проблеми : [Електронний ресурс] / Режим доступу :<http://www.politik.org.ua/vidmagcontent.php3?m=6&n=78&c=1878&setcss=1&ncss=verybig>.
12. Терещенко Л.А. Особливості прояву підліткової агресії//Практичний психолог:школа.- 2013.-№10.-С. 38-45.
13. Дагмар Нойброннер «Понимать детей. Путеводитель по теории привязанности Гордона Ньюфелда». И-во Ресурс, 2012.- 315 с.

Transliteration of References:

1. Berkovyts L. Ahressyia: prichyny, posledstvyia y kontrol. – SPb. : Praim-EVROZNAK, 2002. - S. 198.
2. Ivanova I. V. Vyvchennia problemy nasylstva ta yoho preventsii yak odyin izaspektiv bezpechnoi zhyttiediialnosti : [Elektronyi resurs] / [I. V. Ivanova,S. P. Hvozdi, Ye. S. Maidaniuk.] – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Pedagogica/26978.doc.htm.
3. Korablova O.O. Prychyny vynyknennia mobinhu yak sotsialno-pedahohichnoi problemy shkolariv pidlitkovoho viku /O.O. Korablova [Elektronnii resurs]. – Rezhym dostupu :http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
4. Leymann H. The Mobbing Encyclopaedia [Electronic resource]. – Access mode: www.leymann.se/English/frame.html. – Title from screen.
5. Mediakultura osobystosti: sotsialno-psykholohichniy pidkhd: Navchalnyi posibnyk/ O.T.Baryshpolets, L.A.Naidonova, H.V.Myronenko, O.Ie.Holubieva, V.V.Rizun ta in.; Za red. L.A.Naidonovoi, O.T.Baryshpoltia. – K.: Milenium, 2010.- 440 s.

6. Olweus Bullying Prevention Program (2003) // www.clemson.edu/olweus
7. Olweus D. Bullying at school: tackling the problem (2001) // www.oecdobserver.org
8. Sherman O.M. Ahresiiia v Interneti //Lvivskyi derzhavnyi universytet bezpeky zhyttiedialnosti, Lviv. [Elektronnyi resurs] http://virt.ldubgd.edu.ua/pluginfile.php/14596/mod_folder/content/0/2013_1/SH2013_6.pdf?forcedownload=1
9. Yurchyk O.M. Doslidzhennia poshyrenosti nasylstva sered molodshykh shkoliariv / O.M. Yurchyk // Naukovi zapysky. Seriiia «Psykhologhiia». –Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2015. – Vyp. 2. – S. 145-155.
10. Vornyk B. M. Modul «Proiavy turbotu ta obachlyvist» : [Navchalno-metodychnyi posibnyk] / [Vornyk B. M., Holotsvan O. A., Kolomiiets V. P., Talaiev K. O.] – K. : Navchalna knyha, 2002. – 152 s.
11. Drozdov O. Fenomen tretyruvannia u shkoli: shliakhy vyrishennia problemy : [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu :<http://www.politik.org.ua/vidmagcontent.php?m=6&n=78&c=1878&setcss=1&ncss=verybig>.
12. Tereshchenko L.A. Osoblyvosti proiavu pidlitkovoi ahresii//Praktychnyi psykholoh:shkola.- 2013.-№10.-S. 38-45.
13. Dahmar Noibronner «Ponymat detei. Putevodytel po teroryy pryviazannosti Hordona Niufelda». Y-vo Resurs, 2012.- 315 s.

The Author

Velichko Marina,
Postgraduate Student,
Department of Practical Psychology and Pedagogy,
Khmelnitsky National University;
Psychologist, Socialist Teacher,
Lyceum of International Relations No. 51,
Kyiv, Ukraine
E-mail: melsii@ukr.net

Abstracts

WEŁYCZKO MARYNA. **Przyczyny psychologiczne i środki zapobiegawcze dla pojawienia się mobbingu w środowisku edukacyjnym.** Artykuł określa przyczyny psychologiczne i środki zapobiegawcze zapobiegające powstawaniu zjawiska mobbingu w środowisku edukacyjnym; zjawiska mobbingu jako formy przemocy psychicznej w relacji między grupą a jednostką.

Słowa kluczowe: mobbing, cyberprzemoc, przemoc psychiczna.

ВЕЛИЧКО МАРИНА. **Психологічні причини та превентивні заходи щодо виникнення мобінгу в освітньому середовищі.** У статті розкриваються психологічні причини та превентивні заходи щодо попередження виникнення явища мобінгу в освітньому середовищі. Проаналізовано феномен явища мобінгу, як виду психологічного насилля у взаємовідносинах групи й особистості.

Ключові слова: мобінг, кібермобінг, психологічне насилля.

ВЕЛИЧКО МАРИНА. **Психологические причины и превентивные меры профилактики моббинга в ученической среде.** В статье раскрываются психологические причины и превентивные меры в направлении предупреждения возникновения явления моббинга в учебной среде. Проанализирован феномен моббинга, как вида психологического насилия во взаимоотношениях группы и личности.

Ключевые слова: моббинг, кибермоббинг, психологическое насилие.

VELYCHKO MARYNA. **Psychological causes and preventive measures of the emergence of mobbing in the educational environment.** The article reveals psychological causes and preventive measures of the emergence of mobbing in the educational environment. The phenomenon of the mobbing as a form of psychological violence in relations between the group and the individual. The article reveals the phenomenon of the mobbing as a form of psychological violence in relations between the group and the individual. Theoretical approaches to the definition of the phenomenon of mobbing and its forms. Psychological causes and legal aspects and preventive measures of mobbing in the educational environment. Mobbing and described it as "psychological terror", which includes the systematic recurrence of hostile and unethical behavior of one or more people, directed against another person. According to experts, the most significant characteristic of the phenomenon of mobbing is that it is determined only when there are multiple, but systematic, regular repetitions in behavior and attitude.

Keywords: mobbing, cyber mobbing, psychological violence.

Ірина ДАНЧЕНКО,
Ірина ПОЛУБОЯРИНА,
Валентина ТЮРІНА

Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти

Вступ. Складний, суперечливий і динамічний характер сучасного етапу розвитку людства суттєво позначається на характері індивідуального та суспільного буття людини, вимагаючи від системи вищої освіти нового підходу до формування особистості-професіонала.

Складність ситуації полягає ще в тому, що перед людством постають принципово нові проблеми: процеси суспільного розвитку набувають глобального характеру й істотно прискорюються. Тому перед системою вищої освіти постає вкрай важливе завдання: підготувати фахівців, здатних мислити сучасними категоріями, добре розуміти сутність соціальних, політичних та економічних процесів і явищ, їхні глибинні і суперечливі зв'язки, які готові стати активними суб'єктами діяльності та спілкування, реалізувати у своїй професії власний спосіб буття, брати на себе відповідальність за вирішення

професійних завдань, розширювати рамки професійної діяльності. Вирішити ці завдання можливо лише за умови формування високого рівня соціальної зрілості у студентів як майбутніх фахівців.

Пошук шляхів розв'язання цієї актуальної проблеми вимагає переосмислення цілей, змісту, концептуальних підходів та технологій освітньої діяльності сучасних закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної зрілості особистості знайшла відображення в працях філософів (Л. Буєвої, Ю. Бардіна, Ю. Гана, О. Гундар, І. Пустельник, М. Черниш та інших), соціологів (І. Половинки, Л. Сохань, О. Харчева, Ф. Філіпова та інших), психологів (А. Адлера, Е. Еріксона, Дж. Келлі, Л. Колберга, А. Маслоу, В. Мухіної, В. М'ясищева, Г. Олпорта, А. Петровського, К. Роджерса, Ж.-П. Сартра, В. Франкла, Е. Фромма, Р. Харре, К. Хорні, В. Ядова та інших) і педагогів (С. Вершловського, Я. Галети, О. Каменєвої, Б. Кобзаря, Л. Канішевської, А. Позднякова, В. Радула, І. Сопівник, М. Школьної, В. Тюріної, В. Ягоднікової та інших).

Методологічне підґрунтя становлення і розвитку особистості в умовах реформування освіти визначено у дослідженнях І. Беха, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Кременя, О. Сухомлинської, В. Тернопільської, Г. Шевченко та інших науковців.

Водночас аналіз теоретичного та практичного пошуку довів, що поза увагою дослідників залишилася складна й різноаспектна проблема формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для введення до наукового обігу поняття «соціальна зрілість студентів закладів вищої освіти» видається необхідним детальний аналіз його змістового наповнення та сутнісних характеристик. Потреба такого аналізу детермінована невивченістю зазначеного поняття та недостатньою розробленістю до сьогодні його уніфікованого визначення.

Необхідно відмітити, що поняття «зрілість особистості» використовується в філософії, антропології, акмеології, медицині, соціології, психології, педагогіці та інших науках.

Узагальнюючи наукові підходи до розуміння поняття зрілість, визначаємо останню – як особливий якісний стан розвитку особистості як системи, що інтегрально характеризує її оптимальне функціонування в напрямі подальшого прогресивного розвитку.

У виявленні сутності окресленого феномену необхідно звернути увагу на те, що більшість дослідників (Ю. Бардін, І. Даниленко,

С. Иконникова, Л. Коган, И. Кон, Л. Канішевська, К. Платонов, В. Радул, А. Реан, В. Шановський та інші) як базовий науковий термін розглядають поняття «соціальна зрілість особистості». Тоді як усі інші види зрілості (психологічна, професійна, моральна, політична, фізична тощо) вони відносять до видових понять.

У контексті вивчення теоретичних засад зазначеної проблеми необхідно відмітити, що поняття зрілості людини співвідноситься зі становленням її як особистості.

Відтак, аналізуючи поняття «особистість», її світогляд, світосприйняття, самосвідомість, сенс життя, варто уваги дослідження В. Несмелова, який трактує ці поняття з позицій цілісного суб'єкта, який усвідомлює власну дистантність стосовно зовнішнього світу, свого безпосереднього існування з позицій духовних способів об'єктивації і обґрунтовує відповідне поняття як цілісний феномен соціального становлення людини і подає його як результат соціально-духовного розвитку особистості, в основі якого лежить вільний, усвідомлений (духовний) вибір і довільно-вольова реалізація власної поведінки, спрямованої на виконання високого морального закону відповідно до ідеалу людяності (Ільїн, 2008, с. 365).

На підставі аналізу наукових джерел було з'ясовано, що існує широке розмаїття підходів щодо розуміння поняття «соціальна зрілість особистості», що пояснюється складністю і багатогранністю даного явища.

Безпосередньо, у світлі проблеми визначення соціальної зрілості студентів, заслуговує на увагу позиція В. Радула, який зазначає, що «поняття соціальна зрілість фіксує стан розвитку особистості через характер, спрямованість її діяльності на реалізацію суспільних ідеалів» (Радул, 1998, с. 32). У процесі навчально-професійної діяльності, до якої включаються студенти, формуються їх соціальні якості, які найбільш повно виявляють соціальну сутність особистості.

Поняття «формування особистості» в науковій психолого-педагогічній літературі вживається у двох значеннях. Перше трактує формування особистості як розвиток, процес і результат. У цьому значенні формування особистості є предметом психологічної науки, завдання якої – з'ясування того, що є в наявності (експериментально виявляється, знаходиться), чого можна досягти в умовах цілеспрямованих виховних і навчальних дій. Друге значення трактує формування особистості як її цілеспрямоване виховання. Це педагогічний підхід до значення завдань і способів формування

особистості. Педагогічний підхід передбачає необхідність з'ясування, що і як має бути сформовано в особистості для того, щоб вона відповідала соціально зумовленим вимогам, що ставить до неї суспільство (Семенова, 2007).

Щодо визначення соціальних якостей, які входять до складу соціальної зрілості особистості, то науковці неодноразово виділяють такі: самостійність, відповідальність (Толстих, 2004); соціальна активність (Фельдштейн, 1997); самостійність, творча ініціатива, соціальна відповідальність (Кон, 1967); соціальна активність, соціальне самовизначення, соціальна відповідальність (Радул, 1998); самоповага, самостійність, відповідальність (Вершловський, 1996); соціальна активність, відповідальність, терпимість, незалежність (Бех, 2009); соціальна активність, соціальна відповідальність, комунікативна толерантність (Шрамко, 2009); відповідальність, терпимість, саморозвиток, позитивне мислення (Реан, 2004); соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, солідарність (Канішевська, 2011); соціальна активність, толерантність, креативність, соціальна відповідальність, рефлексія (Каменєва, 2004) тощо.

Спираючись на наукові здобутки науковців, виділяємо такі соціально значущі якості соціально зрілої особистості: самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, асертивність, громадянськість.

Визначення соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти потребує визначення її структурних компонентів – йдеться про змістову структуру відповідної інтегративної якості.

Спираючись на наукові здобутки вчених (С. Вершловський, Я. Галета, Л. Канішевська, В.Радул, Т. Комар, М. Школьна та інші), репрезентуємо соціальну зрілість студентів взаємопов'язаними, взаємозумовленими компонентами: когнітивний (знання про соціальні процеси, явища і соціально значущі якості (самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, асертивність, громадянськість); емоційно-ціннісний (ціннісне ставлення до явищ суспільної дійсності та правил і моделей поведінки, прийнятих у соціумі, переживання, що відображають ставлення студентів до соціальної зрілості як особистісного надбання); мотиваційний (сформованість мотивів студентів, які спрямовують їх дії на активне, свідоме формування соціальної зрілості); рефлексивно-вольовий (довільна саморегуляція студентів, свідомо реалізація суспільних норм і цінностей); поведінково-діяльнісний

(прояв соціально значущих якостей, оволодіння вміннями будувати продуктивні соціальні відносини).

Як підсумок запропонуємо авторське бачення поняття «соціальна зрілість студентів закладів вищої освіти» як інтегративної якості, що *складається з ґрунтовних знань про соціальні процеси, явища і соціально значущі якості особистості (самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, асертивність, громадянськість); цілеспрямовано формується в освітньому процесі закладів вищої освіти; проявляється через ціннісне ставлення до явищ суспільної дійсності та правил і моделей поведінки, прийнятих у соціумі; спрямованість на розвиток потреби соціально доцільної поведінки; свідому реалізацію суспільних норм і цінностей; прояв соціально значущих якостей; оволодіння вміннями будувати продуктивні соціальні відносини, які дозволяють виступати конкурентоспроможними суб'єктами суспільно-практичної діяльності.*

Проблема формування соціальної зрілості студентів зумовлює її реалізацію на основі інтеграції методологічних підходів. Адже, на думку вчених, саме методологія надає орієнтир щодо передумов формування особистості як «цілісної істоти, а не як розрізненої сукупності проекцій абстрактних начал» (Басков, Тулінков, 2004, с. 61).

У контексті розв'язання проблеми формування соціальної зрілості особистості студентів закладів вищої освіти аграрного профілю методологічного значення набувають такі філософські принципи як *єдність загального, особливого та одиничного, природного та соціального, принцип цілісності (холізм).*

Зауважимо, що важливими філософськими категоріями для розуміння проблеми дослідження є категорії *дійсності* (філософська категорія, яка відображає актуалізоване, реалізоване буття явища) та *можливості* (філософська категорія, яка характеризує потенційне буття; це майбутнє, що міститься в теперішньому), через які розкривається концепція розвитку та формування особистості.

Відзначимо, що методологічні підходи формування соціальної зрілості студентів доцільно досліджувати на рівні загальнонаукової, конкретнонаукової методології.

Загальнонауковий рівень забезпечує світоглядну інтерпретацію наукових результатів дослідження, функціонуючи як комплекс передумов й орієнтирів пізнавально-наукової діяльності, що спирається на світоглядні основи мислення і наукову картину світу

(Юдин, 1978, с. 41-44) і передбачає звернення до *соціокультурного* (дає можливість розглядати сутність формування соціальної зрілості студентів як соціокультурного феномену й особистісної характеристики, усвідомлення значущості якої відбувається в освітньому процесі закладів вищої освіти), *системного* (означає цілісний погляд на проблему формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти і дозволяє розглядати: єдність усіх компонентів змісту поняття, що досліджується; цілісність процесу, що розглядається, як педагогічної системи) та *діяльнісного* (дає змогу висвітлити сутність формування соціальної зрілості студентів через діяльність, яка визначена пріоритетною умовою та провідним засобом формування відповідної інтегративної якості, що, відтак, розкриває логіку сприйняття студентів як суб'єктів діяльності) *підходів*.

Опрацювання формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти на рівні конкретнонаукової методології (яка визначає сукупність ідей або методів, які є базою для розв'язання конкретної дослідницької проблеми), на нашу думку, є доцільним на основі *особистісно-орієнтованого* (забезпечує орієнтацію на особистість студента як на мету, результат і визначальний критерій ефективності відповідного процесу), *аксіологічного* (забезпечує переведення, трансформацію певних соціально значущих цінностей на рівень конкретних ціннісних пріоритетів особистості), *компетентнісного* (обґрунтовує потребу студента бути здатним і готовим застосовувати набуті знання, уміння, навички та звички продуктивних соціальних відносин для професійної самореалізації та ефективної соціальної діяльності) *підходів*.

Відповідно до виокремленої структури визначено критерії та показники сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти аграрного профілю: *оволодіння знаннями про соціально значущі якості та соціально-культурні процеси та явища* (показники: знання про соціально значущі якості та усвідомлення необхідності їх формувати; повнота, глибина, міцність знань про соціально-культурні процеси та явища, норми, правила, моделі поведінки, уміння їх отримувати і застосовувати); *ціннісне ставлення до соціально значущих цінностей та здатність керувати емоційною сферою на базі прийняття рішень* (показники: ставлення до соціально значущих цінностей суспільства; здатність розуміти та керувати відносинами особистості, що репрезентовані в емоціях); *значущість формування соціальної зрілості* (показники: спрямованість на ефективну соціальну взаємодію, ділову

співпрацю; актуалізація потреби в активному, свідомому формуванні соціальної зрілості); здійснення *свідомо регульованої поведінки, спрямованої на формування соціальної зрілості* (показники: здатність рішуче й обґрунтовано приймати рішення та вирішувати соціальні завдання; свідома саморегуляція у напрямі формування соціальної зрілості); *здатність будувати продуктивні соціальні відносини, які дозволяють виступати конкурентоспроможними суб'єктами суспільно-практичної діяльності* (показники: прояв соціально значущих якостей (самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, асертивність, громадянськість); уміння конструктивно виконувати соціальні завдання та вирішувати конфліктні ситуації).

Проблема розробки та діагностики критеріїв і показників соціальної зрілості студентів пов'язана з проблемою виділення рівнів досліджуваного об'єкта. Кожен об'єкт може мати кілька рівнів або станів розвитку. Відповідно до положення, що було запропоноване С. Гончаренком, В. Загвязинським, Л. Рувинським, І. Кобиляцьким, В. Тюріною, визначаємо за доцільне виділити три рівні соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти, а саме: високий, середній і низький.

Для якісного оцінювання рівня сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти користувалися визначеними в ході дослідження когнітивним, мотиваційним, емоційно-ціннісним, рефлексивно-вольовим і поведінково-діяльнісним компонентами, критерії та показники яких уможливають з'ясування кількісних і якісних характеристик щодо наявності, міцності, тривалості, дієвості вияву соціальної зрілості студентів.

Констатувальний експеримент охоплював 686 студентів Харківського національного університету внутрішніх справ, Харківського національного технічного університету імені Петра Василенка, Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського. В експерименті взяли участь чотири групи, розподілені залежно від закладів вищої освіти, які брали участь в педагогічному експерименті. Завдання експериментального дослідження передбачало вивчення загального рівня сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.

Для визначення рівнів сформованості соціальної зрілості студентів було використано такі авторські та стандартизовані діагностичні методики: опитувальник «Соціально значущі якості особистості студентів»; метод незакінчених речень щодо визначення

усвідомленості потреби студентів в активному, свідомому формуванні соціальної зрілості; самооцінка рівня сформованості соціальної зрілості та свідомо регульованої соціальної поведінки; виявлення рівня соціальної активності студентів закладів вищої освіти; визначення позиції-ставлення особистості до соціально-культурних процесів та явищ; спрямованості особистості Б. Басса; ціннісних орієнтацій М. Рокича (модифікована Д. Леонтьєвим); емоційного інтелекту (Н. Холла); комунікативної толерантності (В. Бойко); особистісної конкурентоспроможності; завдання, які характеризують обсяг та міцність оволодіння студентами знаннями про соціальні процеси і явища; соціального інтелекту (за Гілфордом – О'Саллівеном, модифікація Д. Ушакова), вольового самоконтролю (А. Зверков, Е. Ейдман), асертивності (модифікація В. Каппоні, Т. Новак), громадянської самосвідомості особистості; діагностика схильності до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптована Н. Грішиною); опитувальники: «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанова (Шкала «Самостійність»), діагностики рівня відповідальності тощо.

У визначенні середньої кількісної характеристики сформованості інтегративної якості у студентів за кожним з трьох рівнів скористувалися виведенням середньої арифметичної по кожному з них за формулою: $X = (X_1 + X_2 + X_3 + \dots + X_N) / N = \sum X_i / N$, де X – середня арифметична; $X_1, X_2, X_3 \dots X_N$ – результати окремих методів, N – кількість методів експериментального дослідження, $\sum$ – сума результатів усіх методів.

Крім того, під час дослідження спочатку ми з'ясовували рівень сформованості соціальної зрілості студентів за кожним показником визначених компонентів соціальної зрілості студентів (когнітивного, емоційно-ціннісного, мотиваційного, рефлексивно-вольового, поведінково-діяльнісного), потім знаходили середнє арифметичне шляхом поділу суми всіх коефіцієнтів на їх кількість за кожним рівнем.

Загальний рівень сформованості соціальної зрілості студентів за рівнями сформованості їх соціальної зрілості подано в таблиці 1.

З метою визначення еквівалентності груп за рівнями сформованості соціальної зрілості студентів, застосовувався багатофункціональний F -критерій кутового перетворення Р. Фішера.

Відмінність результатів у групах, які брали участь у експерименті, є незначущою, що підтверджує однорідність груп (Гмурман, 1972). На підставі закону великих чисел справедливо стверджувати, що вибірка є репрезентативною, якщо вона реалізована випадково: кожний

Таблиця 1.

Загальний рівень сформованості компонентів соціальної зрілості студентів на етапі проведення констатувального експерименту

Групи, які брали участь у експерименті	Рівні сформованості компонентів соціальної зрілості студентів					
	<i>Високий</i>		<i>Середній</i>		<i>Низький</i>	
	Кіл-ть	%	Кіл-ть	%	Кіл-ть	%
Г 1 (n=190)	15	7,9	69	36,3	106	55,8
Г 2 (n=158)	11	7,1	53	33,4	94	59,5
Г 3 (n=170)	12	7,1	56	32,9	102	60,0
Г 4 (n=168)	4	2,4	53	31,5	111	66,1
<i>Середній показник</i>	6,1 %		33,5 %		60,4 %	

об'єкт вибірки відібраний випадково з генеральної сукупності, якщо всі об'єкти мають однакову ймовірність потрапити у вибірку, яка формується (Гмурман, 1972). Тому, з одержаних результатів визначаємо Г 1 як контрольну групу (К), а Г 2, Г 3, Г 4 відповідно як експериментальні групи (Е 1, Е 2, Е 3).

Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив, що в середньому високий рівень сформованості соціальної зрілості притаманний 6,1 % студентів, середній рівень сформованості цієї якості мають 33,5 % опитаних, низький рівень сформованості соціальної зрілості визначено у 60,4 % респондентів.

Таким чином, результати констатувального експерименту підтвердили, що рівень сформованості соціальної зрілості студентів є недостатнім, що доводить необхідність розроблення і впровадження в освітній процес закладів вищої освіти організаційно-методичного забезпечення процесу формування соціальної зрілості студентів в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Організаційно-методичне забезпечення формування соціальної зрілості студентів в освітньому процесі закладів вищої освіти систематизовано згідно з організаційно-педагогічними умовами.

З метою забезпечити досягнення студентами належного рівня соціальної зрілості нами визначено комплекс організаційно-педагогічних умов як сукупність явищ, дій і заходів, що інтегруються в єдине ціле.

Поділяючи думку С. Федоренко, вважаємо доречним використувати поняття «організаційно-педагогічні умови», оскільки воно «експліцитно відбиває погляд на освітнє середовище як комплексну систему внутрішніх і зовнішніх впливів на розвиток особистісної сфери суб'єктів навчально-виховного процесу (*згідно оновлень чинного законодавства України – освітнього процесу*)» (Федоренко, 2017, с. 158).

Для визначення організаційно-педагогічних умов, які забезпечують формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти, було проведено їх експертне оцінювання. У запропонованому дослідженні взяли участь 78 викладачів. За результатами пілотажного дослідження визначено такі організаційно-педагогічні умови, на які найчастіше вказували викладачі, а саме: по-перше, викладання спецкурсу варіативного компоненту програми закладів вищої освіти «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти»; по-друге, оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти; по-третє, розроблення та впровадження інтерактивної програми виховання студентів «Соціальна зрілість особистості як основа ефективної самореалізації».

Потенціал щодо формування соціальної зрілості студентської молоді має розроблений спецкурс «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти», оскільки він створює оптимальні умови для здобуття студентами знань про соціальну зрілість особистості, інтеріоризацію її як особистісної якості, накопичення досвіду формування та виявлення соціально значущих якостей (соціальна активність, соціальна відповідальність і самостійність, толерантність, асертивність, громадянськість).

Програмою спецкурсу передбачено проведення теоретичних занять, які мали на меті вдосконалення знань слухачів про соціально значущі якості особистості, соціальні процеси, явища, закони, принципи та соціокультурні тенденції розвитку суспільства і проводились у формі лекцій (лекцій-бесід, лекцій-диспутів), що спряли формуванню вмінь налагоджувати конструктивні міжособистісні контакти та відстоювати власну позицію, а також практичних занять, які проводяться у формі ділових та рольових

ігор, вправ, спрямованих на формування соціальної зрілості.

Діяльність, спрямована на *оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти* передбачала проведення з педагогами, які викладають соціально-гуманітарні дисципліни у закладах вищої освіти, низку дискусійних зустрічей, які відбувалися під час засідань кафедри, методичних рад, конференцій, на яких обговорювалися питання оптимізації виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти; виокремлення теоретичних знань про соціальну зрілість особистості та можливості їх використання під час вивчення навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу («Філософія», «Історія України», «Педагогіка», «Соціологія», «Психологія»); здійснення діяльності, спрямованої на формування соціальної зрілості студентів під час викладання навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу; здійснення корекції цілей наступного циклу роботи стосовно забезпечення якісного педагогічного процесу, спрямованого на оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.

Прикладами завдань, які покликані формувати самостійність, соціальну активність, соціальну відповідальність, можуть слугувати такі: «Ідеальне завдання», «Повторюємо з контролем», «Власне дослідження», «Розв'язання парадоксу», «Осмилення власного «Я»», «Власна опора», «Лови помилку!», «Кожному – своя ділянка», «Особливе завдання», «Фактологічний диктант», «Кредит довіри», «Власна валюта», «Ідеальне планування», «Хвилина мотивації» та інші.

Розробка та впровадження *інтерактивної програми виховання студентів «Соціальна зрілість особистості як основа ефективної самореалізації»* передбачала формування компонентів соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти. Розроблювання та впровадження відповідної інтерактивної програми виховання студентів здійснювалась відповідно до Концепції виховної роботи закладів вищої освіти, змістовна сторона якої забезпечує можливість доступу студентської молоді до вичерпної інформації з питань досягнень світової та вітчизняної культури; вільного самовизначення студентської молоді у світоглядних позиціях, духовних інтересах і цінностях після одержання широкої та об'єктивної інформації

про світоглядні позиції, інтереси та цінності як вітчизняного, так і світового рівня; вироблення необхідності визначення молодого людиною своєї громадянської позиції, любові до Батьківщини, пріоритетності людини, духовності та високого рівня культури.

У процесі реалізації зазначеної програми використовувалися форми та методи, які спонукали студентів до самостійного пошуку і допомагали здійснити перехід від теоретичного рівня до прикладних знань; спрямовували студентів на ефективну взаємодію та ділову співпрацю; сприяли формуванню здатності до самоаналізу, до професійної самореалізації; до усвідомлення необхідності формувати соціальну зрілість, проявляти соціально значущі якості особистості. Дієвими виявилися різноманітні методи: розповіді, пояснення, бесіди, переконування, приклад, дискусії, педагогічна вимога, суспільна думка, привчання, вправи, створення виховних ситуацій, рольові та імітаційні ігри, заняття з елементами тренінгу та інші.

Зокрема, студентську молодь зацікавили години спілкування та бесіди-зустрічі («Бути результативним», «Наукові школи ХНТУСГ ім. П. Василенка», «Інженерна еліта України», «Я – громадянин» та інші); заняття з елементами тренінгу («Аграрій за покликанням», «Правоохоронець за покликанням», «Музикант за покликанням», «Сприймання соціальної ситуації», «Толерантність особистості як готовність до взаємодії з людьми», «Крізь терні до зірок», «Формую власну конкурентоспроможність» та інші); реалізація проектів («Вступна компанія», «Ярмарок добра», «Обміняй книгу», «Техніка як творча діяльність», «Довкілля» та інші); підготовка та проведення фотовиставок («Ми відповідальні», «Родинні зв'язки», «Краса рідного краю» та інші); просвітницька лекція-ділова гра «Самоменеджмент»; участь студентів у перфомансі «Я проти насилля»; групова дискусія «Запобігання плагіату як чинник формування соціальної відповідальності студентів»; участь у засіданні постійно діючого психологічного семінару («Конкурентоспроможність як провідна якість фахівця», «Стоп конфлікт!» та інші); круглі столи («Як навчитись почувати себе впевнено» (I курс), «Асертивність та асертивна поведінка» (II курс), «99 сценаріїв підвищення власної самооцінки» (III курс), «Соціальні вміння, навички та звички» (VI курс)); написання есе «Я – соціально зріла особистість», «Традиція – передача вогню, а не поклоніння попелу»; творів-роздумів («Майбутнє народжується сьогодні», «Чи можна дістати гармонії, працюючи на землі?») та інші.

По завершенню формувального експерименту здійснено

завершальне діагностичне дослідження студентської молоді, метою якого було з'ясування впливу організаційно-методичного забезпечення процесу формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти на основі проведення порівняльної оцінки рівнів сформованості відповідної інтегративної якості в контрольній та експериментальних групах.

На початку формувального експерименту було висунуто припущення, теоретичною основою якого стали наукові здобутки І. Данченко, І. Полубояриної, В. Тюріної, О. Федоренко та інших, про те, що ефективність формування соціальної зрілості студентів залежить від організаційно-методичного забезпечення відповідного процесу.

У контрольній групі (К) освітній процес відбувався за традиційною схемою, спеціальна діяльність, спрямована на формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти, не здійснювалась. У групі Е 1 передбачалось викладання спецкурсу «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти». У групі Е 2 в освітньому процесі разом з викладанням спецкурсу «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти» здійснювалась діяльність, спрямована на оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів. У групі Е 3 в освітньому процесі поряд з викладанням спецкурсу «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти» та діяльністю, спрямованою на оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів, передбачалось впровадження інтерактивної програми виховання студентів «Соціальна зрілість особистості як основа ефективної самореалізації», мета якої формування компонентів соціальної зрілості студентів.

Відповідна організація дослідно-експериментальної діяльності давала змогу перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості студентів.

З метою забезпечення оцінки рівня достовірності отриманих результатів та статистичного підтвердження гіпотези використано непараметричний критерій Пірсона (критерій χ^2), який розраховувався за допомогою пакету STATISTICA 6.0. Для нашої вибірки критичне значення критерію Пірсона дорівнює 5,991. Це означає, якщо емпіричне значення χ^2 менше критичного, то вірогідні зміни відсутні; якщо емпіричне значення χ^2 більше критичного, то

Таблиця 2.

Характеристика рівнів сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти контрольної та експериментальних груп до і після формувального експерименту

Групи	Рівні сформованості компонентів соціальної зрілості студентів									Вірогідність між Е та К групами
	Високий			Середній			Низький			
	до експерименту	після експерименту	<i>динаміка</i>	до експерименту	після експерименту	<i>динаміка</i>	до експерименту	після експерименту	<i>динаміка</i>	
К (n=190)	7,9 (n=15)	8,4 (n=16)	+0,5	36,3 (n=69)	40,0 (n=76)	+3,7	55,8 (n=106)	51,6 (n=98)	-4,2	–
E1 (n=158)	7,1 (n=11)	26,6 (n=42)	+19,6	33,4 (n=53)	60,1 (n=95)	+26,7	59,5 (n=94)	13,3 (n=21)	-46,2	p<0,05 $\chi^2= 62,39> 5,99$
E2 (n=170)	7,1 (n=12)	30,0 (n=51)	+22,9	32,9 (n=56)	57,1 (n=97)	+24,2	60,0 (n=102)	12,9 (n=22)	-47,1	p<0,05 $\chi^2= 70,61 > 5,99$
E3 (n=168)	2,4 (n=4)	36,3 (n=61)	+33,9	31,5 (n=53)	60,1 (n=101)	+28,6	66,1 (n=111)	3,6 (n=6)	-62,5	p<0,05 $\chi^2= 82,84 > 5,99$

існує вірогідна різниця між порівнювальними вибірками. Під час проведення контрольного зрізу було визначено та проаналізовано кількісні значення рівнів сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти контрольної та експериментальних груп; встановлено відповідну динаміку показників (таблиця 2).

Позитивні тенденції спостерігаються між усіма експериментальними групами, підтверджуючи припущення стосовного того, що підвищення рівня сформованості соціальної зрілості студентів залежить від організаційно-методичного забезпечення даного процесу.

Аналіз одержаних результатів уможливорює висновок, що найбільш вагомими результатами було одержано у третій

експериментальній групі (ЕЗ), у якій були реалізовані всі забезпечені нами організаційно-педагогічні умови.

На підставі аналізу результатів, одержаних після завершення експериментального дослідження, визначено такі показники рівнів сформованості соціальної зрілості студентів експериментальної (ЕЗ) та контрольної (К) груп: високий рівень сформованості соціальної зрілості притаманний 36,3 % студентів ЕЗ та 8,4 % студентів К, отже, динаміки зростання цього рівня в ЕЗ дорівнює + 33,9 %; середній рівень сформованості соціальної зрілості притаманний 60,1 % студентів ЕЗ та 40,0 % студентів К (динаміка: +28,6 %); низький рівень сформованості соціальної зрілості притаманний 3,6 % студентської молоді ЕЗ та 51,6 % респондентів К (динаміка: -62,5 %).

Висновки. Таким чином, результати дослідно-експериментальної роботи свідчать про достовірність висунутої гіпотези щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти як цілеспрямованого педагогічного процесу, та який буде ефективним, якщо здійснюватиметься відповідно до науково обґрунтованих теоретико-методичних засад.

Перспективи майбутніх досліджень. Ураховуючи результати педагогічного експерименту, розроблено такі перспективні напрямки формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти: впровадження організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості студентів в практику роботи закладів вищої освіти всіх рівнів акредитації; дослідження гендерних аспектів формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти; удосконалення діагностичного інструментарію, який дає змогу визначити рівень сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти та організаційно-методичного забезпечення процесу формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.

References:

1. Басков, А.Я. и Тулинков, Н.В., 2004. Методология научного исследования. Киев: Высшая школа.
2. Бех, І.Д., 2009. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. Виховання і культура, 1-2 (17-18), с.5-7.
3. Вишневецький, О., 1996. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси: навчальний посібник. Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти.
4. Гмурман, В. Е., 1972. Теория вероятностей и математическая статистика. Москва: Высшая школа.

5. Гончаренко, С.У., 2010. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця: Планер.
6. Данченко, І.О., 2019. Формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. (Дис. док. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
7. Ильин, Н.П., 2008. Трагедия русской философии. Москва: Айрис-Пресс.
8. Каменева, Е.Г., 2004. Развитие социальной зрелости студентов педагогического вуза. (Дис. канд. пед. наук). Оренбургский государственный университет, Оренбург.
9. Канишевська, Л.В., 2011b. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності. (Дис. док. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
10. Полубоярина, І.І., 2014. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки обдарованих студентів музичних спеціальностей у вищих навчальних закладах. (Дис. док. пед. наук). Харківський національний університет мистецтв ім. І.П. Котляревського, Харків.
11. Радул, В.В., 1998. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика). (Дис. док. пед. наук). Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ.
12. Реан, А.А., 2004. Психология личности. Социализация, поведение, общение. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак.
13. Рудницька, О.П., 2005. Педагогіка : загальна та мистецька: навчальний посібник Тернопіль: Навчальна книга-Богдан.
14. Семенова, А.В., 2009. Прадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх вчителів. Одеса: Юридична література.
15. Сойчук, Р.Л., 2017. Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівської молоді. (Дис. док. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
16. Толстых, Т. Н., 2004. Становление социальной зрелости учащихся юношеского возраста в условиях проектной деятельности. Психология в школе, 4. с. 22–24.
17. Тюріна, В.О., 1995. Формування пізнавальної самостійності учнів загальноосвітньої школи. (Дис. док. пед. наук). Інститут педагогіки. Київ.
18. Федоренко, О.І., 2008. Підготовка майбутніх працівників органів внутрішніх справ до соціальної та виховної роботи з підлітками. (Дис. док. пед. наук). Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків.
19. Федоренко, С., 2017. Виховання гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Київ: Київський університет.
20. Фельдштейн, Д.И., 1997. Социальное развитие в пространстве-времени детства. Москва: Флинта.
21. Шрамко, Н. В., 2009. Вузовская подготовка как этап становления социальной

- зрелости студентов. (Дис. канд. пед. наук). Уральский государственный педагогический университет, Екатеринбург.
22. Юдин, Э., 1978. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки. Москва: Наука.
23. Яворська, Г.Х., 2006. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України. (Дис. док. пед. наук). Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ.

Transliteration of References:

1. Baskov, A. y Tulyнков, N.V. (2004). Metodolohiya nauchnoho yssledovanyia [Research Methodology]. Kyev: Vysshiaia shkola. (In Russian)
2. Bekh, I.D., 2009. Teoretyko-prykladnyi sens kompetentnisnoho pidkhodu u pedahohitsi [Theoretical and applied sense of competence approach in pedagogy]. Vykhovannia i kultura, 1–2 (17–18), 5–7. (In Ukrainian)
3. Vyshnevskiy, O. (1996). Suchasne ukrainske vykhovannia: pedahohichni narysy: navchalnyi posibnyk [Contemporary Ukrainian Education: Pedagogical Sketches]. Lviv: Lvivskiy oblasnyi naukovo-metodychnyi instytut osvity. (In Ukrainian)
4. Hmurman, V. E. (1972). Teoryia veroiatnostei y matematycheskaia statystyka [Theory of Probability and Mathematical Statistics]. Moskva: Vysshiaia shkola. (In Russian)
5. Honcharenko, S.U. (2010). Pedahohichni doslidzhennia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Kyiv; Vinnytsia: Planer. (In Ukrainian)
6. Danchenko, I.O. (2019). Formuvannia sotsialnoi zrilosti studentiv vyshchyykh ahrarynykh navchalnykh zakladiv [Formation of social maturity of students of higher agrarian educational institutions]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy, Kyiv. (In Ukrainian)
7. Ylyn, N.P. (2008). Trahedya russkoi fylosofyy [The tragedy of Russian philosophy]. Moskva: Airys-Press.
8. Kameneva, E.H. (2004). Razvytye sotsyalnoi zrelosty studentov pedahohycheskoho vuza [The development of social maturity of students of pedagogical university]. (Dys. kand. ped. nauk). Orenburhskiy hosudarstvennyi unyversytet, Orenburh. (In Ukrainian)
9. Kanishevskaya, L.V. (2011). Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykh zahalnoosvitnykh shkyl-internativ u pozaurochnii diialnosti [Theoretical and methodological bases of education of social maturity of senior pupils of general educational boarding schools in extracurricular activities]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy, Kyiv. (In Ukrainian)
10. Poluboiaryna, I.I. (2014). Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky obdarovanykh studentiv muzychnykh spetsialnostei u vyshchyykh navchalnykh

- zakladakh [Theoretical and methodical principles of professional training of gifted students of music specialties in higher educational institutions]. (Dys. dok. ped. nauk). Kharkivskiy natsionalnyi universytet mystetstv im. I.P. Kotliarevskoho, Kharkiv. (In Ukrainian)
11. Radul, V.V. (1998). Stanovlennia sotsialnoi zrilosti molodoho vchytelia (teoriia i praktyka) [The formation of the social maturity of the young teacher (theory and practice)]. (Dys. dok. ped. nauk). Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M.P. Drahomanova, Kyiv. (In Ukrainian)
 12. Rean, A.A. (2004). Psykholohyia lychnosti. Sotsyalyzatsyia, povedenye, obshchene [Psychology of Personality. Socialization, behavior, communication]. Sankt-Peterburh: Praim-Evroznak. (In Russian)
 13. Rudnytska, O.P. (2005). Pedahohika: zahalna ta mystetska: navchalnyi posibnyk [Pedagogy: general and artistic]. Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan. (In Russian)
 14. Semenova, A.V. (2009). Pradyhmalne modeliuvannia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv [The pristine simulation in the training of future teachers]. Odesa: Yurydychna literatura. (In Ukrainian)
 15. Soichuk, R.L. (2017). Teoretyko-metodychni zasady vykhovannia natsionalnoho samostverdzhenia v uchnivskoi molodi [Theoretical and methodical principles of education of national self-affirmation in students' youth]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy, Kyiv. (In Ukrainian)
 16. Tolstykh, T. N. (2004). Stanovlenye sotsyalnoi zrelosti uchashchysia yunosheskoho vozrasta v usloviakh proektnoi deiatelnosti [Formation of social maturity of adolescent students in the context of project activities]. *Psykholohyia v shkole*, 4, 22–24. (In Russian)
 17. Tiurina, V.O. (1995). Formuvannia piznavalnoi samostiinosti uchniv zahalnoosvitnoi shkoly [Formation of cognitive autonomy of students of a secondary school]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut pedahohiky. Kyiv. (In Ukrainian)
 18. Fedorenko, O.I. (2008). Pidhotovka maibutnikh pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav do sotsialnoi ta vykhovnoi roboty z pidlitkami [Training of future law enforcement officers for social and educational work with adolescents]. (Dys. dok. ped. nauk). Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, Kharkiv. (In Ukrainian)
 19. Fedorenko, S. (2017). Vykhovannia humanitarnoi kultury studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv SSHa [Upbringing of the humanitarian culture of students of higher educational institutions of the USA]. Kyiv: Kyivskiy universytet. (In Ukrainian)
 20. Feldshtein, D.Y. (1997). Sotsyalnoe razvytye v prostranstve-vremeny detstva [Social development in the space-time of childhood]. Moskva: Flynta. (In Russian)
 21. Shramko, N. V. (2009). Vuzovskaia podhotovka kak etap stanovleniya sotsyalnoi zrelosti studentov [University training as a stage of formation of social maturity of students]. (Dys. kand. ped. nauk). Uralskiy gosudarstvennyi pedahohicheskii universytet, Ekaterinburh. (In Russian)

22. Iudyn, E. (1978). Systemnyi podkhod y pryntsyp deiatelnosti: Metodolohycheskye problemy sovremennoi nauky [System approach and principle of activity: Methodological problems of modern science]. Moskva: Nauka. (In Russian)
23. Iavorska, H.Kh. (2006). Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia sotsialno Theoretical and methodical principles of formation of social-professional maturity of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine -profesiinoi zrilosti kursantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy [Theoretical and methodical principles of formation of social-professional maturity of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity APN Ukrainy, Kyiv. (In Ukrainian)

Authors

Danchenko Iryna,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Chair UNESCO Department «Philosophy of
Human Communication» and Social and
Humanitarian Disciplines,
Kharkiv Peter Vasilenko National
Technical University of Agriculture,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: irinadanchenco@gmail.com*

Poluboiaryna Iryna,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of
General and Specialized Piano,
Kharkiv National University of Arts
named after I.P. Kotlyarevsky,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: 195828@ukr.net*

Tyrina Valentyna,
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor, Department of Sociology and Psychology,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: turinavale@gmail.com*

Abstracts

DANCZENKO IRYNA, POŁUBOJARYNA IRYNA, TIURINA WALENTYNA. **Kształtowanie dojrzałości społecznej studentów uczelni wyższych.** Problem kształtowania dojrzałości społecznej studentów jako przyszłych specjalistów jest definiowany jako jeden z głównych problemów współczesnych instytucji szkolnictwa wyższego Ukrainy; określono czynniki, które determinują skuteczność kształtowania dojrzałości społecznej studentów; opracowano i przedstawiono definicję pojęcia „dojrzałość społeczna studentów szkół wyższych”, określono jej strukturę jako integralną cechę osobowości oraz wymieniono warunki organizacyjno-pedagogiczne sprzyjające efektywnemu kształtowaniu dojrzałości społecznej uczniów w warunkach realizacji procesu kształcenia na uczelniach; pokazano wpływ aktywności zawodowej na cechy dojrzałości społecznej osoby; opisano przebieg eksperymentu i przeanalizowano jego wyniki, które świadczą o uzależnieniu poziomu ukształtowania dojrzałości społecznej studentów od zapewnienia warunków organizacyjno-pedagogicznych w procesie dydaktyczno-wychowawczym na uczelni.

Słowa kluczowe: dojrzałość społeczna, dojrzałość społeczna studentów uczelni, struktura dojrzałości społecznej, warunki organizacyjno-pedagogiczne.

ДАНЧЕНКО ІРИНА, ПОЛУБОЯРИНА ІРИНА, ТЮРИНА ВАЛЕНТИНА. **Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.** Проблему формування соціальної зрілості студентів як майбутніх фахівців визначено як одну з провідних проблем, що стоять перед сучасними закладами вищої освіти України; обґрунтовано фактори, що зумовлюють ефективність формування соціальної зрілості студентів; розроблено і наведено визначення поняття «соціальна зрілість студентів закладів вищої освіти», розкрито її структуру як інтегральної якості особистості та виявлено організаційно-педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню соціальної зрілості студентів в умовах здійснення навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти; показано вплив професійної діяльності на особливості соціальної зрілості особистості; описано хід експерименту та проаналізовано його результати, які свідчать про залежність рівня сформованості соціальної зрілості студентів від забезпечення організаційно-педагогічних умов у навчально-виховному процесі у закладі вищої освіти.

Ключові слова: соціальна зрілість, соціальна зрілість студентів закладу вищої освіти, структура соціальної зрілості, організаційно-педагогічні умови.

ДАНЧЕНКО ИРИНА, ПОЛУБОЯРИНА ИРИНА, ТЮРИНА ВАЛЕНТИНА. **Формирование социальной зрелости студентов учреждений высшего образования.** Проблема формирования социальной зрелости студентов как будущих специалистов определена как одна из ведущих проблем, стоящих перед современными вузами Украины; обоснованно факторы, обуславливающие эффективность формирования социальной зрелости студентов; разработаны и приведены определения «социальная зрелость студентов высших учебных заведений», раскрыто ее структуру как интегрального качества личности и выявлены организационно-педагогические условия, способствующие эффективному формированию социальной зрелости студентов в условиях осуществления учебно-воспитательного процесса в учреждениях высшего образования; показано влияние профессиональной деятельности на особенности социальной зрелости личности; описан ход эксперимента и проанализированы его результаты, свидетельствующие о зависимости уровня сформированности социальной зрелости студентов от обеспечения организационно-педагогических условий в учебно-воспитательном процессе в заведении высшего образования.

Ключевые слова: социальная зрелость, социальная зрелость студентов учреждения высшего образования, структура социальной зрелости, организационно-педагогические условия.

DANCHENKO IRYNA, POLUBOIARYNA IRYNA, TYRINA VALENTYNA. **Formation of social maturity of students of institutions of higher education.** The problem of the formation of social maturity of students as future specialists has been defined as one of the leading problems which are faced by modern institutions of higher education of Ukraine; the factors that determine the effectiveness of the formation of social maturity of students have been substantiated; the definition of the concept of "social maturity of students of higher education institutions" has been developed and presented, we have revealed its structure as the integral quality of the personality, and the organizational and pedagogical conditions that promote the effective formation of social maturity of students in the conditions of the implementation of the educational process at higher education institutions have been revealed; we

have shown the influence of the professional activity on the peculiarities of social maturity of a personality; the course of the experiment is described and we have analysed its results, which testify to the dependence of the level of the formation of social maturity of students on the provision of the organizational and pedagogical conditions during the educational process at a higher education institution.

Keywords: *social maturity, social maturity of students of higher education institutions, structure of social maturity, organizational and pedagogical conditions.*

Катерина ОЛЕКСАНДРЕНКО,
Ольга МИСЕЧКО

Психологічні та лінгвістичні чинники сприйняття і розуміння іншомовного тексту

Вступ. Феномен сприйняття і розуміння не перестає бути предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців протягом останніх десятиріч. Безперечним є той факт, що розуміння сутності предмета, явища, процесу нерозривно пов'язане з отриманням суб'єктом пізнавальної діяльності достатньої інформації про матеріальний та духовний світ.

За сучасними уявленнями, текст є унікальною складною словесною цілісністю, у якій зосереджені процес і пізнання дійсності, тобто саме на рівні тексту, а не речення реалізується задум висловлювання, проходить взаємодія мови і мислення.

Серед найбільш поширених концепцій дослідження тексту виділимо наступні: логічний неопозитивізм (М. Шлік, 1985; Р. Карнап, 2002), теорія лінгвістичного аналізу (Л. Вітгенштайн, 1985; Дж. Остін, 1986; О.О. Селіванова, 2002), структуралізм (Ф. де Соссюр,

1973; Р. Барт, 2002). Заслужують на увагу і герменевтичні аспекти, де ключовими категоріями виступають розуміння та інтерпретація (Г.І. Богін, 1986; О.В. Васильєва, 2000; Г. Гадамер, 1988).

Прихильники психолінгвістичного підходу (Л.С. Виготський, 1991; О.О. Леонтьєв, 1999; М.І. Жинкін, 1982; О.О. Залевська, 2005; О.О. Залевська, І.А. Медведєва, 2002; С.В. Засекін, 2006; Н. Cuyskens, Rene' Dirven, John Taylor, 2003) розглядають розуміння як побудову проєкції тексту. Зокрема, О.О. Леонтьєв зазначає, що основною закономірністю розуміння тексту є здатність інформації до згортання, у процесі якого здійснюється переведення її у внутрішнє мовлення. Найвищим ступенем розуміння, на думку вченого, є можливість вільного викладу суб'єктом зрозумілої йому інформації, закодованої в тексті, власними словами, а це досягається лише за умови переведення сприйнятої інформації у внутрішній код реципієнта (Леонтьєв, 1999: 134-135). Сучасні дослідники тексту у якості методу вивчення свого об'єкта використовують когнітивний підхід, який лежить в основі когнітивної лінгвістики

Метою статті є дослідження прагматично значимих, але недостатньо вивчених характеристик тексту: семантичної напруженості та рекурентності лексичних одиниць як психологічних чинників, що впливають на процеси сприйняття, осмислення, запам'ятовування текстового матеріалу і його подальшого відтворення.

Методи та методики дослідження. У реалізації мети зазначеної статті нами використано загальнонаукові методи *теоретичного* рівня, а саме: концептуальний аналіз наукової літератури з використанням інтерпретації, систематизації та узагальнення, а також *емпіричні* – спостереження, психолінгвістичний аналіз якості розуміння та інтерпретації іншомовного тексту, формувальний експеримент, аналіз отриманих емпіричних даних.

Результати дослідження. В основі нашого розуміння тексту лежать наступні міркування:

Текст – це продукт відображення ситуації;

Текст є вербально вираженою і знаково зафіксованою реакцією на ситуацію;

Будучи фрагментом екстралінгвістичної і лінгвістичної реальності, текст володіє цілим рядом формальних і змістових категорій;

Будучи основним засобом спілкування, текст живе саме в комунікації – в момент породження і в момент сприйняття;

Текст – це витвір людини, тому він пов'язаний з особливостями людської свідомості і мислення.

Лінгвістичний підхід до аналізу тексту характеризується вивченням внутрішньоструктурних факторів, що лежать в основі організації тексту. Зв'язність, цілісність, семантична завершеність розглядаються як основні ознаки текстових одиниць. Виділяються граматичні, лексичні і інтонаційні засоби, які забезпечують основну текстоутворюючу властивість – зв'язність. (І.Р. Гальперін, 1981; М.М. Бахтін, 1979; О.О. Селіванова, 2002).

У свою чергу психологія займається засобами психічної діяльності при породженні тексту і його сприйнятті. Завдання психологічного аналізу у дослідженні тексту є дещо ширшим, ніж лінгвістичний підхід «у чистому вигляді». Тут дослідник стикається як із суто психологічними проблемами аналізу, так і з лінгвістичними аспектами, без яких неможливо обійтись, оскільки текст має безпосередньо мовленнєве оформлення і, відповідно, його психологічне дослідження буде емпіричним. (Г.І. Богін, 1986; В.К. Колобаєв, 1989; О.С. Кубрякова, 2004; О.О. Леонтьєв, 1999).

Методика цікавиться текстом як однією із можливих одиниць навчання іноземних мов. Ряд учених-методистів (І.О. Зимня, 1991; З.І. Клишнікова, 1983; В.Л. Скалкін, 1981) розглядають текст як основну одиницю комунікації, і, виходячи з цього, аналізують тексти з точки зору їхньої придатності до процесу навчання. Методика, таким чином, здійснює практичну реалізацію лінгвопсихологічних досліджень, висуваючи за мету використання даних, отриманих під час психологічних і філологічних досліджень, для найбільш успішного і швидкого навчання іноземних мов.

Текст, задуманий і створений автором, є продуктом мовлення і мислення. Він може зазнавати «повторне створення», коли сприймається реципієнтом. Сприймаючи іншомовний текст, реципієнт використовує набір правил притаманних його культурі і мові. Те, чого не розуміє реципієнт в іноземному тексті, що є для нього дивним і потребує тлумачення, слугує «сигналом» наявності в тексті «етнічно специфічних елементів культури, в якій було створено текст» (див., напр. С. Влахов, С. Флорін; 1986).

Однією із найбільш прагматично значимих характеристик тексту є його напруженість, тобто «ступінь його смислової і змістової новизни для читача» (Валгіна, 2003:31).

Питання про семантичну напруженість у вітчизняному

мовознавстві було вперше поставлено в роботах В.Г.Адмоні (Адмони, 1969). Основну увагу автор приділяв синтаксичній напруженості, розуміючи під нею просторове розташування окремих членів речення у межах одного речення (наприклад, розміщення підмета і присудка, присвійного займенника і іменника відносно один одного). Чим далі стоять члени речення, які тяжіють один до одного, тим сильніша синтаксична напруга тексту. Основна функція такої напруги полягає у створенні додаткового чинника, який забезпечує об'єднання речень у синтаксичне ціле. У межах тексту, як зазначає В.Г.Адмоні, можуть бути і інші види напруженості: лексична напруженість, стилістична тощо. На думку Н.М. Остринської, напруженість тексту створюється різними засобами, які забезпечують емотивно – експресивну складову тексту (Остринская, 2013). Варто зауважити, що конструктивність напруженості полягає у тому, що вона являє собою джерело нової інформації. Але якщо вона залишається не зрозумілою для адресата, і він не може зробити її доступною для іншого, тоді вона перетворюється у деструктивну. Те, що є цілком достовірним для одного реципієнта, вимагає пояснень для іншого. А якщо взяти до уваги відомий вислів В. Гумбольдта, що «ніхто не розуміє слово так само, як інший...Тому будь-яке розуміння є завжди і нерозуміння...», тоді завдання ускладнюється, (Гумбольдт, 2000: 84). Звідси впливає поліваріантність розуміння тексту.

Звідси можна зробити висновок, що напруженість – категорія суб'єктивна, зумовлена складнощами, які виникають при сприйнятті змісту тексту різними реципієнтами, що відрізняються один від одного фоновими знаннями, соціально – психологічними настановами, ціннісними орієнтаціями.

Вивчення інших видів напруженості тексту, встановлення ролі цього фактора в організації і сприйнятті текстового твору, елементів, які зумовлюють існування певних різновидів напруженості, можуть сприяти визначенню закономірностей побудови тексту, встановленню психологічних чинників, які впливають на розуміння та сприйняття письмового матеріалу. Це, у свою чергу, є суттєвим моментом для відбору учбових текстів, визначення логіки їх передачі і ступеня складності для засвоєння учасниками навчального процесу.

Беручи до уваги вказані проблеми і практичну відсутність досліджень із даної тематики, доцільним було провести лексико-статистичний аналіз з метою виявлення факторів, що викликають семантичну напруженість тексту, дати їй визначення, дослідити

функції, запропонувати формулу семантичної напруженості і виявити можливості її застосування в процесі відбору і організації навчального матеріалу для навчання іноземної мови.

Певною мірою семантична напруженість співвідноситься із напруженістю речення, яку розглядає німецький лінгвіст К. Боост. Учений вважає, що напруженість досягає мінімуму в якійсь точці речення і повністю знімається в кінці (К. Boost, 1957). Із даним твердженням можна погодитися у тому випадку, коли аналізувати ізольовані від тексту речення. Якщо вивчати текст у його цілісності, то семантична напруженість доволі рідко знімається у межах одного речення.

Семантична напруженість зумовлена не лише лексичними, але й деякими психолінгвістичними факторами породження і сприйняття мовленнєвого повідомлення, усного чи письмового. Варто зауважити, що за спостереженнями семантична напруженість письмового тексту вища, ніж в усному повідомленні.

Вбачається доцільним виділити кілька чинників, які викликають семантичну напруженість тексту. Перш за все, це так звані слова широкої семантики. Як відомо, це такі одиниці комунікації, які можуть називати поняття лише з опорою на інші одиниці мови, що володіють конкретним лексико-семантичним змістом. В сучасній англійській мові це такі слова, як, наприклад: *fact, thing, material, substance, matter, deal, treat* тощо.

До цього ж типу лексичних одиниць варто віднести дейктичні засоби мови і деякі розряди займенників та прислівників. Використання цих засобів у процесі передачі мовленнєвого повідомлення створює і зумовлює постійну мислительну діяльність реципієнта, дозволяє відокремити головне від другорядного, сприяє концентрації думки. Думка читача рухається не по прямій, а стрибкоподібно, постійно повертаючись назад чи забігаючи наперед, співвідносячи семантичний зміст таких лексичних одиниць з їх конкретним наповненням у даному контексті. Напруженість тексту зростає залежно від того, як далеко один від одного стоять одиниці з широкою семантикою і їхні конкретизатори: чим більш дистантно вони розташовані, тим більша семантична напруженість тексту.

Важливим чинником створення семантичної напруженості тексту є також і використання у ньому повторних найменувань. Цей прийом значно сприяє зростанню семантичної напруженості, незалежно від частоти використання. Повторне найменування, як

свідчать наші спостереження, широко застосовується у художній літературі, трохи менше у науковій. Однак його використання значно сприяє наростанню семантичної напруженості тексту, незалежно від частоти вживання. Навпаки, низька частотність використання того чи іншого прийому, у нашому випадку повторного найменування, робить його ще більш вагомим стосовно лексико – граматичного значення. Як вбачається, цей психолінгвістичний фактор значно переважає інші фактори, які зумовлюють семантичну напруженість тексту. Якщо перші із згаданих чинників семантичної напруженості мають формальну лексичну опору в тексті, то фактор повторного найменування може і не мати такої опори. Зняття семантичної напруженості у такому випадку проходить завдяки логічному і психолінгвістичному аналізу тексту реципієнтом. Розглянемо наступний уривок: «The patient was operated on the 3-d day after admission. The operative procedure used was that of Bilroth II operation. The postoperative treatment was in a whole uneventful, except that on the 2nd postoperative day slight hemorrhage occurred... So the treatment used for this case of intestinal disorder may be regarded as quite promising in such conditions». (Хворого прооперували на третій день після прийому в лікарню. Йому провели операцію за методом Більрота II. Загалом післяопераційний період проходив без ускладнень, правда на другий день була невелика кровотеча... Отже, застосований метод лікування шлунково-кишкового тракту можна вважати перспективним для подібних випадків). Виступаючи засобом повторного найменування, слово *treatment* повинно бути співвіднесене у даному контексті із словосполученням *Bilroth II operation*, яке знаходиться від нього в інтервалі чотирьох речень. Зрозуміло, що правильне декодування останнього речення, співвіднесення слова *treatment* зі своїм опорним словом вимагає певних мисленневих зусиль під час сприйняття, хоча всі ці процеси проходять непомітно, ніби самі собою.

Наявність прихованих смислів теж є чинником, який викликає напруженість тексту. У змісті висловлювання присутні невербалізовані адресантом знання, які знаходяться над мовною системою, в області інтуїції читача, і вимагають від адресата напруженої інтелектуальної роботи для отримання семантичного висновку. Індуковані знання відновлюються адресатом на основі свого досвіду і порівняння певного фрагмента тексту з усіма попередніми. Звідси виникає протиставлення імплікацій і інференцій. Імплікація – це те, що має на увазі адресант, а інференція – це мислительна діяльність адресата,

когнітивна операція під час якої читач, опираючись на відомості, що містяться безпосередньо у тексті, виходить за межі буквального значення одиниць і здатний розгледіти більше змісту у мовній формі, ніж зафіксовано в її окремих частинах (Кубрякова, 2004). Інформаційна новизна і змістова насиченість тексту збагачуються завдяки інференції, яка виявляє приріст смислу не за рахунок зорових чи слухових систем, а під час мислительної діяльності. Вивідні знання роблять опис економнішим. Лакуни, алюзії, цитування підвищують поріг сприйняття напруженого тексту.

Змістова доступність - це результат комунікування знань. Вербальні знання виражені у лінгвістичних одиницях, невербальні знання представлені у вигляді образів, чуттєвого досвіду, схем тощо. Перехід від незнання до знання можливий за умови нейтралізації напруженості тексту.

До перерахованих чинників, які сприяють напруженості тексту можна віднести власні назви, різного роду скорочення, оказіоналізми.

Рівень знань адресанта і адресата про зовнішній світ нейтралізується за допомогою конверсаційних правил вербалізації цих знань. Якщо цього не трапляється, виникає напружений текст.

У межах одного і того ж тексту всі фактори напруженості можуть перетинатися, переплітатися, взаємодіяти і зумовлювати один одного. Створюється складна сітка психолінгвістичних посилення сприйняття викладеного матеріалу. Думка постійно рухається, відкидає несуттєве (часто виражене саме засобами, які викликають семантичну напруженість), відшукує головне, повертається до уже створеного або антиципує майбутнє.

Перераховані лексичні засоби є основними у створенні *семантичної напруженості* тексту, яку можна визначити як психолінгвістичний фактор мовлення, що сприяє об'єднанню частин твору в єдине ціле, створює логічну і лінгвістичну канву всієї роботи, стимулює активну мислительну діяльність читача та веде до більш успішного засвоєння матеріалу.

Чим більше факторів семантичної напруженості у межах одного твору, тим вища його напруженість. Коефіцієнт напруженості можна визначити за формулою:

$$K_s = \frac{N_s}{N_g}$$

де K_s – коефіцієнт семантичної напруженості тексту; N_s –

кількість слів, які вимагають розкриття своєї семантики з опорою на інші лексичні одиниці; N_g – загальна кількість задіяних лексичних одиниць. У проаналізованих текстах коефіцієнт семантичної напруженості коливався від 0,06 до 0,1.

Рекурентність лексичних одиниць у межах одного тексту є протилежною семантичній напруженості, але вона також значно впливає на процеси сприйняття і осмислення текстового матеріалу.

Рекурентність як явище мови розглядалось в роботах Е.П. Шубіна, 1972; Белокопитової І.О, 2010 та ін.). Рекурентність – це повтор лексичних одиниць для позначення одного й того ж предмета, явища, події. На перший погляд може видатись, що рекурентність повинна полегшити процес сприйняття і осмислення тексту, оскільки у даному випадку всі явища, події, предмети називаються своїми безпосередніми іменами, все у тексті визначено і не вимагає додаткової роботи думки. Насправді це не так. Надмірна повторюваність слів призводить до розпорошування уваги, створення хибного уявлення про простоту і доступність читання. Виникає спад мисленнєвої активності, а на практиці це призводить до зниження запам'ятовування і наступного відтворення прочитаного матеріалу.

Рекурентність також можна визначити у вигляді коефіцієнта за формулою:

$$K_s = \frac{N_r}{N_g},$$

де N_r – кількість рекурентних одиниць; N_g – загальна кількість використаних лексичних одиниць. Чим вищий коефіцієнт рекурентності, тим складнішим є сприйняття тексту, його запам'ятовування і відтворення.

Для перевірки теоретичних положень про вплив семантичної напруженості та рекурентності лексичних одиниць на якість сприйняття і осмислення текстового матеріалу був проведений експеримент у групах третього курсу факультету міжнародних відносин нашого ВНЗ. Студентам потрібно було здійснити усний переклад з аркуша частину науково-популярного тексту без попередньої підготовки. Відповіді записувались на диктофон і пізніше аналізувались експериментатором. Студентам пропонувалось два тексти – один контрольний, взятий із оригінального джерела, коефіцієнти рекурентності і напруженості якого були рівними відповідно 0,36 і 0,06, а інший – експериментальний.

Експериментальних текстів було два: один із підвищеним коефіцієнтом семантичної напруженості ($K_s = 0,17$), а другий – із підвищеним коефіцієнтом рекурентності ($K_r = 0,62$). Студенти спочатку повинні були прочитати контрольний текст і здійснити його усний переклад з аркуша, пізніше вони отримували експериментальний текст. Оцінювання рівня розуміння та відтворення іншомовного тексту здійснювали за такими критеріями: 1) ступінь збереження головного змісту тексту оригіналу в тексті перекладу; 2) правильність мовного оформлення; 3) відсутність невмотивованих пауз; 4) чіткість вимови; 5) плавність та гнучкість мовлення. Окрім того, студентів просили дати суб'єктивну оцінку труднощів сприйняття кожного із текстів. Обидва експериментальних тексти були попередньо опрацьовані у відповідності до поставлених цілей, тобто в одному випадку в текст були штучно введені лексичні елементи, які підвищували коефіцієнт семантичної напруженості, а в іншому, навпаки, одиниці широкої семантики замінювались словами конкретної семантики. Довжина текстів була приблизно однакова і визначалась смисловою завершенистю уривка.

Результати констатувального дослідження виявили основні труднощі, з якими студенти зіткнулися під час здійснення усного перекладу з аркуша: викривлення суттєвої інформації, зміна змісту тексту, велика кількість невмотивованих пауз, буквалізмів, безліч слів-паразитів, самовиправлень, тавтологій, русизмів. При викладенні змісту контрольного тексту рівень відтворення складав 60-70% оригінального тексту; при здійсненні перекладу експериментального тексту обсяг відтворення знижувався і складав 45-55 % для текстів із підвищеною семантичною напруженістю і рекурентністю. Суб'єктивні оцінки студентів стосовно складності текстів, їх сприйняття і наступного відтворення співпали із об'єктивними даними аналізу письмових робіт.

Проведене дослідження дозволило експериментально підтвердити висловлене припущення про вплив семантичної напруженості і рекурентності лексичних одиниць на сприйняття і наступне відтворення тексту. Результати експерименту засвідчили, що надмірна повторюваність одних і тих же лексичних елементів у межах одного тексту, так само як і використання великої кількості слів – заміників, дейктичних знаків чи слів із широкою семантикою, okazionalizmів, алюзій, тощо ускладнює процес сприйняття і осмислення прочитаного текстового матеріалу, призводить до

смыслових неточностей і спотворення при подальшій передачі загального змісту тексту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ще раз підтвердився висновок про те, що текст - це не довільно організована єдність усіх його складових, а чітко збалансована система, порушення якої здатне викликати нерозуміння і подальше адекватне відтворення. Проведене дослідження дозволило дійти ще одного висновку у методичному плані, а саме: при створенні штучних навчальних текстів з метою стимулювання успішного запам'ятовування нових лексичних одиниць варто враховувати коефіцієнт рекурентності, який за попередніми розрахунками повинен коливатися в межах 0,20 – 0,25. Надмірне збільшення цього коефіцієнта може призвести до зворотного результату: запам'ятовування не лише не покращується, але, навпаки, погіршується. Подальшими розвідками у цьому напрямку може бути укладання рекомендацій щодо організації навчання усного (синхронного і послідовного) та письмового видів перекладу у системі підготовки майбутніх перекладачів

References:

1. Адмони В.Г. Синтаксическое напряжение в стихе и прозе. Инвариантные синтаксические значения и структура предложения (Доклады на конференции по теоретическим проблемам синтаксиса). Москва: Наука, 1969. С. 5 – 16.
2. Барт Р. Від твору до тексту. Антологія світової літературно-критичної думки 20 ст. Львів: Вид-во «Літопис», 2002. С. 451 – 458.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979. 424с.
4. Белокопытова И.А. Рекуррентность как лингвокультурная категория (на материале русского и немецкого языков). Автореферат....канд.филол.н. Краснодар, 2010. 18с.
5. Богин Г.И. Типология понимания текста. Калинин: КГУ, 1986. 86 с.
6. Валгина Н.С. Теория текста. Москва: Логос, 2003. 173с.
7. Васильева О.Ф. Методика интерпретационного типа в практике обучения чтению. Москва: МГУ, 2000. 126с.
8. Витгенштейн Л. Философские исследования. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1985. Вып. 16. С. 79 – 128.
9. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе: Монография. М.: Высшая школа, 1986. – 416 с.
10. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М.: Педагогика-Пресс, 1991. 536 с.
11. Гадамер Х.Г. Истина и метод. М.: Прогресс, 1988. 704 с.
12. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука,

1981. 140 с.
13. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 400 с.
14. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. М.: Наука, 1982. 159 с.
15. Залевская А.А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. Москва: Гнозис, 2005. 542 с.
16. Залевская А.А., Медведева И.Л. Психолингвистические проблемы учебного двуязычия. Тверь: Тверской гос.ун-т, 2002. 194 с.
17. Засекин С.В. Психолінгвістичні аспекти перекладу. Луцьк: ВІЕМ, 2006. 144с.
18. Зимняя И.А. Репродуктивность и продуктивность в обучении иностранным языкам. Иностранные языки в школе.1992. № 1. С.16-20.
19. Карнап Р. Философия пространства и времени. М.: Изд-во Либроком, 2009. 321с.
20. Клычникова З.И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке. М.: Просвещение, 1983. 206 с.
21. Колобаев В.К. Психология восприятия и организация учебного материала. Вопросы психологии. 1989. №6. С. 61 – 69.
22. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
23. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. Москва: Смысл, 1999. 287с.
24. Остин Дж. Слово как действие. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 22 - 130.
25. Остринская Н.Н. Лексические средства создания эмоционально – экспрессивной напряженности художественного дискурса. Человек. Язык. Культура. Киев: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2013. Ч. 2. С.327 – 333.
26. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. К.: Фитосоциоцентр, 2002. 336с.
27. Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи. М.: Рус.яз.,1981. 248с.
28. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. М.: Высш.шк., 1973. 342 с.
29. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. М.: Просвещение, 1972. 351 с.
30. Boost K. (1964) Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes. Berlin: Akademie-Verlag. 88s.
31. Cuyckens H., Dirven Rene', Taylor John-R.(2003). Cognitive Approaches to Lexical Semantics. Cognitive Linguistic Research, vol. 23. Mount de Gruyter, Berlin, New York.
32. Schlik M. (1985). General Theory of Knowledge. Open Court Publishing. 410 p.
33. Wasilewski J. (2009). Contemporary Understanding of the Reading Process and Reading Strategies Used by ESOL Learners while Reading a Written Discourse [Electronic Discourse] Humanising Language Teaching. Issue 4. Available at: <http://hltmag.co.uk/aug09/mart02.htm>.

Transliteration of References:

1. Admoni, V.G. (1969) Sintaksichskoye napryazheniye v stikhye i prozye [Syntactic tension in poetry and prose] Invariantnyie sintaksicheskiye znacheniya i struktura predlozheniya (doklady na konferentsii po tyeoreticheskim problemam sintaksisa – Invariant syntactic meanings and sentence structure (Reports at the conference on theoretical problems of syntax), (pp. 5 – 16). Moscow: Nauka [in Russian].
2. Bart, R. (2007) Vid tvorcu do tekstu [From work to text] Antologiya svitovoyi literaturno – krytychnoyi dumky XX st. – Anthology of the world literary – critical thought, (pp. 451-458). Lviv: Vyd-vo “Litopys” [in Ukrainian].
3. Bakhtin, M.M. (1979). Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of Verbal Art]. M: Logos [in Russian].
4. Belokopytova, I.A. (2010). Rekurrentnost' kak lingvokulturnaya kategoriya (na material russkogo i nemetskogo yazykov) [Recurrency as a linguistic and cultural category]. Extended summary of Ph.D. dissertation. Krasnodar: Krasnodar State University [in Russian].
5. Bogin, G.I. (2003). Tipologiya ponimaniya teksta [Typology of text comprehension]. Kalinin: Kalin State University [in Russian].
6. Valgina, N.S. (2003) Teoriya tyeksta [Theory of Text]. Moscow: Logos [in Russian].
7. Vasilyeva, O.F. (2000). Metodika interpretatsionnogo tipa v praktike obucheniya chtyeniyu [Method of interpretational type in practice of teaching reading]. Moscow: MGU [in Russian].
8. Vitgenstein, L. (1985). Filosofskiye issledovaniya [Philosophical researches]. Novoye v zarubezhnoi lingvistike - New in foreign linguistics, 16, (pp. 79 – 128). Moscow: Progress [in Russian].
9. Vlahov, S., Florin, S. (1986). Neperevodimoye v perevode: monografiya [Untranslatable in translation: monograph]. Moscow: Vysshaya shkola [in Russian].
10. Vygotsky, L.S. (1991). Pedagogicheskaya Psikhologiya [Educational Psychology]. Moscow: Pedagogika-Press. [in Russian].
11. Gadamer, H.- G. (1988). Istina i metod [Truth and method]. Moscow: Progress [in Russian].
12. Galperin, I.R. (1981). Tekst kak ob'yekt lingvisticheskogo issledovaniya [Text as an object of linguistic research]. Moscow: Nauka [in Russian].
13. Humboldt, W. (1984). Izbrannyye trudy po yazykoznaniyu [The selected works on linguistics]. Moscow: Progress [in Russian].
14. Zhinkin, N.I. (1982). Rech kak provodnik informatsii [Speech as a conduit of information]. Moscow: Nauka [in Russian].
15. Zalevskaya, O.O. (2005). Psikholingvisticheskiye issledovaniya. Slovo. Tekst: Izbrannyye trudy [Psycholinguistic researches. Word. Text: Selected works]. Moscow: Gnozis [in Russian].
16. Zalevskaya, O.O., Medvedeva, I.L. (2002). Psikholingvisticheskiye problemy

- uchebnogo dvuyazychiya [Psycholinguistic problems of educational bilingualism]. Tver: Tver State University [in Russian].
17. Zasyekin, S.V. (2006). Psikholingvisticheskiye aspekty perekladu [Psycholinguistic aspects of translation]. Lutsk: VIEM [in Ukrainian].
 18. Zimnyaya, I.A. (1992). Reproduktyvnost' i produktivnost' v obuchenii inostrannym yazykam [Reproductivity and productivity in foreign languages teaching]. Inostrannyye yazyki v shkole – Foreign languages in school, 1, 16-21 [in Russian].
 19. Karnap, R. (2009). Filosofiya prostranstva i vremeni [Philosophy of space and time]. Moscow: Librokom [in Russian].
 20. Klychnikova, Z.I. (1983). Psikhologicheskiye osobennosti obucheniya chteniyu na inostrannom yazyke [Psychological peculiarities of teaching reading of foreign texts]. Moscow: Prosvyeshcheniye [in Russian].
 21. Kolobayev, V.K. (1989). Psikhologiya vospriyatiya i organizatsiya uchebnogo materiala [Psychology of perception and organization of educational material]. Voprosy psikhologii – Issues of psychology, 6, 61 – 69 [in Russian].
 22. Kubryakova, Ye.S. (2004). Yazyk i znaniye. Na puti polucheniya znaniy o yazyke: chasti rechi s kognitivnoi tochki zreniya. Rol yazyka v poznanii mira [Language and Knowledge. On the way to knowledge acquisition about language: parts of speech from the cognitive point of view. Role of language in cognition of the world]. Moscow: Yazyki slavyanskoy kultury [in Russian].
 23. Leontyev, A.A. (1999). Osnovy psikholingvistiki [Fundamentals of psycholinguistics]. Moscow: Smysl [in Russian].
 24. Austin, J. (1986). Slovo kak deystviye [Word as action], Novoye v zarubezhnoy lingvistike - New in foreign linguistics, 17, (pp. 20 – 130). Moscow: Progress [in Russian].
 25. Ostrinskaya, N.N. (2013). Leksicheskiye sredstva sozdaniya emotsionalno-ekspressivnoy napryazhonnosti khudozhestvennogo diskursa [Lexical means of emotional-expressive strain creation of literary discourse] Chelovek. Yazyk. Kultura. – Man. Language. Culture. (pp. 327 – 333). Kiev: Izdatelskiy dom Dmitriya Burago [in Russian].
 26. Selivanova, Ye.A. (2000). Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikatsii [Fundamentals of linguistic theory of text and communication]. Kiev: Fitosotsotsentr [in Russian].
 27. Skalkin, V.L. (1981). Osnovy obucheniya ustnoy inoyazychnoy rechi [Essentials of teaching speaking a foreign language]. Moscow: Rus.yazyk [in Russian].
 28. Saussure, F.de (2016). Kurs obshchei lingvistiki [Course of general linguistics]. Moscow: Librokom [in Russian].
 29. Shubin, E. (1972). Yazykovaya kommunikatsiya i obucheniye inostrannym yazykam [Language communication and teaching foreign languages]. Moscow: Prosvyeshcheniye [in Russian].
 30. Boost, K. (1964). Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes. Berlin: Akademie-Verlag.

31. Cuyckens, H., Dirven, Rene., Taylor, John-R. (Eds.)(2003). Cognitive Approaches to Lexical Semantics. Cognitive Linguistic Research, 23, 1 - 28.
32. Schlik, M. (1985). General Theory of Knowledge. Open Court Publishing.
33. Wasilewski, J. (2009). Contemporary Understanding of the Reading Process and Reading Strategies Used by ESOL Learners while Reading a Written Discourse [Electronic Discourse] Humanising Language Teaching, 4. Available at: <http://hltmag.co.uk/aug09/mart02.htm>.

Authors

Oleksandrenko Kateryna,
DSc (Psychology), Professor,
Head of Foreign Languages Department,
Khmelnitskyi National University,
Khmelnitskyi, Ukraine
Orcid.org/0000-0001-9735-3715
E-mail: oleksandrenkok@gmail.com

Mysechko Olha,
Ph.D in Pedagogy, Assistant Professor,
National Academy of State Border Guard Service
of Ukraine Named after
Bohdan Khmelnytskyi,
Khmelnitskyi, Ukraine
Orcid.org/0000-0003-4667-6252
E-mail: ov.mysechko@ukr.net

Abstracts

OŁEKSANDRENKO KATERYNA, MYSECZKO OLGA.
Psychologiczne i językowe czynniki percepcji i rozumienia tekstu w języku obcym. Artykuł poświęcony jest badaniu czynników językowych i psycholingwistycznych, które wpływają na proces postrzegania i rozumienia tekstu w języku obcym, co jest ważnym elementem w przygotowaniu przyszłych specjalistów w zakresie stosunków międzynarodowych. Zgodnie z nowoczesnymi badaniami na poziomie tekstu realizowana jest idea wypowiedzi, zachodzi interakcja języka i myślenia. Opisano najbardziej rozpowszechnione koncepcje badań tekstu, w szczególności koncepcje językową, psychologiczną, metodologiczną i psycholingwistyczną. Przeanalizowano kategorię napięcia semantycznego i rekurencji leksykalnej,

które wpływają na percepcję, zrozumienie i zapamiętywanie materiału tekstowego. Napięcie semantyczne tekstu definiuje się jako kategorię subiektywną, ze względu na stopień semantycznej i merytorycznej nowości tekstu dla odbiorcy. Główne czynniki zwiększające napięcie semantyczne tekstu to: jednostki leksykalne z szeroką semantyką, specjalną terminologią, jednostkami deiktycznymi, słowami okazjonalnymi, słowami o znaczeniu domyślnym, skrótami i nazwami własnymi, niejednoznacznością referencyjną jednostek leksykalnych itp. Wyznaczono, że napięcie semantyczne może pełnić dwie podstawowe funkcje: konstruktywną i destrukcyjną, gdzie konstruktywizm napięcia polega na tym, że reprezentuje źródło nowych informacji, a jego destruktywność prowadzi do niewłaściwej percepcji i zrozumienia. Rekurencja jest definiowana jako mechanizm generowania, reprezentowania i aktualizowania znaczenia. Należy zauważyć, że rekurencję można badać w szerokim i wąskim kontekstach. W wąskim znaczeniu rekurencja jest uważana za powtórzenie na poziomie strukturalnej organizacji tekstu, gdzie jest reprezentowana przez odpowiednie jednostki na poziomie fonetycznym, morfologicznym, leksykalnym, syntaksycznym. W najszerszym tego słowa znaczeniu powtarzalność jest uniwersalnością kulturową i językowo-kulturową, która jest kluczowa dla nauk humanistycznych. Ustalono, że nadmierne nasycenie tekstu pisanego powtarzającymi się jednostkami negatywnie wpływa na proces tłumaczenia, powodując rozproszenie uwagi, tworząc fałszywe wyobrażenie o prostocie i jasności materiału, zmniejszając pamięć i w wyniku jest niewłaściwe odtworzenie. Pozytywne teoretyczne zostały potwierdzone przez dane eksperymentalne: dla pomysłnego zapamiętywania współczynnik rekurencji nie powinien przekraczać indeksu 0,20-0,25. Uzyskane wyniki można wykorzystać w nauczaniu zarówno ustnego, jak i pisanego rodzaju tłumaczenia.

Słowa kluczowe: generowanie tekstu, percepcja, rozumienie informacji, pamięć, mowa, napięcie semantyczne, rekurencja, daxis.

ОЛЕКСАНДРЕНКО КАТЕРИНА, МИСЕЧКО ОЛЬГА. Психологічні та лінгвістичні чинники сприйняття і розуміння іншомовного тексту. Стаття присвячена проблемам дослідження лінгвістичних і психолінгвістичних чинників, які впливають на процес сприйняття та розуміння іншомовного тексту, що є важливою складовою у підготовці майбутніх фахівців з міжнародних відносин. Згідно із сучасними дослідженнями на рівні тексту реалізується задум висловлювання, проходить взаємодія мови і мислення. Описано найбільш поширені концепції дослідження тексту, зокрема лінгвістична, психологічна, методична, психолінгвістична. Проаналізовано

категорію семантичної напруженості і лексичної рекурентності, які впливають на сприйняття, розуміння і запам'ятовування текстового матеріалу. Семантична напруженість тексту визначається як суб'єктивна категорія, зумовлена ступенем смислової і змістової новизни тексту для реципієнта. До основних чинників, які підвищують семантичну напруженість тексту відносять: лексичні одиниці з широкою семантикою, спеціальну термінологію, дейктичні одиниці, оказіональні слова, слова з імпліцитним значенням, аббревіації та власні назви, референтну неоднозначність лексичних одиниць тощо. Встановлено, що семантична напруженість може виконувати дві основні функції: конструктивну і деструктивну, де конструктивність напруженості полягає у тому, що вона являє собою джерело нової інформації, а її деструктивність призводить до неадекватно сприйняття і розуміння. Рекурентність визначається як механізм породження, репрезентації та актуалізації смислу. Зазначається, що рекурентність можна досліджувати у широкому та вузькому контекстах. У вузькому значенні рекурентність розглядається як повтор на рівні структурної організації тексту, де вона репрезентується відповідними одиницями на фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівнях. У широкому розумінні рекурентність – це культурна і лінгвокультурна універсалія, яка є ключовою для гуманітарних наук. Встановлено, що надмірна насиченість письмового тексту рекурентними одиницями негативно впливає на процес перекладу, викликаючи розсіювання уваги, створення хибного уявлення про простоту і зрозумілість матеріалу, зниження запам'ятовування і як результат неправильного відтворення. Теоретичні положення були підтверджені експериментальними даними: для успішного запам'ятовування коефіцієнт рекурентності не повинен перевищувати показника 0,20-0,25. Отримані результати можна використовувати у навчанні як усного, так і письмового видів перекладу.

Ключові слова: породження тексту, сприйняття, розуміння інформації, запам'ятовування, мовлення, семантична напруженість, рекурентність, дейксис.

ОЛЕКСАНДРЕНКО ЕКАТЕРИНА, МЫСЕЧКО ОЛЬГА. Психологические и лингвистические факторы восприятия и понимания иноязычных текстов. Стаття посвящена проблемам исследования лингвистических и психолингвистических факторов, влияющих на процесс восприятия и понимания иноязычных текстов,

что является важной составляющей в подготовке будущих специалистов по международным отношениям. Согласно современным представлениям на уровне текста реализуется замысел высказывания, происходит взаимодействие языка и мышления. Описаны наиболее распространенные концепции исследования текста, в частности лингвистическая, психологическая, методическая, психолингвистическая. Проанализированы категории семантической напряженности и лексической рекуррентности, влияющие на восприятие, понимание, запоминание текстового материала. Семантическая напряженность текста определена как субъективная категория, обусловленная степенью смысловой и содержательной новизны текста для реципиента. К основным факторам, повышающим семантическую напряженность текста относят: лексические единицы с широкой семантикой, специальную терминологию, дейктические единицы, окказиональные слова, слова с имплицитным значением, аббревиации и имена собственные, референтную неоднозначность лексических единиц и т.д. Определено, что семантическая напряженность может выполнять две основные функции: конструктивную и деструктивную, где конструктивность напряженности состоит в том, что она представляет собой источник новой информации, а ее деструктивность вызывает неадекватное восприятие и понимание. Под рекуррентностью понимается механизм порождения, репрезентации и актуализации смысла. Указано, что рекуррентность можно исследовать в широком и узком контекстах. В узком смысле рекуррентность рассматривается как повтор на уровне структурной организации текста, где она репрезентируется соответствующими единицами на фонетическом, морфологическом, лексическом, синтаксическом уровнях. В широком понимании рекуррентность – это культурная и лингвокультурная универсалия, являющаяся ключевой для гуманитарных наук. Определено, что чрезмерная насыщенность письменного текста рекуррентными единицами негативно влияет на процесс перевода, вызывая рассеивание внимания, создает ложное представление о простоте и доступности материала, снижает запоминание, что на практике ведет к неправильному воспроизводству. Теоретические положения были подтверждены экспериментальными данными: для успешного запоминания коэффициент рекуррентности должен быть в пределах 0,20 – 0,25. Полученные результаты могут быть использованы в процессе обучения как устному, так и письменному видам перевода.

Ключевые слова: порождение текста, восприятие, понимание информации, запоминание, речь, семантическая напряженность, рекуррентность, дейксис.

OLEKSANDRENKO KATERYNA, MYSECHKO OLHA.
Psychological and linguistic factors of text perception and understanding. *The article is devoted to the problems linguistic and psycholinguistic factors influencing the processes of text perception and understanding as one of the aspects in preparation of future specialists in international relations. According to the modern researches text is the result of speech and thinking processes realization. Different approaches to the text analysis are described, i.e. linguistic, psychological, methodological, psycholinguistic. Lexical units recurrency and semantic strain which predetermine perception, comprehension and memorization of the text material are described. The semantic strain of the text is defined as a subjective category preconditioned by the degree of the meaning and content novelty for the recipient. Different means of semantic strain within the text are employed: lexical units with wide semantic meaning, special terminology, deictic units, occasional words, words with implicit meaning, abbreviations and proper names, referential ambiguity of lexical units etc. Thus, semantic strain fulfils two functions: constructive and destructive whereas the first is the source of new knowledge and the second requires additional efforts in the process of perception and comprehension. Recurrency is regarded as the mechanism of generation, representation and actualization of the meaning. Recurrency may be researched in anarrow and broad aspects. Within the narrow approach it is explicated on the level of the text structural organization represented by the repetition of the same units on lexical, phonetic, morphological, syntactic levels. The second aspect investigates recurrency as a cultural universal within the frameworks of the humanities. The negative influence of excessive usage of recurrent elements in written text for the process of perception is described. It can lead to the dispersion of attention, creation of the false image, simplification, declining of thinking activity and memorization, and then to incorrect reproduction. The theoretical foundations were substantiated by the experimental data. To stimulate the memorizing activity the recurrent coefficient should not exceed the limits of 0.20-0.25. The data obtained may be applied in the process of language teaching.*

Keywords: text generation, perception, information comprehension, memorization, speech, semantic strain, recurrency, deixis.

Т.Г. СНЕГИРЕВА,
Ю.Е. ШАДРИНА

Семья как один из факторов, влияющих на развитие личности ребёнка

Актуальность данной статьи заключается в том, что в настоящее время самым главным социальным фактором, влияющим на становление личности ребёнка, является семья. Семья – это особая культурная общность, социальная группа и сфера самоактуализации личности. Именно семья, была, есть и будет важнейшей средой, которая отвечает не столько за социальное воспроизводство населения, сколько за воссоздание определённого образа его жизни.

Присоединимся к мнению И.В. Дубровиной [2, с.38], что численность семьи может играть роль как положительного, так и отрицательного фактора воспитания [3, с 8]. Детско-родительские отношения и их влияние на развитие личности ребёнка составляли предмет исследования классиков психологии. Ни с одним общественным институтом не сравнится по своей актуальности значимость семьи в обществе. С.В. Ковалев полагал, что функциональная направленность семьи заключается в

поэтапном включении подрастающего человека в социум. Семья обеспечивает созвучный природе ребёнка и культурному наследию страны, в которой он проживает процесс социализации [4, с.13]. Это обусловлено тем, что становление и развитие личности индивидуума наиболее благоприятно протекает в условиях семейного воспитания. Подрастающий ребёнок овладевает всеми социальными ролями, необходимыми для благополучного приспособления к обществу. Семья является начальным институтом социализации ребёнка, единение с которым индивид чувствует всю свою сознательную жизнь. В семье непосредственно закладывается фундамент морально-нравственных представлений ребёнка, складываются поведенческие эталоны, происходит раскрытие духовного мира и персональных качеств будущего взрослого человека. Помимо детерминации личностного развития человека, семья позволяет ребёнку самоутвердиться, побуждает его общественную, творческую активность, определяет нестандартность, субъективность и неповторимость. [1, с. 56].

Материалы и методы. Авторы рассматривают теоретические методы, включающие поиск, анализ, классификацию и систематизацию психолого-педагогической и методической литературы по проблеме исследования, а так же практические ьти следующим методикам: опросник родительской позиции Е.Л. Пороцкой, В.Ф. Спиридонова; опросник родительского отношения (ОРО) по А.Я. Варга, и В.В. Столину, проективная методика исследования личности Рене Жиля, а также качественный и количественный анализ результатов исследования.

Введение. За последние десятилетия заметно изменились ценности и нормы, модели поведения, которые обязательно должен освоить ребёнок; изменяются личностные смыслы и ценности, которыми родители руководствуются в воспитании своих детей, а также сокращается время, которое родители могут проводить вместе с детьми, и уже, как следствие, снижается осведомлённость о жизни детей у родителей. Одной из основных отрицательных последствий изменений семейных отношений при адаптации к социальным переменам многие исследователи признают именно нарушение характера детско-родительских отношений. Важнейшей характеристикой семейного воспитания, действительно, является его стиль. Стиль семейного воспитания – соответствующее поведение и установки родителей, которые не связаны именно с этим ребёнком,

а характеризуют отношение к детям со стороны родителей вообще. Так же многие исследователи отмечают, что влияние стилиа взаимодействия детей с родителями имеет в перспективе последствия, которые определяет их жизненный путь. То, каким ребёнок войдёт во взрослую жизнь, каким он станет, определяется во многом стилем родительского поведения, которые как раз и выбирают родители по отношению к детям [6. С 86].

Проблема семейного воспитания всё больше привлекает к себе внимание ученых и практиков нашей страны. Вопросы семейного воспитания рассматриваются педагогами, психологами, психотерапевтами, социологами. При этом затрагиваются различные сферы детско-родительских отношений: особенности воспитания ребёнка и отношение к нему родителей; характерные особенности личности ребёнка как результат семейных воздействий; особенности личности родителей; характер супружеских отношений и т.д. В этой связи выявлено противоречие: между необходимостью изучения влияния взаимоотношений в семье на развитие личности ребёнка и недостаточной разработанностью вопроса о роли влияния детско-родительских взаимоотношений на развитие личности ребёнка. Выявленные противоречия определили проблему нашего исследования – каковы же особенности взаимоотношений в современной семье и их влияние на развитие личности ребёнка.

По мнению Л.Д. Столяренко и С.И. Самыгину [5, с.78], семья есть общественно-педагогическая общность людей, необходимая для наилучшего удовлетворения потребностей в сохранении себя (продолжении рода), в утверждении себя (самоуважении).

Результаты исследования.

Взаимосвязи и структура представлений родителей о развитии ребёнка и типов отношения к ребёнку.

Взаимосвязи представлений родителей о развитии ребёнка и типов отношения к нему.

Для выявления взаимосвязи представлений родителей о развитии ребёнка и типов отношения родителей к ребёнку был проведен корреляционный анализ методик «Опросник родительской позиции» Е.Л. Пороцкой, В.Ф. Спиридонова и «Опросник родительского отношения» А.Я. Варги и В.В. Столина. Результаты корреляционного анализа представлены в (таблице 1).

Между представлениями родителей о развитии ребёнка с типами отношения к нему выявилось незначительное количество

Таблица 1.

«Взаимосвязи представлений родителей о развитии ребёнка с типами отношения к нему»

	Амплификация	Акселерация	Активность	Пассивность
Принятие - отвержение	0,13	0,15	0,15	-0,06
Кооперация	0,46**	0,13	0,26	-0,16
Симбиоз	-0,02	-0,03	0,07	-0,11
Авторитарная гиперсоциализация	0,28	0,34*	0,49**	0,07
Маленький неудачник	0,21	0,04	0,07	-0,19

Примечание. В таблице коэффициенты корреляции по К. Пирсону. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

связей. Выявилась взаимосвязь между амплификацией как представлением родителей о развитии ребёнка и кооперацией как типом воспитания ($r=0,46$ при $p<0,01$). Следовательно, можно говорить о том, что амплификация, то есть стремление и желание родителей обогатить развитие ребёнка предполагает наиболее благоприятный тип отношения родителей к ребёнку, а именно кооперацию, заинтересованность делами ребёнка и его поощрение.

Активность и акселерация как характеристики представления родителей о развитии ребёнка связаны с типом его воспитания авторитарной гиперсоциализацией ($r=0,49$ при $p<0,01$ и $r=0,34$ при $p<0,05$). Таким образом, активность родителей по отношению к ребёнку и желание ускорить этот процесс, не учитывая возрастные особенности и потребности ребёнка подразумевают авторитарную гиперсоциализацию т.е. контроль поведения ребёнка, навязывание ему четкой дисциплины и требование его безоговорочного послушания.

Структура представлений родителей о развитии ребёнка и типов отношения к нему.

Для выявления структуры типов отношения родителей к ребёнку и представления родителей о его развитии был проведен факторный анализ методик «Опросник родительской позиции» Е.Л. Пороцкой, В.Ф. Спиридонова и «Опросник родительского отношения» А.Я. Варги и В.В. Столина. Результаты корреляционного анализа представлены в (таблице 2).

В результате анализа, выявилась трёхфакторная структура с общей дисперсией 59%.

Рассмотрим первый фактор (доля объяснимой дисперсии – 22,7%). Показатель «маленький неудачник» (0,79) является ядром первого

Таблица 2.

«Структура представлений родителей о развитии ребёнка и типов отношения к нему»

	Показатели	Факторы после вращения		
		1	2	3
Представления о развитии ребёнка	Амплификация	0,103	0,720	0,184
	Акселерация	0,087	0,130	0,638
	Активность	0,167	0,336	0,605
	Пассивность	-0,266	-0,220	0,736
Типы отношения к ребёнку	Принятие - отвержение	0,731	-0,158	0,221
	Кооперация	0,036	0,903	-0,014
	Симбиоз	0,536	0,183	-0,178
	Авторитарная гиперсоциализация	0,682	0,306	0,470
	Маленький неудачник	0,797	0,080	-0,067
Собственные числа		2,040	1,669	1,656
Доля объяснимой дисперсии, %		22,7	18,5	18,4

фактора. В данный фактор также вошли следующие составляющие: «принятие–отвержение» (0,73), «авторитарная гиперсоциализация» (0,68) и «симбиоз» (0,53). Исходя из того, что данный фактор является однополюсным, можно предположить, что чем больше родитель относится к ребёнку как к маленькому неудачнику (стремится его инфантилизировать), тем больше принимает его в этом качестве. При этом в отношении взрослого (в нашем случае это, в основном, матери) к ребёнку, присутствует противоречие: он одновременно стремится дисциплинировать ребёнка (авторитарная гиперсоциализация) и усилить его зависимость, беспомощность, оградить от трудностей и неприятностей жизни. Следовательно, мы можем говорить, что первый фактор составлен в основном неблагоприятными типами отношения к ребёнку. Исключение составляет принятие, имеющее в данном случае неоднозначный характер. Воспитателю важно учитывать, что родители не имеют чёткой позиции по отношению к развитию своих детей. Фактор можно назвать «Противоречия отношения родителя (матери) к ребёнку, при котором он воспринимается и принимается как «маленький неудачник».

Рассмотрим второй фактор, доля объяснимой дисперсии которого – 18,5%. В данный фактор вошло всего 2 показателя – «кооперация» (0,90) – являющаяся ядром фактора и «амплификация» (0,72). Аналогичный результат был получен в корреляционном анализе.

Данный фактор также является однополюсным, он показывает, что чем больше участия родитель принимает в жизни своего ребёнка и поощряет его (кооперация), тем больше проявляется его стремление обогатить развитие ребёнка (амплификация). То есть в нашей выборке родителей, в основном матери, кооперация раскрывается не только в плане отношений сотрудничества с ребёнком, но и связанных с ней представлений матерей о характере его развития. Фактор мы можем назвать «Взаимосвязь кооперации как типа отношения к ребёнку с амплификацией, представлением о детском развитии как процессе его обогащения».

Перейдем к анализу последнего фактора (доля объяснимой дисперсии составляет 18,4%). Показатель «пассивность» (0,73) является ядром фактора, в который также вошли «акселерация» (0,63) и «активность» (0,60) – с высоким факторным весом, а также, «авторитарная гиперсоциализация» (0,47). Данный фактор, как и два предыдущих, – однополюсный. В фактор вошли три вида позиций родителей по отношению к развитию ребёнка и один показатель, характеризующий тип отношения к ребёнку как к личности. Можно сделать вывод о том, что родители, составившие нашу выборку, не имеют чёткой позиции по отношению к акселерации, то пассивны, стремятся принимать как можно меньше участия в процессе воспитания, не проявляют инициативы в отношении ребёнка, то активны, стремятся что-то предпринимать. Тем самым подтверждается отсутствие у родителей чёткой позиции по отношению к развитию ребёнка. Они стремятся ускорить развитие ребёнка, а в отношении к нему проявляют авторитарную гиперсоциализацию. Время от времени проявляя инициативу и предпринимая действия, родитель стремится максимально ускорить весь этот процесс, прибегая к контролю и дисциплине. Фактор можно назвать «Непоследовательность родителей в отношении развития ребёнка (сочетание пассивности и активности, при направленности на акселерацию).

Обсуждение:

Проанализировав результаты исследования, авторы выявили взаимосвязь представлений родителей о развитии детей как акселерации, а также их активности, направленной на развитие ребёнка с авторитарной гиперсоциализацией, как типом отношения к нему. Неадекватному представлению о детском развитии соответствует неадекватное отношение к ребёнку. Также

определилась взаимосвязь представлений родителей о развитии детей как амплификация с кооперацией, сотрудничеством в отношениях с ним. Аналогичный по смыслу детерминант раскрыл факторный анализ: «Взаимосвязь кооперации как типа отношения к ребёнку с амплификацией, представлением о детском развитии как процессе его обогащения» (18,5%). В данном случае взаимосвязанными являются адекватное представление о детском развитии и адекватное отношение к личности ребёнка. Однако факторный анализ обнаружил два условия, в которых проявилась непоследовательность воспитательной позиции родителей (в нашем случае матерей):

1. Неблагоприятные типы отношения к ребёнку, в сочетании с принятием, имеющим неоднозначный характер: «Противоречия отношения родителя (матери) к ребёнку, при котором он воспринимается и принимается как маленький неудачник» (22,7%). В данном случае, стремление матери как можно больше контролировать ребёнка и оградить его от всевозможных опасностей и трудностей могут быть вызваны тем, что родитель все больше принимает своего ребёнка как «маленького неудачника».
2. «Непоследовательность родителей в отношении развития ребёнка (сочетание пассивности и активности, при направленности на акселерацию» (18,4%). В данном случае можно лучше понять, каким образом родители пытаются ускорить развитие своих детей, ведь у них нет чёткого представления о развитии ребёнка. Использование контроля и дисциплины по отношению к ребёнку может быть продиктовано тем, что возникающее иногда стремление форсировать развитие ребёнка и предпринимать активные действия в этом направлении, может быть единственным выходом в данной ситуации.

Для выявления взаимосвязи представлений родителей о развитии ребёнка, а также типов отношения родителей к ребёнку с его личностными особенностями был проведён корреляционный анализ методик «Опросник родительской позиции» Е.А. Пороцкой и В.Ф. Спиридонова, «Опросник родительского отношения» А.Я. Варги и В.В. Столина и проективной методики исследования личности Рене Жиля. Результаты корреляционного анализа представлены в (таблице 3).

Таблица 3.

«Взаимосвязи представлений родителей о развитии ребёнка, а также типов отношения родителей к ребёнку с его личностными особенностями»

	Личностные особенности ребенка				
	Любознательность	Общительность	Конфликтность, агрессивность	Реакция на фрустрацию	Отторженность
Амплификация	0,07	-0,27	-0,08	-0,11	0,04
Акселерация	0,10	-0,21	-0,34*	0,20	0,27
Активность	0,24	-0,18	-0,24	-0,12	0,00
Пассивность	-0,19	-0,23	-0,18	0,07	0,23
Принятие - отвержение	-0,10	-0,22	0,28	-0,34*	-0,06
Кооперация	0,33*	-0,26	-0,23	-0,06	0,03
Симбиоз	0,35*	-0,33	0,01	0,30	-0,28
Авторитарная гиперсоциализация	0,41*	-0,14	0,14	-0,13	-0,27
Маленький неудачник	0,25	-0,13	0,10	0,06	-0,19

Примечание. В таблице коэффициенты корреляции по К. Пирсону. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

В ходе анализа, была обнаружена взаимосвязь акселерации как представления о развитии ребёнка с показателем конфликтности и агрессивности ребёнка ($r = -0,34$ при $p < 0,05$), как его личностными характеристиками. Иначе говоря, стремление ускорить процесс развития своего ребёнка без учёта его возрастных особенностей и потребностей (акселерация), предполагает ярко выраженную беззащитность ребёнка, поскольку конфликтность и агрессивность рассматриваются нами как ситуативные защитные реакции, спровоцированные неудовлетворенностью или несправедливым отношением к ребёнку. Соответственно, вступая в конфликт или проявляя агрессию, ребёнок может пытаться высказать своё несогласие и дать отпор, о чём можно было бы судить на основе соответствующих комментариев, которые дети давали в ответах на вопросы и ситуации проективной методики Рене Жиля. Тем не менее, на основе полученных результатов, мы можем предположить, что ребёнок не проявляет несогласия (взаимосвязь отрицательная) несмотря на то, что его постоянно подгоняют, заставляя что-то делать (акселерация).

Было выявлено, что показатель личностной особенности ребёнка «любознательность» положительно коррелирует с «авторитарной

гиперсоциализацией», «симбиозом» и «кооперацией» как типами отношения к нему ($r=0,41$, $r=0,35$ и $r=0,33$ соответственно, при $p<0,05$). Здесь также важно указать, что любознательность в методике Р. Жилия рассматривается не столько как стремление познать мир и приобрести новые знания, сколько как социальная адекватность поведения, близость к взрослому и ведомость взрослым. Это свидетельствует о том, что чем больше родитель следит за социальными достижениями своего ребёнка и его индивидуальными особенностями (авторитарная гиперсоциализация), чем больше он стремится удовлетворить абсолютно все потребности ребёнка и оградить от возможных трудностей (симбиоз) и чем больше родитель заинтересован в делах, планах ребёнка (кооперация), тем больше сам ребёнок стремится активно с ним взаимодействовать и проявлять к нему интерес (любознательность). Поскольку кооперация и симбиоз (не без оговорок) являются более позитивными типами отношения к ребёнку, нет ничего удивительного в том, что они взаимосвязаны с любознательностью как индивидуальной личностной характеристикой. Говоря о взаимосвязи любознательности ребёнка с типом отношения к нему «авторитарная гиперсоциализация», можно предположить, что ребёнок, находящийся под постоянным и неусыпным контролем родителей, может проявлять повышенный интерес к родителю, пытаясь понять его, соответствовать его требованиям.

Кроме этого, была выявлена взаимосвязь показателя «принятие–отвержение» как типом отношения к ребёнку с показателем реакции на фрустрацию как его личностной характеристикой ($r= -0,34$ при $p<0,05$). Фрустрация предполагает особое эмоциональное состояние, возникающее, когда в следствие невозможности удовлетворить свои желания и потребности по каким–либо причинам. При обработке результатов, особое внимание уделялось реакциям нейтрального типа, когда ребёнок в ответах на вопросы и ситуации, представленные в проективной методике Рене Жилия говорил, например, «мне всё равно», «ничего не сделаю», «пожму плечами и уйду». Обратная связь свидетельствует о наличии у ребёнка устойчивости к фрустрации, снижении реагирования на фрустрацию. Возможно, чем больше родитель обнаруживает принятие в отношении ребёнка, тем меньше ситуаций будут для ребёнка фрустрирующими.

Для выявления структуры представлений родителей о развитии ребёнка и его личностных особенностей был проведён факторный

Таблица 4.

«Структура представлений родителей о развитии ребёнка и его личностных особенностей»

	Показатели	Факторы с вращением		
		1	2	3
Представления родителей о развитии ребёнка	Амплификация	0,088	-0,157	-0,628
	Акселерация	-0,475	-0,336	-0,362
	Активность	-0,100	-0,042	-0,750
	Пассивность	-0,229	-0,550	-0,130
Личностные особенности ребёнка	Любознательность	-0,051	0,587	-0,551
	Общительность	0,137	0,581	0,334
	Конфликтность, агрессивность	0,827	0,033	0,159
	Реакция на фрустрацию	-0,834	0,002	0,249
	Отгороженность	0,131	-0,818	0,029
Собственные числа		1,713	1,796	1,608
Доля объяснимой дисперсии %		19,0	20,0	17,9

анализ методики «Опросник родительской позиции» Е.А. Пороцкой и В.Ф. Спиридонова и проективной методики исследования личности Рене Жия. Результаты факторного анализа представлены в (таблице 4).

В результате анализа, выявилась трёхфакторная структура с общей дисперсией 57%.

Проанализируем первый, однополюсный, фактор. Доля объяснимой дисперсии первого фактора составила 19,0%. Ядро фактора – показатель «конфликтность», «агрессивность» (0,82). В фактор также вошёл показатель «акселерация» (-0,47) и показатель «реакция на фрустрацию» (-0,83). Иными словами, чем больше родитель стремится ускорить развитие ребёнка, не считаясь с его возрастными особенностями и потребностями (акселерация), тем реже ребёнок проявляет реакции фрустрационной толерантности – ничего не сказать, не сделать, пожалть плечами в случае, когда ему не удаётся добиться своей цели по каким-либо причинам. То есть, ребёнок, наоборот, чаще обижается, проявляет непослушание, плачет, и тем чаще, вместе со всем этим, он открыто проявляет агрессию по отношению к родителю. Здесь также могут иметь место обиды, ссоры и конфликты с родителем. Данный фактор можно назвать «Акселерация во взаимосвязи с реакцией на фрустрацию и агрессивностью».

Перейдём к анализу следующего фактора. Здесь доля объяснимой дисперсии составляет 20,0%. Ядром второго, смешанного, фактора является показатель «любопытность» (0,58). Данный фактор также включает в себя показатель «общительность» (0,58), «отгороженность» (-0,81) и «пассивность» (-0,55). Мы можем говорить, что на одном полюсе у нас находится отгороженность, как личностная характеристика ребёнка во взаимосвязи с пассивностью родителя, а на другом - общительность во взаимосвязи с любопытностью. То есть, присутствует некое разделение в общении ребёнка с родителем. Чем больше ребёнок стремится к уединению (отгороженность), тем больше родитель устраняется от активного участия в развитии ребёнка (пассивность). С другой стороны, такие результаты могут говорить, что в некоторых случаях, даже если родитель не стремится принимать активное участие в развитии своего ребёнка, ребёнок может, наоборот, стремиться чаще бывать в окружении родителя (любопытность) и взаимодействовать с ним (общительность). Этот фактор можно назвать «Пассивность со стороны родителя во взаимосвязи с развитием личностных характеристик ребёнка».

Последний, выделенный в ходе анализа фактор, является однополюсным. Ядро фактора – показатель «активность» (-0,75). Кроме этого, в фактор вошёл показатель «амплификация» (-0,62), показатель «любопытность» (-0,55) и показатель «акселерация» (-0,36). Иными словами, чем более активное участие родитель принимает в развитии ребёнка при этом, заставляя его достигать каких-либо поставленных им целей (активность), тем меньше ребёнок проявляет интерес к взрослому и хочет быть в его окружении (любопытность) и тем меньше становится возможным ускорение процесса развития ребёнка (акселерация). Данный фактор мы назовём «Типы представлений родителей о развитии ребёнка во взаимосвязи с любопытностью».

Для выявления структуры типов отношения родителей к ребёнку и развития его личностных особенностей был проведён факторный анализ методики «Опросник родительского отношения» А.Я. Варги и В.В. Столина и проективной методики исследования личности Рене Жили. Результаты факторного анализа представлены в (таблице 5).

В результате анализа, выявилась четырёхфакторная структура с общей дисперсией 72%. Интерес для нас представляют первые три смешанных фактора. Рассмотрим первый фактор, являющийся двухполюсным. Его доля объяснимой дисперсии – 22,5% ядром

Таблица 5.

«Структура типов отношения родителей к ребёнку и его личностных особенностей»

	Показатели	Факторы с вращением			
		1	2	3	4
Типы отношения к ребёнку	Принятие - отвержение	0,658	0,477	0,184	-0,222
	Кооперация	0,028	-0,070	-0,864	-0,249
	Симбиоз	0,640	-0,374	-0,239	0,023
	Авторитарная гиперсоциализация	0,687	0,222	-0,410	0,102
	Маленький неудачник	0,751	0,037	-0,018	0,074
	Любознательность	0,253	-0,021	-0,695	0,425
Личностные особенности ребёнка	Общительность	-0,365	0,220	0,140	0,783
	Конфликтность, агрессивность	0,198	0,702	0,193	0,066
	Реакция на фрустрацию	0,115	-0,907	0,175	0,000
	Отгороженность	-0,347	0,141	0,066	-0,777
Собственные числа		2,250	1,806	1,582	1,529
Доля объяснимой дисперсии %		22,5	18,1	15,8	15,3

является показатель «маленький неудачник» (0,75). В фактор также вошли следующие показатели: «авторитарная гиперсоциализация» (0,68), «принятие–отвержение» (0,65), «симбиоз» (0,64) и «общительность» (-0,36). В факторе стремление родителя инфантилизировать ребёнка (маленький неудачник) сочетается со стремлением постоянно контролировать его (авторитарная гиперсоциализация) и удовлетворять все его потребности, всё делать вместо него, не стараясь предоставлять ему шанса стать самостоятельным (симбиоз). В этом контексте принятие утрачивает свои позитивные характеристики (родители не умеют принимать своего ребёнка в том смысле, который предусматривает его значение). Поэтому вполне понятно снижение желания ребёнка общаться (возможно не только с ними, но и со сверстниками, так как отношения с ними во многом производны от отношений с взрослыми). Данный фактор мы назовём «Противоречия в отношении к ребёнку, ограничивающие его возможность общаться».

Перейдём к следующему фактору, который также является двухполюсным. Доля объяснимой дисперсии второго фактора –

18,1%. Показатель «конфликтность», «агрессивность» (0,70) является его ядром. Кроме этого показателя в фактор также вошли: показатель «принятие–отвержение» (0,47), «реакция на фрустрацию» (-0,90) и «симбиоз» (-0,37). Поскольку фактор двухполюсный, то мы можем говорить о существовании взаимосвязи между отвержением и конфликтностью, агрессивностью на одном полюсе, и симбиозом и реакцией на фрустрацию на другом полюсе. Иначе говоря, ребёнок может позволить себе проявлять конфликтность, агрессию, активно выражать своё несогласие – кричать, обзывать, нарушать запреты, обижаются в отношениях с принимающим его взрослым. Чем меньше родитель стремится опекал своего ребёнка (симбиоз), тем реже ребёнок испытывает отчаяние, раздражение и тревогу от того, что он не смог чего-то добиться (реакция на фрустрацию) в условиях, когда у него не было достаточно возможностей или знаний для достижения поставленной цели. То есть снижение реакции ребёнка на фрустрацию предполагает снижение взаимодействия с ним родителя по типу «симбиоз». Ограничение симбиотических отношений, возможно, позволяет ребёнку справляться с фрустрацией самостоятельно. При этом соответствующие характеристики ребёнка и связанные с ними типы отношения взрослого находятся на разных полюсах. Этот фактор можно назвать «Снижение реакции ребёнка на фрустрацию при ограничении симбиотических отношений со взрослым и конфликтность, агрессивность ребёнка, возможная в отношениях с принимающим его взрослым».

Третий фактор однополюсный. Его доля объяснимой дисперсии – 15,8%. Ядром фактора является показатель «кооперация» (-0,86). В фактор также вошёл показатель «любопытность» (-0,65) и «авторитарная гиперсоциализация» (- 0,41). Иначе говоря, кооперация родителя, стремление быть на равных с ребёнком, проявлять заинтересованность в его делах и планах (кооперация), хотя и осложненное проявляющимися в меньшей мере попытками контролировать каждый его шаг, (авторитарная гиперсоциализация), предполагают интерес к нему ребёнка (любопытность). Мы можем назвать данный фактор «Кооперация взрослого в отношениях с ребёнком, несколько осложненная авторитарной гиперсоциализацией, предполагающая рост проявления его интереса к взрослому».

Доля объяснимой дисперсии четвертого фактора – 15,3%. Помимо показателя «общительность» (0,78), являющегося ядром

данного фактора, в него также вошли «показатели любознательность» (0,42) и «отгороженность» (-0,77). Данный фактор является двухполюсным и составлен только личностными характеристиками ребёнка. Он говорит о том, что чем больше проявляется желание ребёнка общаться, тем он проявляет больше интереса к родителю (любознательность), и тем реже стремится к уединению (именно так понимается отгороженность в методике Р. Жилия), пытается избежать взаимодействия с ним. Учитывая показатели, которые вошли в фактор, его можно назвать «Общительность и любознательность, снижающие отгороженность ребёнка».

Заключение. При анализе научной литературы были рассмотрены функции, формы и тенденции развития семьи на современном этапе развития. Также проанализированы концепции теории психоанализа, бихевиористской и гуманистической теорий, а также деятельностного подхода М.И. Лисиной, в рамках которых исследовалась специфика детско-родительских отношений. Приводится анализ концепций А. Адлера и Е.Л. Пороцкой, приведены типы родительских позиций к развитию ребёнка. Приводятся концепции позитивных и негативных установок родителей к ребёнку, как в зарубежной, так и в отечественной литературе (Д. Баумринд, В.В. Столин, Э.Г. Эйдемиллер, А.И. Захаров, Д.М. Болдуин).

В результате исследования, были подтверждены как взаимосвязи представлений родителей о развитии ребёнка с типом отношения к нему, так и о взаимосвязи отношения родителей к ребёнку и их представлений о его развитии с личностными особенностями ребёнка. Так, неадекватные представления о детском развитии (как акселерации) провоцируют жесткий контроль и дисциплину по отношению к ребёнку, а представления о его развитии как амплификации, кооперацию в отношении к нему. Вероятно, акселерация как представление о развитии ребёнка в сочетании с авторитарной гиперсоциализацией как типом отношения к нему, приводит к ухудшению в отношениях с сиблингами. Отрицательные типы отношения к ребёнку способствуют снижению его общительности. Можно говорить о непоследовательности матерей как в отношении к ребёнку, так и в представлении о его развитии.

Так же можно сделать ряд заключений по результатам исследования:

- мы предполагаем, что неадекватные представления о детском развитии (как акселерации) провоцируют жесткий контроль и дисциплину по отношению к ребёнку, а представления о

его развитии как амплификации, кооперацию в отношении к нему;

- акселерация как представление о развитии ребёнка в сочетании с авторитарной гиперсоциализацией как типом отношения к нему, вероятно, приводит к ухудшению в отношениях с сиблингами. Причинами могут быть либо ревность, либо вымещение негатива на сиблингах. Отрицательные типы отношения к ребёнку способствуют снижению его общительности;
- акселерация, как неадекватное представление о развитии ребёнка предполагает снижение агрессивных реакций со стороны ребёнка: он не отстаивает свою точку зрения, не защищается;
- можно говорить о непоследовательности матерей как в отношении к ребёнку, так и в представлении о его развитии. В первом случае, такая непоследовательность приводит к тому, что мать начинает принимать ребёнка как «маленького неудачника», а во втором – к форсированному развитию ребёнка, без учета его возрастных потребностей и интересов. Есть основания считать, что приписывание ребёнку несостоятельности со стороны матери приводит к его большей привязанности к матери. В то же время, отстраненность матери от процесса развития ребёнка приводит к ухудшению его отношений с матерью. Принятие со стороны родителей взаимосвязано со способностью ребёнка стойко переживать свои неудачи;
- было выявлено, что ограничение симбиоза в отношении к ребёнку помогает ему самому научиться справляться со своими неудачами, а принятие со стороны родителей может привести к повышению его агрессивности и конфликтности. Выявилась взаимосвязь между ведомостью ребёнка, стремлением быть ближе к взрослому и авторитарной гиперсоциализацией, симбиозом и кооперацией как типами отношения к нему. Причиной этому может быть ощущение своей несостоятельности, которая, вероятно, возникает на фоне слишком сильного контроля со стороны родителей, стремления ограждать его от всех трудностей и опасностей и, с манящей вероятностью, стремлением родителя быть с ребёнком на равных.

В ходе исследования были выделены группы родителей:

- стремящихся как ускорить процесс развития без учета возрастных особенностей и потребностей ребёнка, так и обогатить его. Было выявлено, что такие родители больше стремятся к контролю своих детей. Дети таких родителей демонстрируют улучшение отношений с матерью, но ухудшение отношений с сиблингами.
- менее нацеленных как на ускорение процесса развития ребёнка без учёта его возрастных особенностей, так и на обогащение этого процесса. Дети таких родителей, демонстрируют улучшение отношений с сиблингами, но ухудшение отношений с матерью.

На основе вышеперечисленных выводов, можно дать следующие рекомендации воспитателям:

1. Важно учитывать, что родители могут не иметь чёткой позиции по отношению к развитию ребёнка и стараться их направлять.

Рекомендации родителям:

1. Стараться учитывать возрастные особенности и потребности ребёнка при его развитии и воспитании.

2. Меньше инфантилизировать ребёнка и предоставлять ребёнку больше возможностей проявить самостоятельность.

3. Дисциплина в отношении к ребёнку должна быть в меру. Симбиотические отношения должны ограничиваться согласно возрасту ребёнка. Если вы не только жестко контролируете ребёнка, но и постоянно ограждаете его от всех трудностей, он может стать менее общительным, замкнуться в себе.

4. Помнить о том, что чем больше вы поощряете инициативу ребёнка к самостоятельности, тем легче он переживает постигшие его неудачи, тем больше он учится справляться с ними самостоятельно.

5. Пытаясь быть с ребёнком на равных и поощряя его, ограничивайте своё стремление делать всё вместо ребёнка и ограждать его от возможных трудностей.

6. Помните, что жёсткий контроль, в сочетании со стремлением ускорить развитие ребёнка может привести к ухудшению его отношений с братьями / сёстрами. Это происходит потому, что ребёнку нужно «вылить» куда-то всю агрессию, накопившуюся в результате того, что его заставляют делать то, что он совсем не хочет делать. Больше прислушивайтесь к желаниям своего ребёнка.

Перспективы дальнейших исследований в данном направлении – проведение исследования с увеличением выборки испытуемых, последующие исследования в области взаимосвязи позиций родителей к развитию ребёнка с типами отношения к нему и его личностными характеристиками.

References:

1. Азаров Ю.П. Семейная педагогика. – М.: Просвещение, 2012.
2. Гиппенрейтер Ю.Б. Общаться с ребенком. Как? - М.: ЧеРо, 2004. 2-е изд., испр. и доп – 240 с.
3. Думитрашку Т.А. Влияние внутрисемейных факторов на формирование индивидуальности // Вопр. психол.1991. № 1. С. 135 - 142.
4. Думитрашку Т.А. Факторы формирования индивидуальности ребенка в многодетной семье [Электронный ресурс]: автореферат М., 1992.
5. Исаев Д. Н., Каган В. Е. Половое воспитание и психогигиена пола у детей. – Л.: Медицина, 2007.
6. Савиной, Е. О. Смирновой / Под ред. Е. А. - М.: «Когито-Центр» Родители и дети: Психология взаимоотношений, [Электронный ресурс] книга Электрон 2009 (ППП Тип. Наука). - 228, <https://search.rsl.ru/ru/record/01002392687> (дата обращения 10.03. 19г.)
7. Breland H. Family configuration and intellectual development // J. of Individ. Psychol. 1977. N 33(1). P. 86 - 96.

Transliteration of References:

1. Azarov Yu.P. Semeinaia pedahohyka. – M.: Prosveshchenye, 2012.
2. Hyppenreiter Yu.B. Obshchatsia s rebenkom. Kak? - M.: CheRo, 2004. 2-e yzd., yspr. y dop – 240 s.
3. Dumytrashku T.A. Vlyanye vnutyryseimeinykh faktorov na formyrovanye yndyvydualnosty // Vopr. psykhol.1991. № 1. S. 135 - 142.
4. Dumytrashku T.A. Faktory formyrovanyia yndyvydualnosty rebenka v mnohodetnoi semye [Elektronnyi resurs]: avtoreferat M., 1992.
5. Ysaev D. N., Kahan V. E. Polovoe vospytanye y psykhohyhyena pola u detei. – L.: Medytsyna, 2007.
6. Savynoi, E. O. Smyrnovoi / Pod red. E. A. - M.: «Kohyto-Tsentr» Rodytely y dety: Psykholohyia vzaymootnoshenyi, [Elektronnyi resurs] knyha Elektron 2009 (PPP Typ. Nauka). - 228, <https://search.rsl.ru/ru/record/01002392687> (data obrashchenyia 10.03. 19h.)
7. Breland H. Family configuration and intellectual development // J. of Individ. Psychol. 1977. N 33(1). P. 86 - 96.

Authors

Snegireva T.G.,
Shadrina Yu.E.,
*Department "Management of nursing activities",
Peoples' Friendship University of Russia,
Moscow, Russia
E-mail: yuliash@yandex.ru*

Abstracts

SNEHIRIOWA T.H., SZADRINA J.J. **Rodzina jako jeden z czynników wpływających na rozwój osobowości dziecka.** Autorzy ujawniają główne idee i zasady wpływu relacji dziecko-rodzic na kształtowanie osobowości dziecka. Badany jest także wpływ stylów interakcji między dziećmi i rodzicami, jakie są konsekwencje wzajemnego oddziaływania różnych stylów i wyznaczenie drogi życiowej dziecka. To, jakie dziecko wejdzie w dorosłość, jakim człowiekiem się stanie.

Słowa kluczowe: rodzina, rozwój osobowości dziecka, czynniki wpływające na rozwój osobowości.

СНЕГІРЬОВА Т.Г., ШАДРИНА Ю.Є. **Сім'я як один з факторів, що впливають на розвиток особистості дитини.** Автори розкривають основні ідеї і принципи впливу дитячо-батьківських відносин на становлення особистості дитини. Також розглядають вплив стилів взаємодії дітей з батьками, які наслідки відбуваються при взаємодії різних стилів і визначення життєвого шляху дитини. Те, яким дитина увійде в доросле життя, яким він стане.

Ключові слова: сім'я, становлення особистості, дитина, дитячо-батьківські стосунки, суспільство.

СНЕГИРЕВА Т.Г., ШАДРИНА Ю.Е. **Семья как один из факторов, влияющих на развитие личности ребёнка.** Авторы раскрывают основные идеи и принципы влияния детско-родительских отношений на становление личности ребёнка. Также рассматривают влияние стилей взаимодействия детей с родителями, какие последствия происходят при взаимодействии разных стилей и определения жизненного пути ребёнка. То, каким ребёнок войдёт во взрослую жизнь, каким он станет.

Ключевые слова: семья, становление личности, ребёнок, детско-родительские отношения, общество.

SNEGIREVA T.G., SHADRINA YU.E. Family as one of the factors influencing the development of the child's personality. *The authors reveal the main ideas and principles of the impact of parent-child relationships on the development of the child's personality. They also consider the impact of the styles of interaction of children with parents, what consequences occur in the the interaction of different styles and determine the life path of the child. The way a child enters into adulthood, what he becomes.*

Keywords: family, personal development, child, child-parent relationship, society.

Олена ШАУМЯН

Дослідження особистості сучасного менеджера у сфері інформаційної безпеки

Постановка проблеми. Розвиток цивілізації, науково-технічний прогрес зумовлюють виникнення в сучасного менеджера потреби у здійсненні заходів щодо інформаційної безпеки. У професійній діяльності це передусім пов'язано з усвідомленням особистісного внеску в діяльність, яка має практичну значущість для інших і є корисною для суспільства в цілому. У зв'язку з цим сучасний менеджер має враховувати ризики інформаційного суспільства у своїй діяльності, серед яких домінуючими є такі: заміщення духовної культури вузькоспеціалізованими знаннями; витіснення реального спілкування; зміна характеру міжособистісного спілкування від людського до формалізованого мислення; деформація дозвілля; орієнтація на розваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Швидкість розвитку суспільства завжди є вищою за швидкість розвитку окремої особистості. Зазначене вимагає від особистості орієнтуватися в тих

змінах, що відбуваються, і бути внутрішньо готовою до їх прийняття. Ця готовність проявляється у перерозподілі часу, котрий необхідний для сприйняття та засвоєння нової інформації, прийняття нових установок, зміни власних моделей поведінки, виконання нових ролей [11].

Сучасні менеджери багато часу проводять за комп'ютером як у процесі виконання поточної роботи, так і в рамках засідань, конференцій, семінарів (продивляються слайди, міні-фільми робочого характеру тощо). Окреслена особливість суттєво впливає на стан здоров'я та продуктивність діяльності вказаної категорії керівників. Зокрема, вченими та науковцями встановлено, що під час роботи за комп'ютером найбільшому ризику підлягають:

- *органи зору.* Близько 70% користувачів комп'ютерів скаржаться на порушення функції органу зору. Довготривала робота за комп'ютером може спричинити розвиток короткозорості, зниження гостроти зору, виникнення різних кон'юнктивітів та безлічі інших очних хвороб. Серед найпоширеніших симптомів захворювань органів зору виокремлюють сльозотечу, головний біль, мерехтіння в очах, запаморочення. У найтяжчих випадках можуть розвинутися глаукома, катаракта та дистрофія сітківки, які, у свою чергу, призводять до повної сліпоти. Причина цих проблем із зором полягає в миготінні монітору, що подразнює діє на зоровий аналізатор. Окрім того, негативно впливають на продуктивність праці користувачів комп'ютерів та на здоров'я їх очей такі фактори, як: недостатня чіткість символів, їх спотворення на екрані, низька зручність читання;
- *м'язово-скелетна система.* У людей, які багато працюють за комп'ютером, можуть виникнути больові відчуття в м'язах і суглобах, потилиці, попереку, пальцях рук. Виникненню цих захворювань сприяє неправильне положення тіла щодо клавіатури, відхилення ліктів від тулуба, нераціональне розміщення передпліччя та кисті рук. Робота із клавіатурою передбачає інтенсивну та динамічну роботу кисті, яка супроводжується одночасним напруженням м'язів передпліччя й плеча. Це призводить до швидкої втоми, до розвитку нейроміозитів, болю, оніміння, тремору та уповільнення рухливості пальців. В окремих випадках відстежуються навіть напади судом, біль в руках і плечах

уночі, зміни постави і проблеми з хребтом. Усі ці порушення можуть стати причиною інвалідності, тому вони вимагають відповідних заходів профілактики;

- *репродуктивна функція жінок*. Лікарі зазначають, що у вагітних жінок, які постійно працюють за монітором, удвічі збільшується кількість викиднів, передчасних пологів, порушень нормального перебігу вагітності, народження дітей із вродженими вадами розвитку – особливо з дефектами розвитку головного мозку. Це відбувається через сильні електромагнітні випромінювання комп'ютерів, які впливають на плід і його внутрішньоутробний розвиток;
- *нервово-психічна діяльність*. У медичній літературі широко описані психічні розлади, які діагностуються у користувачів. Зокрема, це: агресивність, нервозність, фрустрація, тривога, депресія, пригніченість, порушення сну, зміна апетиту, плаксивість, порушення роботи внутрішніх органів, невміння спілкуватися з людьми, невміння стримувати свої емоції, стресові ситуації. В окремих випадках стрес може бути корисним, оскільки він тренує організм і підвищує його можливості, наприклад, захисту. Проте стрес може досягнути такого рівня напруження, що виснажує захисні сили організму. Це, у свою чергу, може спровокувати різноманітні захворювання і навіть смерть. До таких захворювань належать гіпертонічна хвороба, інфаркти міокарда та інсульти, виразкові хвороби травного тракту, цукровий діабет. Цій ситуації сприяють напружена нервово-психічна діяльність користувачів комп'ютерів, гіподинамія, одноманітність, не завжди сприятлива організація робочого місця, соціальна ситуація тощо;
- *шкіра*. За характером хвороби шкіри різноманітні: еритеми, папульозні висипи, рожеві вугрі, дерматити – себореїний, атиповий, різні телеангіектазії. У жінок-користувачів досить частоспостерігається сухість шкіри, що в подальшому зумовлює передчасне її старіння. Ці зміни пов'язані із сухим повітрям у приміщенні, частотою виникнення електростатичних зарядів;
- *імунна система*. Дослідники зазначають, що в користувачів комп'ютерів відбуваються зміни імунної системи, зокрема: порушуються та пригнічуються процеси імуногенезу; виникає аутоімунітет – це реакція організму, спрямована проти

власних тканин і органів; пригнічуються Т-системи клітинного імунітету; підсилюються утворення антитіл до тканин плоду в організмі вагітної жінки.

Гігієністи розробили низку рекомендацій, які варто враховувати всім категоріям користувачів комп'ютером. Зокрема, дослідники акцентують на тому, що залежно від віку та стану здоров'я змінюється тривалість часу, який можна проводити за монітором без шкоди для здоров'я. Обов'язковою вимогою під час роботи з комп'ютером є щогодинна 10-20-хвилинна перерва, що має забезпечити очам і всьому організму відпочинок. Також розроблено цілий комплекс вправ для очей і м'язів рук, плечей, тулуба, які може надати лікар [1; 2; 3; 5; 8; 9].

Важливу роль у розвитку наукової думки з окресленої проблеми відіграли дослідження американських антропологів А. Крюбера і К. Клакхона. Вони вважали, що «культура складається із внутрішніх цінностей і норм, що виявляються зовні... за допомогою символів; вона виникає в результаті діяльності людей, включаючи її втілення в матеріальних засобах. Сутнісне ядро культури становлять традиційні (історично сформовані) ідеї, насамперед ті, яким приписується особлива цінність. Культурні системи можуть розглядатися, з одного боку, як результати діяльності людей, а з іншого, – як її регулятори». У даному визначенні культура трактується як наслідок діяльності людей; стереотипи поведінки та їхні особливості мають вагоме значення для дослідження культур [7; 13].

Мета статті – дослідження особистості сучасного менеджера у сфері інформаційної безпеки.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Сьогодні комп'ютери мислять швидше за людину, практично не втомлюються, розраховують математичні моделі з неймовірною швидкістю, моделюють будь-які процеси. На відміну від комп'ютера, який здатен працювати майже безперервно, у людини період роботи змінюється періодом відпочинку та відновлення. Так, у серці співвідношення періоду роботи і відпочинку становить 1:2, у мозку – 2:1. Тобто мозок втомлюється швидше, ніж серце. Стомлений мозок втрачає здатність контролювати, координувати й управляти роботою всіх органів і систем організму. Виникає збій у роботі внутрішнього «людського комп'ютера», порушення концентрації і сну [8].

Комп'ютер нав'язує людині свій ритм, свою швидкість переробки інформації, які не співпадають зі звичними для мозку ритмами

(читання книг, опрацювання документів, людське спілкування та інше). Зазначене вище спричиняє виникнення нового типу втоми. Так, у звичайних умовах у людини є час для осмислення й оцінки ситуації та прийняття рішення. Емоційний канал спілкування допомагає мозку в його роботі. Тобто мозок може закрити свої чутливі канали при появі почуття втоми як фізичної, так і розумової. А комп'ютер, нав'язуючи свій ритм, обходить захисні бар'єри мозку. Крім того, активне використання рук при роботі з комп'ютером призводить до додаткової стимуляції мозку й одночасно затримує появу почуття втоми. Почуття втоми виникає набагато пізніше в порівнянні з реальною втомою мозку. Мозок не дає сигнал самому собі: «Стоп відпочинь, відволікаючись. Ти вже втомився» [8].

Досліджуючи роботу мозку, що знаходиться в стані хронічної втоми і перевтоми, фахівці виробили спеціальні методи лікування «комп'ютерного синдрому», зокрема вони радять:

- змінити психологічний настрій при роботі з комп'ютером;
- не доводити себе до стану перевтоми;
- слід неухильно дотримуватися чітко регламентованого розкладу роботи, ретельно продумувати перерви;
- під час перерви обов'язково виконувати вправи: для поліпшення постачання кисню в мозок, для активізації певних груп м'язів, для розтяжок і дихання;
- пити воду через певні інтервали (бажано кожні 2 – 3 години) [8].

Слід зазначити, що активне використання комп'ютерів у всіх сферах суспільного життя зумовило появу виникнення нового виду людської діяльності, зменшення фізичної активності людини і водночас спричинило втрату здатності людей просто говорити один з одним, висловлювати свої емоції. Останнім часом мислення стає збідненим, сухим, формальним, воно втрачає своє емоційне забарвлення.

Для менеджера розбудова і підтримка стосунків взаємних відносин поза віртуальною реальністю має надзвичайно вагоме значення. Менеджери широко практикують зустрічі «тет-а-тет», постійно їх застосовують для найбільш ефективного та продуктивного здійснення діяльності. З одного боку, тет-а-тет сучасного менеджера із співрозмовником сприяє розбудові зворотного зв'язку, просуванню кар'єрними щаблями та підтриманню статусу, а з іншого боку, це вимагає від нього:

- встановлення стандартного тижневого часу для переговорів, бесід;
- дотримання пристойних манер;
- уміння триматися із співрозмовником;
- дотримання послідовного формату під час бесіди;
- уміння адаптуватися до змінних умов [15].

Окрім того, для досягнення успіху в діяльності, менеджери мають ретельно вивчати людей у своїх групах – їхні сильні сторони, слабкі сторони, бажання та опір змінам, тиск з боку колег. Також їм слід формувати позитивне внутрішнє середовище організації, що передбачає наявність таких умінь, як:

- поважати простір кожного і час інших людей;
- приймати зауваження й пропозиції [15].

З метою підвищення продуктивності праці фахівці пропонують працювати над двома завданнями. Дослідники аргументують це тим, що людина, котра виконує одне завдання, легко може переключитися на інше. Оскільки, не зважаючи на те, що вона працює над іншим завданням, її несвідомий розум все ще обробляє перше і може запропонувати яскраву ідею. При цьому подібні завдання можуть бути синергетичними.

Однак слід зауважити, що більше двох подібних завдань одночасно виконувати не варто. Оскільки кожне переключення з одного завдання на інше потребує затрат часу для того, щоб відновити потік думок, реорганізувати їх тощо. Тобто більшість часу буде витрачатися на переключення, а не на продуктивне виконання завдань [15].

У контексті окресленої нами проблеми вважаємо за необхідне розглянути питання дезінгібіції. Вказаний термін інтернет-користувачів позначається субкультурним виразом «флейм». Стан розгальмування призводить до послаблення стримуючої дії соціальних норм, соціальних санкцій і заборон. Регуляторами культури поведінки людини визнають норми моралі, права, а також зразки поведінки. Норма характеризує не лише вже досягнуте суспільством, а й те, що має статус загальної вимоги. Взірець (вище, найкраще) – це те, що досягнуто передовими людьми суспільства, найбільш наближене до ідеалу. З розвитком людства певні зразки поступово перетворюються на загальну норму поведінки, згодом їм на зміну приходять нові, досконаліші [16].

Варто акцентувати на тому, що ефект дезінгібіції є не єдиним фактором, який визначає, наскільки людина розкривається чи

реагує у кіберпросторі. Сила латентних почуттів, потреб, цінностей, мотивів має значний вплив на людей. Особистості можуть відрізнятися за силою захисних механізмів психіки та схильністю до інгібіції чи експресії. Ефект онлайн-дезінгібіції, взаємодіючи з цими особистісними змінними, у деяких випадках спричиняє незначні відхилення від базового поведінкового патерну (офлайнового), а у деяких – радикальні, драматичні зміни [10].

Менеджери в організації визначають напрям її діяльності і безпосередньо несуть відповідальність за досягнення поставлених перед нею завдань шляхом ефективного використання ресурсів. Таким чином, рушійні сили і поведінка менеджера або сприяють вирішенню ним завдань та проблем у діяльності організації, або ж навпаки – гальмують. Тобто без урахування особистості керівника у процесі життєдіяльності організації неможливо досягти поставлених цілей.

Залежно від ситуації, що складається, та від роботи механізму цілепокладання свідомості формується образ потреби. Акцентована потреба пов'язана з абстрагуванням, зі стратегічними цілями керівника, внутрішній – з конкретним періодом життя, із щоденною тактикою.

На переконання Дж. Міда, розвиток ідентичності відбувається від неусвідомленої ідентичності до усвідомленої. Аспекти «І» та «Ме» позначають співіснування принципів соціальності та індивідуальності. Тобто, з одного боку, суспільство визначає ідентичність людини, задаючи норми та закони її існування, а з іншого боку, індивід створює власне середовище в процесі вибору, мети, цінностей, потреб. Водночас слід зазначити, що є автори, які доповнюють особистісну та соціальну ідентичності такою підструктурою, як ціннісна ідентичність. Ціннісна ідентичність відображає індивідуальні цінності такими, які вони є, і такими, якими б індивіду їх хотілось бачити. Як стверджує, англійський соціолог К. Камільєрі, ці два виміри більшою мірою співпадають, але завжди мають дискретний характер. Відповідно саме взаємодія цих процесів формує як особистісну, так і соціальну ідентичності.

На думку, англійського психолога Г. Теджфела, особистісна та рольова ідентичності є двома полюсами ставлення особистості до себе як до представника суспільства. На одному полюсі – поведінка особистості, що повністю визначається особистісними самоідентифікаціями, а на другому – поведінка, яка повністю

обумовлюється впливом середовища і залежить від специфіки функціонування рольової самоідентифікації. Ураховуючи викладене вище, можна зробити висновки, що в основі самоідентифікації як психологічного механізму формування ідентичності відбувається:

а) відбір нових особистісних і соціальних цінностей у структурі ідентичності;

б) переструктурування ідентичності відповідно до особливостей нових елементів, що увійшли до її структури;

в) визначення індивідом значущості та цінності нових елементів ідентичності та співставлення їх із попередніми соціальними цінностями, які є компонентами структури ідентичності.

Воля суб'єкта, як складова ідентичності особистості, відображається у здатності підтверджувати соціальне самовизначення в діяльності, у спілкуванні, забезпечувати постановку цілей, формулювання завдань, визначення норм. Тобто від волі керівника залежить, як він буде діяти – використовувати старі норми чи модернізувати їх, зберігаючи намічені цілі. Воля є відносною щодо соціальної норми, принципу, цілі, які були прийняті людиною в процесі соціалізації. Розвиток волі пов'язаний із соціалізацією способів мислення, які застосовуються, з розвитком рефлексивно-критичних здібностей, зі свідомістю і самосвідомістю суб'єкта [6; 11].

У контексті викладеного вище вважаємо за необхідне акцентувати увагу на творчому мисленні, яке є корисним в будь-якій сфері діяльності, оскільки здатне збагатити кожен аспект нашого життя. Креативність – це спосіб бачити навколишній світ, взаємодіяти з ним і реагувати на нього [4].

Розглядаючи діяльність менеджера, не можна залишити поза увагою його вміння діяти в конкурентному середовищі. Переваги конкурентного середовища продемонстровані психологами з Ексетера під керівництвом Т. Піса: «Конкуренція може й допомогати, й заважати творчому успіху – це все залежить від нашого ставлення». Успішні менеджерикладають у саморозвиток безліч часу і сил, тому що лише так можуть розвиватися їхні здібності. Отже, якщо хтось успішніший, то велика ймовірність того, що ця особистість більше працює над собою. Щоб бути успішним, треба бути собою. У всіх свої сильні і слабкі сторони; креативна особистість все застосовує у діяльності [14].

Важливим для розуміння ідентичності особистості є звернення до сутнісного підходу, представники якого розглядають особистість

як певну цілісність. Так, С. Рубінштейн, один із основоположників цього підходу, (1889р.-1960р.) у своєму відомому постулаті цілісності особистості зазначає: «У психічному складі особистості виділяються різні сфери або області рис, що характеризують різні сторони особистості; однак, попри всю свою різноманітність, відмінність і суперечливість, основні властивості особистості взаємодіють одна з одною в конкретній діяльності людини і, взаємопроникаючи одна в одну, сходяться все ж у реальній єдності особистості. Тому однаково неправильні як та точка зору, для якої єдність особистості виявляється в аморфній цілісності, що перетворює її психічний склад на безформну туманність, так і інша, протилежна до неї, яка бачить в особистості лише окремі риси». Сьогодні цілісність трактують як стійку систему самосвідомості, волі, характеру, що реалізується у соціальному способі життя, суспільних відносинах і певним чином впливає на них. Стрижнем цілісності особистості є світогляд як система поглядів на об'єктивний світ і місце людини в ньому, ставлення людини до себе та навколишньої дійсності [16].

Перехід від аналогової практики навчання до цифрової буде змінювати те, яким чином здійснюватиметься навчання персоналу. Роль наставника, котру виконує менеджер у навчанні персоналу, змінюватиметься. Акцент буде робитися на створенні умов для вивчення, а не на наданні готових знань.

Досвід віртуальної реальності у сфері навчання персоналу повинен мати такі властивості:

- занурення – створення відчуття, що користувачі є досвідченими;
- простота у використанні – слід згладжувати необхідність мати спеціальні навички для взаємодії з віртуальною реальністю;
- значущість – сенс дійсно важливий для користувачів. Не можна створити гарний досвід навчання у віртуальній реальності без цікавої історії, тому так важливо розвивати мистецтво розповіді. Історії забезпечують найкращий спосіб передачі повідомлень, які не тільки легко сприймаються, але й надихають і викликають дії, передбачають зворотний зв'язок;
- адаптація – А. Ейнштейн зазначав: «Я ніколи не навчаю своїх учнів, тільки намагаюся забезпечити умови, в яких вони можуть навчатися»;
- вимірюваність – уміти відстежувати показники освіти, щоб менеджери могли виміряти отримане в результаті знання предмета. Тому важливо вибрати відповідні показники і

дати зрозуміти, який критерій буде використовуватися для вимірювання успіху та невдачі [17].

Висновки. Для використання внутрішнього потенціалу менеджерів необхідно:

- створити відповідні умови у внутрішньому і зовнішньому середовищах, активізуючи об'єктивні закони організації праці менеджера як біосоціальної та духовної системи, що дає можливість використовувати механізми дії законів управління для розвитку;
- здійснювати цілеспрямовану самоуправлінську діяльність з використанням відповідних методів самоуправління та технологій, впливаючи на інформаційні й енергетичні потоки, що циркулюють в організмі й забезпечують гармонізацію життєдіяльності та «пробудження» психофізіологічних резервів;
- плануючи реалізацію стратегічних життєвих цілей, урахувати наявність генетичної, настановної і свідомої програми життя;
- здійснювати стратегічну, повсякденну організацію діяльності менеджера;
- вивчити професійну, особисту і духовну складові та визначити їх відповідність обраному шляхові [6; 11].

Л. Скібіцька наголошує, що самозміна є частиною життєвого плану (програми). Вона може перетворитися на саморозвиток за умови примусового переходу з одного типу діяльності та рівня здібностей до інших. Саморозвиток і самозміна в планах особистого самовизначення створюють феномен вільної людини. Від неї залежать якісні та кількісні характеристики саморозвитку, що передбачає покращення діяльності через удосконалення здібностей та вмінь особистості, перебудову її мислення.

У повсякденній життєдіяльності це часто призводить до таких наслідків:

- сформована ситуація може бути сприйнята як проблема, хоча вона не є такою. У результаті витрачаються життєві сили, час на боротьбу з вигаданими «велетнями»;
- у людей на більшість типових життєвих ситуацій у підсвідомості сформовано підпрограми дій, установки. Це зумовлює автоматичну реакцію організму у разі потрапляння у відповідну (вашій моделі світу) ситуацію;

- результатом згаданого вище є неадекватність реагування на процес розвитку подальших подій [11].

Отже, у сучасному світі дослідження особистості менеджера у сфері інформаційної безпеки є перспективним напрямом діяльності практичного психолога.

References:

1. Безверхняя Л. Физкультминутка: для тех, кто работает за компьютером / Л. Безверхняя // Фармацевт-практик. – 2014. – № 2. – С. 64.
2. Білоус В.Й. Робота за комп'ютером та зір / В.Й. Білоус // Магістр медсестринства. – 2014. – № 2. – С. 69-73.
3. Гурбич М.С. Вплив комп'ютера на орган зору у працівників call-центру / М.С. Гурбич // Український науково-медичний молодіжний журнал. – 2016. – № 2. – С. 8.
4. Джадкинс Р. Искусство креативного мышления / Р. Джадкинс // М. : Азбука Бизнес, Азбука-Аттикус, 2016. – 432 с.
5. Зербино Д.Д. Экологическая патология: проблема превентивной медицины. Концепция первичной профилактики. Часть 31. Персональные компьютеры – негативное воздействие на человека / Д.Д. Зербино // Мистецтво лікування. Журнал сучасного лікаря. – 2013. – № 5. – С. 36-38.
6. Колпаков В.М. Організація праці менеджера: навч. посібник / В.М. Колпаков // К. : ДП Вид. дім «Персонал», 2008. – 432 с.
7. Культурология: дайджест / (Теория и история культуры). – / редкол.: И.Л. Галинская (гл. ред.) и др.// М. : РАН ИНИОН, 2001. – 215 с.
8. Левинсон А. Мозг и компьютер / А. Левинсон // Режим доступа до ресурсу : http://www.annalevinson.com/other/mozg_i_kompyuter.html /.
9. Леус А. Підвищення ефективності праці за допомогою комп'ютерних технологій / А. Леус // Управління закладом охорони здоров'я. – 2015. – № 12. – С. 66-77.
10. Немеш О.М. Практична психологія віртуальної реальності: монографія / О.М. Немеш // К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 320 с.
11. Скібіцька Л.І. Тайм – менеджмент: навч. посібник / Л.І. Скібіцька. – К.: Кондор, 2009. – 528 с.
12. Соціологічна енциклопедія / уклад. В.Г. Городяненко // К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
13. Parasuraman A., Valarie A. Zeithaml, Leonard L. Berry A conceptual model of service quality and some implications for future research / A. Parasuraman, Valarie A. Zeithaml, Leonard L. Berry // Journal of Marketing. – 1985. – № 49. – P. 41 – 50.
14. Tim Rees Tim, Jessica Salvatore, Pete Coffee, S. Alexander Haslam, Anne Sargent, Tom Dobson Reversing downward performance spirals / Tim Rees Tim, Jessica Salvatore, Pete Coffee, S. Alexander Haslam, Anne Sargent, Tom Dobson // Journal

- of Experimental Social Psychology. – 2013. – Volume 49. – Issue 3. – P. 400-403.
15. Johanna Rothman, Esther Derby Behind closed doors. Secrets of Great Management / Johanna Rothman, Esther Derby // Pragmatic Bookshelf, 2008. – p.163.
16. Турен А. Возвращение человека действующего: очерк социологии : пер. с фр. Е.А. Самарской; ред. пер. М.Н. Грецкий / А. Турен // М. : Научный мир, 1998. – 204 с.
17. How Virtual Reality Will Change How We Learn and How We Teach / Режим доступа до ресурсу : <https://theblog.adobe.com/virtual-reality-will-change-learn-teach>.

Transliteration of References:

1. Bezverkhniaia L. Physical fitness minute : for those who work at the computer / L. Bezverkhniaia // Pharmacist practitioner. – 2014. – № 2. – P. 64.
2. Bilous V.J. Work at a computer and vision / V.J. Bilous // Master of Nursing. – 2014. – № 2. – P. 69-73.
3. Ghurbych M.S. Impact of the computer on the eyes of the call center staff / M.S. Ghurbych // Ukrainian Scientific and Medical Youth Journal. – 2016. – № 2. – P. 8.
4. Dzhadkins R. The art of creative thinking / R. Dzhadkins // M. : ABC Business, ABC-Atticus, 2016. – 432 p.
5. Zerbino D.D. Ecological pathology: the problem of preventive medicine. The concept of primary prevention. Part 31. Personal computers: negative impact on humans / D.D. Zerbino // Art of treatment. Journal of a Modern Physician. – 2013. – № 5. – P. 36-38.
6. Kolpakov V.M. Organization of work of manager : tutorial / V.M. Kolpakov // K. : Publishing House «Personal», 2008. – 432 p.
7. Cultural Studies: Digest / (Theory and History of Culture) / Editorial board : I.L. Galinskaia (Chief Editor) and others. // M. : Institute of Scientific Information on Social Sciences of the Russian Academy of Sciences, 2001. – 215 p.
8. Levinson A. Brain and computer / A. Levinson // Resource access mode : http://www.annalevinson.com/other/mozg_i_kompyuter.html /.
9. Leus A. Increasing the efficiency of work using computer technology / A. Leus // Management of the Health Care Institution. – 2015. – № 12. – P. 66-77.
10. Nemesh O.M. Practical psychology of virtual reality: monograph / O.M. Nemesh // K. : Publishing House «Word», 2015. – 320 p.
11. Skibicjka L.I. Time management : tutorial / L.I. Skibicjka. – K.: Kondor, 2009. – 528 p.
12. Sociological Encyclopedia / compiler V.Gh. Ghorodjanenko // K. : Akademvydav, 2008. – 456 p.
13. Parasuraman A. A conceptual model of service quality and some implications for future research / A. Parasuraman, Valarie A. Zeithaml, Leonard L. Berry // Journal of Marketing. – 1985. – № 49. – P. 41 – 50.

14. Tim Rees Reversing downward performance spirals / Tim Rees Tim, Jessica Salvatore, Pete Coffee, S. Alexander Haslam, Anne Sargent, Tom Dobson // Journal of Experimental Social Psychology. – 2013. – Volume 49. – Issue 3. – P. 400-403.
15. Johanna Rothman Behind closed doors. Secrets of Great Management / Johanna Rothman, Esther Derby // Pragmatic Bookshelf, 2008. – p.163.
16. Turen A. Return of the person acting: an essay of sociology: translation from French E.A. Samarskaia; Translation Editor M.N. Gretckii / A. Turen // M. : Scientific world, 1998. – 204 p.
17. How Virtual Reality Will Change How We Learn and How We Teach / Resource access mode : <https://theblog.adobe.com/virtual-reality-will-change-learn-teach>.

The Author

Shaumian Olena Gevorkivna,
*Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of Department of Social Work,
Private Higher Educational Institution
"Kropyvnytskyj Institute of State
and Municipal Governance",
Kropyvnytskyi, Ukraine
E-mail: elena.shaumyan@gmail.com*

Abstracts

SZAUMIAN OLENA. Badanie osobowości nowoczesnego menedżera w dziedzinie bezpieczeństwa informacyjnego. Ukraina jest na drodze do dalszego rozwoju i integracji europejskiej. Na obecnym etapie rozwoju naszego kraju, kształtowanie bogatej duchowo, emocjonalnie stabilnej osobowości menedżera zdolnego do tworzenia kreatywnych pomysłów i podejmowania odpowiedzialnych decyzji zdolnych stawić czoła wyzwaniom społeczeństwa informacyjnego jest istotne. W związku z tym pilnie należy zbadać taką dziedzinę psychologii praktycznej, jak bezpieczeństwo informacyjne. Wynika to z faktu, że do tej pory w praktyce psychologicznej nie jest wystarczająco zbadana osobowość nowoczesnego menedżera w dziedzinie bezpieczeństwa informacyjnego. Aby skutecznie wykorzystać potencjał wewnętrzny, menedżer musi: stworzyć korzystne warunki w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym; prowadzić celowe działania w zakresie samodzielnego zarządzania przy użyciu odpowiednich metod samorządności i technologii, wpływających na przepływ informacji i

energii; przeprowadzać strategiczną, codzienną organizację działalności menedżera; zbadać zawodowe, osobiste i duchowe składniki oraz określić ich zgodność z wybraną drogą itp. Samorozwój i samozmiana w planach osobistego samostanowienia tworzą fenomen wolnego człowieka. Od tego zależą jakościowe i ilościowe cechy samorozwoju, co wiąże się z poprawą aktywności poprzez poprawę umiejętności i zdolności osoby, reorganizację jej myślenia. Praca nowoczesnego menedżera nad sobą ukierunkowana jest przede wszystkim na kształtowanie zdolności do zmiany i wzrostu, co sprzyja zaakceptowaniu swoich wad i skutecznej walce z nimi, dalszej socjalizacji i samoorganizacji. Praktyczne znaczenie wyników badania polega na tym także, że w aspekcie społeczno-psychologicznym została przeanalizowana osobowość menedżera w dziedzinie bezpieczeństwa informacyjnego, co daje podstawy do badań naukowych i dalszego przeprowadzenia badań w danym kierunku.

Słowa kluczowe: nowoczesny menedżer, bezpieczeństwo informacyjne, ryzyko komputerowe, rzeczywistość wirtualna, tożsamość osobista, tożsamość społeczna.

ШАУМЯН ОЛЕНА. Дослідження особистості сучасного менеджера у сфері інформаційної безпеки. Україна стоїть на шляху подальшої розбудови та євроінтеграції. На сучасному етапі розвитку нашої держави актуальним є формування духовно багатой, емоційно стабільної особистості менеджера, здатного продукувати креативні ідеї та приймати відповідальні рішення, спроможного протистояти викликам інформаційного суспільства. У зв'язку з цим нагальним є дослідження такої сфери практичної психології, як інформаційна безпека. Це зумовлено тим, що на сьогоднішній день у психологічній практиці недостатньо розкрита особистість сучасного менеджера у сфері інформаційної безпеки. Для ефективного використання внутрішнього потенціалу менеджерів необхідно: створити сприятливі умови у внутрішньому і зовнішньому середовищах; провадити цілеспрямовану самоуправлінську діяльність з використанням відповідних методів самоуправління та технологій, впливаючи на інформаційні й енергетичні потоки; здійснювати стратегічну, повсякденну організацію діяльності менеджера; вивчити професійну, особисту і духовну складові та визначити їх відповідність обраному шляхові тощо. Саморозвиток і самозміна в планах особистого самовизначення створюють феномен вільної людини. Від неї залежать якісні та кількісні характеристики саморозвитку, що передбачає покращення діяльності через удосконалення здібностей та вмінь особистості, перебудову її мислення. Робота сучасного менеджера над собою спрямована передусім на формуван-

ня здатності до змін і зростання, що сприяє прийняттю своїх недоліків і боротьби з ними дієвим способом, подальшій соціалізації й самоорганізації. Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що в соціально-психологічному аспекті проаналізована особистість менеджера у сфері інформаційної безпеки і це дає підстави для наукових розвідок та подальших розробок у зазначеному напрямі.

Ключові слова: сучасний менеджер, інформаційна безпека, комп'ютерні ризики, віртуальна реальність, особистісна ідентичність, соціальна ідентичність.

ШАУМЯН ЕЛЕНА. Исследование личности современного менеджера в сфере информационной безопасности. Украина стоит на пути евроинтеграции и дальнейшего развития. На современном этапе развития нашего государства актуальным является формирование духовно богатой, эмоционально стабильной личности менеджера, способного продуцировать креативные идеи и принимать ответственные решения, способного противостоять вызовам информационного общества. В связи с этим, актуальным является исследование такой сферы практической психологии, как информационная безопасность. Это обусловлено тем, что на сегодняшний день в психологической практике недостаточно раскрыта личность современного менеджера в сфере информационной безопасности. Для эффективного использования внутреннего потенциала менеджеру необходимо: создать благоприятные условия во внутренней и внешней среде; проводить целенаправленную самоуправленческую деятельность с использованием соответствующих методов самоуправления и технологий, воздействуя на информационные и энергетические потоки; осуществлять стратегическую, повседневную организацию деятельности менеджера; изучить профессиональную, личную и духовную составляющие и определить их соответствие выбранному пути и тому подобное. Саморазвитие и самоизменение в планах личного самоопределения создают феномен свободного человека. От него зависят качественные и количественные характеристики саморазвития, что предусматривает улучшение деятельности через совершенствование способностей и умений личности, перестройку его мышления. Работа современного менеджера над собой направлена прежде всего на формирование способности к изменениям и росту, способствует принятию своих недостатков и борьбы с ними действенным способом, дальнейшей социализации и самоорганизации. Практическое значение полученных результатов исследования заключается в том, что в социально-пси-

хологическом аспекте проанализирована личность менеджера в сфере информационной безопасности и это дает основание для научных исследований и дальнейших разработок в данном направлении.

Ключевые слова: современный менеджер, информационная безопасность, компьютерные риски, виртуальная реальность, личностная идентичность, социальная идентичность.

SHAUMIAN OLENA. Study of the personality of the modern manager in information security. *Ukraine is on the track to European integration and further progress. At the present stage of development of our state, the formation of a spiritually rich, emotionally stable personality of a manager, capable of producing creative ideas and making responsible decisions, and ready to withstand the challenges of the information society, comes into sharp focus. In this regard, the study of information security as a branch of practical psychology, becomes relevant. This is due to the fact that, to date, the personality of a modern manager in information security is not sufficiently disclosed in psychological practice. To effectively use one's own internal potential, a manager needs: to create favorable conditions in the internal and external environment; engage in task-oriented self-regulating activities with appropriate methods of self-regulation and technologies, which affect information and energy flows; carry out the strategic, day-to-day organization of managerial activities; study the professional, personal and spiritual components and estimate their conformity with the chosen course, and the like. Self-development and self-change in terms of personal self-determination create the phenomenon of a free man. The qualitative and quantitative characteristics of self-development depend on it, and this provides for the improvement of activities through perfecting the abilities and skills of an individual and restructuring of his thinking. Self-improvement of a modern manager is aimed at developing one's abilities for change and growth, promotes accepting shortcomings and dealing with them in an effective way, contributes to further socialization and self-organization. The practical significance of the results of the study lies in the analysis of the socio-psychological aspect of a manager's personality in information security, which provides the basis for further scientific research and development in this area.*

Keywords: *modern manager, information security, computer risks, virtual reality, personal identity, social identity.*

Contents

1. PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL AND ORGANIZATIONAL CONDITIONS FOR INTRODUCTION OF EUROPEAN STANDARDS OF EDUCATION IN UKRAINE..... 3

Dai ZHEN

Features of professional training of multimedia design
specialists in higher education institutions of the
People's Republic of China 4

Yliana MALYK

Current trends of professional training for future
specialists in public administration 15

Iryna ROZHELYUK, Natalia NAGORNA, Iryna ANDREYKOVA

The conceptual-technological model of formation of
future foreign language teachers' awareness of the
monitoring activity 24

Dmytro CHAUS

The didactics of colour in art and artistic education of
the 20th century 40

Myroslava CHEPURNA

Variative application of teaching methods in the
process of studying English by future economists 51

Galyna CHEREDNICHENKO

Language learning of future food industry engineers
in Ukraine 61

Ju DONGTING

The role of the creative-competent approach in the
process of training of future graphic design specialists 72

2. PSYCHOLOGY OF THE XXI CENTURY: ACHIEVEMENTS AND PERSPECTIVES 83

Iryna USHAKOVA, Solomiya ROZHKO

Socio-psychological factors of emotional burnout in
personnel of International missions in Ukraine 84

Hanna KHVOROVA

Introduction and content of training of competent
interaction of specialists with parents of children
with autism and training of competent parenting by
children with autism 98

Марина ВЕЛИЧКО

Психологічні причини та превентивні заходи щодо
виникнення мобінгу в освітньому середовищі 113

Ірина ДАНЧЕНКО, Ірина ПОЛУБОЯРИНА, Валентина ТЮРІНА

Формування соціальної зрілості студентів закладів
вищої освіти 125

Катерина ОЛЕКСАНДРЕНКО, Ольга МИСЕЧКО

Психологічні та лінгвістичні чинники сприйняття і
розуміння іншомовного тексту 147

Т.Г. СНЕГИРЕВА, Ю.Е. ШАДРИНА

Семья как один из факторов, влияющих на
развитие личности ребёнка 165

Олена ШАУМЯН

Дослідження особистості сучасного менеджера у
сфері інформаційної безпеки 184

Spis treści

1. WARUNKI PSYCHOLOGICZNE, PEDAGOGICZNE I ORGANIZACYJNE DLA WPROWADZENIE EUROPEJSKICH STANDARDÓW EDUKACJI NA UKRAINIE	3
DAI ŻEŃ	
Cechy zawodowego kształcenia specjalistów w dziedzinie projektowania multimedialnego w instytucjach szkolnictwa wyższego ChRL	4
MALYK YULIANA	
Nowoczesne trendy przygotowania zawodowego przyszłych specjalistów w dziedzinie zarządzania i administracji publicznej.	15
ROŻELIUK IRYNA, NAGORNA NATALIA, ANDREJKOWA IRYNA	
Koncepcyjno-technologiczny model kształtowania gotowości przyszłych nauczycieli języka obcego do działalności monitoringowej.	24
CZAUS DMYTRO	
Barwodydaktyka w sztuce i edukacji artystycznej XX wieku	40
CZEPURNA MYROSLAWA	
Zmienność zastosowania metod nauczania w procesie uczenia się języka angielskiego przez przyszłych ekonomistów .	51
CZEREDNYCZENKO HALINA	
Nauczanie języka obcego przyszłych inżynierów w przemysle spożywczym w Ukrainie	61
JU DONGTING	
Rola kreatywno-konkurencyjnego podejścia w procesie kształcenia przyszłych specjalistów w zakresie projektowania graficznego	72

**2. PSYCHOLOGIA XXI WIEKU:
OSIĄGNIĘCIA I PERSPEKTYWY 83**

USZAKOWA I.M., ROŻKO S.M.

Społeczno-psychologiczne czynniki
wypalenia emocjonalnego pracowników misji
międzynarodowych w Ukrainie. 84

HVOROVA ANNA

Organizacja i treść szkolenia kompetentnego
współdziałania specjalistów z rodzicami dzieci
z autyzmem oraz treningów kompetentnego
rodzicielstwa wobec dzieci z autyzmem. 98

WEŁYCZKO MARYNA

Przyczyny psychologiczne i środki zapobiegawcze dla
pojawienia się mobbingu w środowisku edukacyjnym 113

**DANCZENKO IRYNA, POŁUBOJARYNA IRYNA,
TIURINA WALENTYNA**

Kształtowanie dojrzałości społecznej studentów
uczelni wyższych 125

OŁEKSANDRENKO KATERYNA, MYSECZKO OLGA

Psychologiczne i językowe czynniki percepcji i
rozumienia tekstu w języku obcym 147

SNEHIRIOWA T.H., SZADRINA J.J.

Rodzina jako jeden z czynników wpływających na
rozwój osobowości dziecka. 165

SZAUMIAN OLENA

Badanie osobowości nowoczesnego menedżera w
dziedzinie bezpieczeństwa informacyjnego 184

WORK APPLICATION

Editorial Board EHS:S&S Takes the evaluation and publication of original materials, previously unpublished texts and only the ones that at the same time do not pass any publishing process.

Language (s) of publication: English, Polish. Possibility of the publication to further the stated languages - by the decision of the editorial board.

Authors who wish to publish the article in „European Humanities Studies: State and Society“, must send it to the E-mail: ehs.state@gmail.com, contains information about the author: academic degree and academic title, place of work (university, college, department), city, country, e-mail address.

After the successful Peer-review materials obtained the author will receive official notification of acceptance of an article for publication and preparation for publication. After receiving such notice, the author directs the editorial board of the Declaration of the author (download): print, fill out "by hand", sign, scan and send by e-mail edition: ehs.state@gmail.com

Declaration of the author:

- confirms that his / her text does not violate the rights of third parties, and is not in consideration for publication in any edition;
- confirms the accuracy and completeness of the copyright data (affiliation);
- agrees to submit personal information in electronic and printed form;
- in the case of collective work, the authors indicate the proportion of personal contributions (in accordance with the recommendations of the Ministry of Science and Higher Education, and in order to counter the practice of "ghostwriting" and "guest authorship").

Payment of printing costs (when it is necessary) carried out by the author only after the successful completion of a preliminary review procedure and the adoption of the Declaration of the editorship of the author.

Edition does not pay fees for the publication of the texts on the pages of the EHS: S & S. The editors reserve the right to make minor changes and reductions in the articles, which have no influence on their content, notifying the author.

ARTE ET HUMANITATE.
LABORE ET SCIENTIA

EUROPEAN
HUMANITIES STUDIES:
State and Society

THE JOURNAL IS AVAILABLE ONLINE IN THE FOLLOWING DATABASES /

CZASOPISMO JEST DOSTĘPNE ONLINE W BAZACH:

Index Copernicus International (<http://www.indexcopernicus.com>)

Link: <http://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46623>

Biblioteka Narodowa (https://alpha.bn.org.pl/search*pol)

Polska Bibliografia Naukowa (<https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/works/734610>)

Centrum NUKAT (<http://katalog.nukat.edu.pl/lib/item?id=chamo:3718161&theme=nukat>)

Address for correspondence of the Editorial

European Humanities Studies: State and Society

Adres korespondencyjny redakcji

European Humanities Studies: State and Society

E-mail: ehs.state@gmail.com

Website /

Adres strony internetowej

www.ehs-ss.pl

EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society /
EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Państwo i Społeczeństwo. –
Issue 2, 2019. - (Poland - Ukraine)

International Publishing / Międzynarodowe Wydawnictwo

East European Institute of Psychology (Ukraine - France)/
Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii (Ukraina - Francja)
str. Holosiivska 13, of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine,
tel. +380442570710, +380443608622
e-mail: ehs.state@gmail.com

Fundacja im. M. Reja, Kraków
ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland